

Hanna Savolainen

Tuomittu elämään

Polittiset naisvangit Hämeenlinnan kuritushuone- ja
keskusvankilayhteisössä 1924 - 1939

Suomen historian
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
syyskuu 2000

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta humanistinen	Laitos historian
Tekijä Hanna Tuulia Savolainen	
Työn nimi Tuomittu elämään — Poliittiset naisvangit Hämeenlinnan kuritushuone- ja keskusvankilayhteisössä 1924 - 1939	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji pro gradu
Aika syyskuu 2000	Sivumäärä 101 + 7 sivua
Tiivistelmä - Abstract Tutkielmassa käsitellään Hämeenlinnan vankilayhteisöä sekä sen kanssa sisäkkäistä poliittisten naisvankien yhteisöä vuosina 1924 - 1939. Työn päälähteenä on käytetty Hämeenlinnan maakunta-arkistossa säilytettävää Hämeenlinnan vankilan arkistoa sekä Kansan arkiston Poliittiset vangitsemiset -erikoiskokoelmaa. Tutkielman keskiössä ovat poliittiset naisvangit ja heidän toimintansa. Lisäksi tarkastellaan vankilaympäristön ja vankeinhoidon asettamien rajojen vaikutusta vankeihin. Poliittiset vangit oli pidettävä erillään rikollisvangeista. Vankioikeudet takasivat lisäksi poliittisille vangeille kriminaaleja paremman aseman vaatetuksen ja ravinnon puolesta. Nämä seikat muodostivat ne ulkoiset raamit, jotka erottivat poliittiset vangit kriminaalivangeista selkeästi omaksi ryhmäkseen. 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa vankien - niin poliittisten kuin kriminaalienkin - lukumäärä Suomen vankiloissa alkoi nousta nopeasti. Näihin aikoihin poliittiset naisvangit ryhtyivät kehittämään järjestelmällistä vastarintaa. Vangit pyrkivät käyttämään vankilajärjestyksen tarjoamia keinoja taisteluun sitä itseään vastaan. Erityisesti kapinointi näkyi passiivisena vastarintana. Näin pyrittiin vahvistamaan vankiyhteisöä ja samalla noudattamaan kommunistisen puolueen toimintaohjeita. Poliittinen toiminta nousi tärkeään asemaan ryhmäidentiteetin luomisessa. Samalla se osoittautui myös vedenjakajaksi vankien välillä, sillä kaikki poliittiset naisvangit eivät suostuneet toimimaan vankikollektiivin normien mukaisesti. Poliittiset naisvangit olivatkin kahden kilpailevan normijärjestelmän vaikutuspiirissä. Sekä vankeinhoidolla että kommunistisella puolueella ja sitä myötä myös poliittisten naisvankien yhteisöllä oli omat käsityksensä poliittiselle vangille sopivasta käytöksestä.	
Asiasanat vankilat:historia, vangit:naiset, vankeinhoito, kommunismi, Suomen kommunistinen puolue, yhteisöt:vankilat	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston historian laitos	
Muita tietoja	

SISÄLTÖ

1. Johdanto	3
1.1 Uhka yhteiskunnalle	3
1.2 Poliittinen rikollisuus ja poliittinen vanki	7
1.3 Vankila ja vankeinhoito	11
1.4 Aikaisempi tutkimus	15
1.5 Tutkimustehtävä ja lähteet	16
2. Vankila	22
2.1 Vankilaantulo siirtymäriittinä	22
2.2 Tila vankilassa	25
2.3 Poliittisen naisvangin profiili	30
2.4. Kriminaalivangit ja vankiryhmien kosketuskohdat	36
2.5 Vankiluokkien ja valtiollisen vangin oikeuksien vaikutus vankilaoloihin	38
2.6 Vankilan henkilökunta	41
3. Vankeinhoito	46
3.1 Vankilan päiväjärjestys	46
3.1.1 Työnteko	46
3.1.2 Opiskelu - Hämeenlinna ”naisten yliopistona”	49
3.1.3 Ravinto ja liikunta	53
3.1.4 Harrastusmahdollisuudet	56
3.2 Terveys ja sairaus	58
3.2.1 Fyysiset sairaudet ja niiden hoito	58
3.2.2 Psykykkiset ongelmat	61
3.2.3 Synnytykset ja lapset	63
4. Poliittisten naisvankien yhteisö ja vankilan rajat	64
4.1 Vankilan normit ja formaalit sanktiot	64
4.1.1 Poliittisten vankien tekemät sääntörikkomukset	64
4.1.2 Rangaistukset	72
4.2 Vankiyhteisö	74
4.2.1 Yhteydenpito ja yhdessäolo	74
4.2.2 Poliittinen toiminta ja yhteiset voimannäytöt	79
4.2.3 Keskinäinen kontrolli	90
5. Vapautuminen	94
5.1 Vapautumiseen liittyvät muodollisuudet	94
5.2 Irtautuminen vankiyhteisöstä	96
6. Poliittiset naisvangit - yhteisö lukkojen takana	97
LÄHTEET	102
LIITE Hämeenlinnan vankilan johtokunnan jäsenet 1924 - 1939	108

Taulukot:

Taulukko 1. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien kuritushuonetuomioiden pituudet 1924 - 1939.	31
Taulukko 2. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien ammatit	33
Taulukko 3. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien siviilisäätty 1924 - 1939	35
Taulukko 4. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien kuuluminen uskontokuntiin 1924 - 1939	36
Taulukko 5. Hämeenlinnan keskusvankilassa valtiollisille naisvangeille annettujen kurinpitorangaistusten määrä suhteutettuna vankilukuun	65
Taulukko 6. Poliittisille vangeille annettujen kurinpitorangaistusten perusteet Hämeenlinnan vankilassa 1924 - 1939	67

Kuviot:

Kuvio 1. Vankimäärien ja vankipaikkojen suhde Hämeenlinnan keskusvankilassa 1924 - 1939	27
Kuvio 2. Hämeenlinnan vankilaan vuosittain tulleiden poliittisten naisvankien lukumäärä 1924 - 1939	30
Kuvio 3. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien kotiläänit 1924 - 1939	32
Kuvio 4. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien ikä tuomiovuonna 1924 - 1939	34
Kuvio 5. Valtiollisten naisvankien työn alituksesta saamat kurinpitorangaistukset	47

1. Johdanto

*On tänne tuotu tyttöjä, raastettu äitejä
katkottu siteet hellimmät armotta kaikilta.
Näin Suomi oikeutta jakaa kansalaisille tasavallassa
kodin pyhyiden rikkomatta takaa
täällä valkoisessa onnelassa.*

tuntematon naisvanki Hämeenlinnan vankilassa 1930-luvun alkupuolella

1.1 Uhka yhteiskunnalle

Suomessa tuomittiin 1920 - 1942 välisenä aikana lähes 4000 henkilöä valtiopetoksesta tai sen valmistelusta ja noin 600 henkilöä maanpetoksesta. Näistä noin neljännes oli naisia.¹ Vuoden 1918 sisällissodan voittanut osapuoli katsoi sodan olleen tulosta Venäjältä harjoitetusta agitaatiosta. Jotta kansalaissodan uusiutuminen olisi estetty, nähtiin tarpeelliseksi kriminalisoida työväenliikkeen yhteydet Neuvosto-Venäjälle. Pelko- ja viholliskuvat eivät toki syntyneet tyhjästä. Kommunistien puheet vallankumouksesta ja sosialistisesta yhteiskunnasta ruokkivat pelkoa.² Sisällissodan perintö ja siihen liitetty kommunistien itäiseen tukeen nojaava kumousuhka muodostivat sen ideologisen legitimaation, jolla tiukka kontrollipolitiikka perusteltiin.³ Tärkeimpiä yhteiskunnallisia taistelukeinoja pääasiassa äärivasemmistoa, mutta osittain myös äärioikeistoa vastaan, olivat poliittiset oikeudenkäynnit.⁴

Tauno Saarelan mukaan suomalaisen kommunismin historian 1900-luvun alkuvuosikymmeninä voi jakaa kolmeen ajanjaksoon sen mukaan miten sen organisoitumismuodot Suomessa muuttuivat. Ensimmäinen ajanjakso sijoittuu välille 1918 - 1923. Sen kuluessa Suomessa syntyi ja toimi erillinen julkinen puolue. Tämä jakso voidaan katsoa päättyväksi ns. Suureen leikkaukseen, joka tunnetaan myös Kallion leikkausten nimellä eli Suomen sosialistisen työväenpuolueen johtohenkilöiden pidätyksiin elokuussa 1923 ja puolueen lakkauttamiseen.⁵

Toisen jakson aikana Suomessa toimi julkisia kommunistisia organisaatioita mutta ei yhtä yhtenäistä puoluetta. Tämä jakso päättyi kesällä 1930 Lapuanliikkeen painostuksesta syntyneiden kommunistilakien säätämiseen, jolloin organisaatioiden toiminta ille-

¹ Rislakki 1986, 166; Peltonen 1989, 8; Salmi-Niklander 1989, 42; Lackman 1994, 64 - 66.

² Saarela 1996, 11.

³ Kekkonen 1996, 194.

⁴ Björne 1977, 1.

⁵ Saarela 1996, 19.

galisoitiin. 1930-luku taas oli vaihe, jolloin erilaiset vasemmistolaiset ryhmät toimivat peitejärjestöinä suomalaiselle kommunismille.⁶

Saarela perustelee jakoa paitsi Suomen sisäpoliittisilla tapahtumilla, myös niihin vaikuttaneella Kommunistisen internationaalin⁷ toiminnalla. Syksy 1923 oli kommunisteille rajapyykki paitsi Suomen sosialistisen työväenpuolueen (SSTP) lakkauttamisen vuoksi, myös siksi, että silloin Kominternissa voidaan katsoa päättyneen läheiseen maailmanvallankumoukseen tähdänneen vaiheen. Kominternissa alettiin puhua kapitalismin vakiintumisen vaiheesta ennen kommunistista kumousta.⁸

Seuraavan vuosikymmenen tapahtumat liittyivät myös Kominternin toimiin. SKP:n kuuluminen Kominterniin edellytti siltä valmistautumista kapitalistisen järjestelmän kaatamiseen. Puolue omaksui 1920-luvun lopulla Kominternin ajaman ”kolmannen vaiheen taktiikan”, joka tarkoitti nousemista barrikadeille. Perusteluna kolmannen vaiheen taktiikalle pidettiin talouslamaa. Uskottiin laman olevan niin syvä, etteivät kapitalistimaat selviytyisi siitä. Ajankohtaa pidettiin siis vallankumoukselle otollisena. Kommunistien omaksuma toimintamalli synnytti kuitenkin voimakkaan vastareaktion, joka ilmeni ennen kaikkea Lapuan liikkeenä, mutta myös Etsivän keskuspoliisin kiihtyneinä toimina kommunistien paljastamiseksi.⁹

Juha Siltalan mukaan kommunisminvastainen toiminta tarjosi purkautumisväylän pa-toutuneille porvarillisille muutospainelle. Poliittinen järjestelmä oli 1920-luvulla menettänyt oikeistolaisten keskuudessa uskottavuuttaan, koska se ei kyennyt luomaan lujaa kansallisvaltiota. Kommunismin katsottiin todistavan koko järjestelmän heikkoudesta. Keskustalaiset ja konservatiivit taas pelkäsivät äärivasemmiston vaarantavan parlamentaarisen järjestelmän toimivuuden.¹⁰

Kommunistilakien säätämisen myötä asenteet kommunisteja kohtaan kiristyivät äärimilleen. Yleisemminkin suhtautuminen rikollisuuteen koveni. Maamme vankilat täyttyivät. Kommunistilakien tarkoitus oli kitkeä äärimmäisen vasemmiston poliittinen toiminta pois. Samaa päämäärää edistivät ns. kommunistioikeudenkäynnit, joissa moni Hämeenlinnassa istuneista valtiollisista naisvangeistakin tuomittiin. Oikeudenkäynnissä tuomittiin joskus melko tarkoitushakuisinkin rikoslain tulkinnoin äärivasemmistolaisia valtiollisista rikoksista.¹¹ Suomen historian ”oikeistovaihe” päättyi vuonna 1937

⁶ Saarela 1996, 19.

⁷ SKP oli liittynyt Kominterniin jo vuonna 1919. Lackman 1985, 19.

⁸ Saarela 1996, 19.

⁹ Lackman 1985, 19 - 22 ja 1994, 65; Huttula 2000, 47 - 55.

¹⁰ Siltala 1985, 38 - 41.

¹¹ Kekkonen 1995, 63; Hannula 1981, 102.

alkaneeseen poliittisen keskustan ja SDP:n punamultayhteistyöhön. Poliittiset oikeudenkäynnit vähenivät huomattavasti.¹²

Naisten asemaa ei koskaan ole erityisesti korostettu kommunistisessa ajatusmaailmassa. Kominternin vuoden 1924 kokouksessa päätettiin, että erilliset naisten järjestöt tulisi lakkauttaa ja naisten toiminta alistaa tiukemmin puolueen valvontaan.¹³ Suomessakin kommunistit tulkitsevat tiukasti sitä työväenliikkeen periaatetta, joka mukaan ei ole olemassa erillistä naiskysymystä, on vain yksi työväenkysymys. Naiset eivät myöskään olleet kovin näkyvästi 1920- ja 30-luvun kommunistisen toiminnan johdossa. SSTP:ssa ja Sosialistisessa työväenpuolueessakin (STP) naisten osuus puolueen johdossa oli vähäinen.¹⁴

Naisvankien suhteellinen osuus kaikista vangeista kasvoi 1930-luvun alussa ja sotien aikana. Tämän on tulkittu johtuvan naisten aktiivisesta osallistumisesta kiellettyyn poliittiseen toimintaan.¹⁵ Naiset ovat siis kuitenkin mitä ilmeisimmin toimineet aktiivisesti kommunistisessa liikkeessä huolimatta siitä, että heitä sen johdossa on ollut vähän. Toisaalta naisvankien määrän, kuten kokonaisvankimääränkin, muutoksia voidaan tulkita myös vallankäytöstä johtuvina.

Timo Aho rinnastaa 1800-luvun lopun huoruudesta johtuneen naisvankien määrän kasvun 1930-luvun poliittisesta rikollisuudesta johtuneeseen kasvuun. Edellinen oli uhka kirkolle ja siveellisyysajattelulle, jälkimmäinen yhteiskuntajärjestykselle.¹⁶ Poliittista rikollisuutta Suomessa sotien välillä voidaan pitää melko tasa-arvoisena rikollisuuden lajina. Molempien sukupuolten edustajia tuomittiin poliittisista rikoksista, mutta silti naisvankien suhteellinen osuus kasvoi. Koska naisvankien kokonaismäärä on pienempi kuin miesvankien, naisia siis tuomittiin vankituomioiden kokonaismäärään suhteutettuna enemmän poliittisista rikoksista kuin miehiä.

Mistä tämä johtui? Nähtiinkö yhteiskunnassa poliittisesti aktiivinen nainen niin vaaralliseksi, että hänet mahdollisesti tuomittiin vähäisemmin perustein kuin mies? Jos näin oli, selitystä tähän voitaisiin hakea vaikkapa 20-luvulla lanseeratusta käsitteestä *uusi nainen*. Ensimmäisen maailmansodan ja yhteiskunnan hajoamisen on tulkittu vaikuttaneen myös sukupuolijärjestelmään siten, että naiset saivat lisää itsenäisyyttä ja vastuuta

¹² Hannula 1981, 102; Kekkonen 1995, 67.

¹³ Katainen 1998, 105.

¹⁴ Lähteenmäki 1995, 176, 182.

¹⁵ Aho 1981, 257.

¹⁶ Aho 1981, 258.

lisääviä tehtäviä.¹⁷ Työläisnaisetkin olivat suhteellisen vapaita ja itsenäisiä naimattomina työntekijöinä, joskin perheen perustamiseen tämä vapaus usein loppui.¹⁸

Uusi nainen oli ihanteen lisäksi uhka. Tästä kertovat esimerkiksi 20-luvulle tyypilliset elokuvat ja kirjat, joissa kahlehtimattomat naiset kuvattiin noidiksi, vampyyreiksi tai muuten hirviömäisiksi. Myös kommunistinaisista syntyi 20-luvulla erilaisia myyttisiä kuvia, niin ihannoivia kuin pelottaviakin.¹⁹

Etsivän keskuspoliisin kuulustelupöytäkirjojakin voi lukea monella tavalla. Elina Kataisen mukaan ne kuvaavat kommunistinaisia kaavamaisesti joko korostaen näiden naisellisia heikkouksia tai vaihtoehtoisesti karkean miehisiä piirteitä, raakuutta ja röyhkeyttä. Myös kuulusteltavan toimintaa kuulustelutilanteessa saatettiin kuvata typeräksi tai hysteriseksi. Voidaan ajatella että tämäntyylisten kuvausten avulla naisten - ja kaikkien kommunistien - ihmisarvoa pyrittiin alentamaan. Heidät määriteltiin yhteiskunnan ja kansalaisten piirin ulkopuoliseksi ryhmäksi. Raporttien piilomerkityksenä saattoikin olla kuulusteltavan henkilön tekeminen epäihmiseksi, jota saatettiin etäännyttämisen jälkeen kohdella tunteettomasti.²⁰

Katainen kuvaa kommunistinaisten elinoloja poikkeuksellisiksi. Kommunistinaisille liike oli tärkeämpi kuin perhe, kommunismi muovasi identiteetin ja elämäntavan. Muodostettiin ikään kuin ”kollektiivipersonallisuus” jolla oli ennen muuta velvollisuuksia luokkaa ja puoluetta kohtaan. Sen rinnalla perheen tai sukupuoliasioiden merkitys supistui. Tällaisen omistautumisen merkinä Katainen pitää naisten vankilassa 1920- ja 30-luvuilla viettämää aikaa.²¹

Katainen esittää vankilassa olon ikään kuin naisten tietoisena valintana. Tietenkin kommunistisessa liikkeessä noihin aikoihin toiminut otti tietoisesti riskin vankilaan joutumisesta, mutta on silti liioittelua pitää vankilassa oloa merkinä fanaattisesta liikkeelle omistautumisesta. Vankeustuomiot voidaan nähdä vähintään yhtä paljon viranomaisreaktioista johtuviksi kuin todellisen rikollisuuden ilmentymiksi.²² Suoraviivainen päättelyketju, jonka mukaan vankilassa poliittisista syistä oleva vanki on ehdottoman omistautunut poliittiselle liikkeelle ei ole kovin perusteltu.

Kataisen esiintuoma käsite ”kollektiivipersonallisuus” on mielenkiintoinen. Kollektiivisuushan näkyy myös opinnäytetyöni kysymyksenasettelussa. Varsinkin muistelmiin

¹⁷ Katainen 1998, 102 - 106.

¹⁸ Haapala 1995, 129.

¹⁹ Katainen 1998, 102 - 106.

²⁰ Katainen 1998, 106 - 107.

²¹ Katainen 1994, 60.

²² Christie 1993, 23, 30 - 31.

perustuva työväenliikkeen tutkimus tuntuu tuovan esiin tämän kollektiivisen ajattelun. Mielestäni olisi kuitenkin syytä muistaa, että työväenliikkeen ideologia on itsessään kollektiivisuuteen perustuva. Kollektiivisuuden korostaminen esimerkiksi muistelmissa saattoi johtua enemmän hyvin omaksutuista vaikutteista kuin todellisesta, perustason työväenliikkeen ihmisten kollektiivipersonallisuudesta. On mahdollista, että kollektiivisuus lisättiin tapahtumiin myöhemmin, ikään kuin vakuuttamaan lukijaa siitä, että kyseessä ovat todelliset toimijat.

Toisaalta kollektiivisuus saattoi olla aitoakin. Ulla-Maija Peltosen mukaan kommunistien muistelmissa näkyy vahva joukkovoiman ja oman historian korostus. Muistelmia voidaan siis pitää myös jonkinlaisina ryhmän solidaarisuuden tarvetta tyydyttävinä kertomuksina.²³ Pauli Kettunen on osoittanut, että sosiaalinen kollektiivisuus oli työväenliikkeen keskeinen ominaisuus. Liike muodostui sekä organisaatioista että niiden alapuolisesta tasosta.²⁴ Työväenliikkeen ideologioita pyrittiin varmasti toteuttamaan myös ruohonjuuritasolla. Erityisesti tämä saattoi näkyä vankilassa. Kollektiivi voidaan täten nähdä myös selviytymisstrategiana vaikeassa tilanteessa.

Entä sanapari nainen ja vankila? Onko nainen vankilassa eri asia kuin mies vankilassa? Poliittisten naisvankien muistelmien kautta Hämeenlinnan keskusvankila näyttäytyy lähes kokonaan naisten maailmana. Vankilassa oli miehiä, mutta kuvauksissa heitä ei juurikaan muistella. Kirsti Salmi-Niklander on tullut siihen tulokseen, että vankilan henkilökuntaan kuuluvat naiset eivät juurikaan tunteneet myötätuntoa vangittuja sisariaan kohtaan, vaan naiseuteen liittyviä asioita, kuten kuukautisia ja äitiyttä käytettiin vankien nöyryyttämiseen.²⁵ Pitää tämä paikkansa tai ei, voidaan kuitenkin sanoa, että naisvankilassa oli varmasti olemassa omat erityispiirteensä jo vankiaineksenkin kohdalla.

1.2 Poliittinen rikollisuus ja poliittinen vanki

Poliittista rikollisuutta voidaan pitää Suomessa maailmansotien välisen ajan erityisrikollisuutena. Kyse ei kuitenkaan ollut yhtenäisestä poliittisen rikollisuuden tasosta tai vielä vähemmän suoraviivaisesta poliittisen rikollisuuden trendistä. Ajanjakson sisällä onkin erotettavissa merkittäviä vaihteluja poliittisen rikollisuuden - ja tuomioiden - esiintymistäajuudessa.²⁶

²³ Peltonen 1996, 248.

²⁴ Kettunen 1986, 33 - 35.

²⁵ Salmi-Niklander 1989, 52.

²⁶ Kekkonen 1996, 186.

Rikollisuus - niin poliittinen kuin tavallinenkin - on tiukasti yhteydessä paitsi vallanpitäjien toimesta tapahtuvaan rikollisuuden määrittelyyn myös rikollisuuden kontrolliin, valvontaan. Tietty teko tai toiminta tulee oikeudellisesti määritellyksi rikokseksi viime kädessä vasta viranomaisreaktion kautta. Poliittiseen rikollisuuteen vaikuttavat siis olennaisesti kulloinenkin sisäpoliittinen asetelma ja eri tasoisten viranomaisten aktiivisuus.²⁷

Poliittinen rikollisuus onkin saanut Suomessa hyvin erilaisia ilmenemismuotoja sen mukaan, miten rikoslain kriminalisoinnit on asetettu ja miten kontrolli ”potentiaaliseen” poliittiseen rikollisuuteen on suunnattu. Vallankäytön ylimmillä tasoilla ei kuitenkaan ollut varsinaisesti nähtävissä mitään yhtenäistä ja yleisesti hyväksyttyä kontrolli-ideologiaa. Oikeiston, keskustan ja vasemmiston tavoitteissa oli selkeitä näkemuseroja. Eroja oli myös ryhmien sisällä.²⁸

Sotien välisenä aikana valtiopetokset nousivat keskeisimmäksi poliittisen rikollisuuden lajiksi. Tärkein lainkohta vasemmistojärjestöjä vastaan taisteltaessa oli rikoslain 11 luvun 4 §²⁹, valtiopetoksen valmistelu. Tämän lainkohdan perusteella tuomittiin hyvinkin monenlaisista rikoksista, mm. kommunististen ja sosialististen painotuotteiden säilyttämisestä ja levittämisestä, Neuvostoliitossa kouluttautumisesta sekä SKP:n salaisten lähetysten, kirjeiden ja rahavarojen välittämisestä.³⁰

Yksi poliittisen rikollisuuden määrittelyyn osallistunut taho nousee selkeästi esiin: Etsivä keskuspoliisi. Se oli tärkeä osatekijä luotaessa ketjuuntumisperiaatetta³¹ ja määriteltäessä erilaisten toimintojen rikollisuutta. EK oli luotu 1919 valtioneuvoston tehtyä pe-

²⁷ Kekkonen 1996, 198 - 192.

²⁸ Kekkonen 1996, 188 - 189, 193.

²⁹ RL 11: 4 § kuului näin: Joka, valtiopetoksen aikomuksessa, rupeaa yhteyteen vieraan hallituksen kanssa, taikka väärin käyttää hänelle uskottua virkavaltaa, taikka hankkii aseita tahi väkeä, taikka tekee muun sellaisen valmistelun, rangaistakoon kuritushuoneella vähintään yhdeksi ja enintään kahdeksaksi vuodeksi. Jos joku senkaltaisessa aikomuksessa liittyy sellaiseen väkeen; tuomittakoon kuritushuoneeseen korkeintaan kuudeksi vuodeksi.

³⁰ Björne 1977, 41 - 59.

³¹ Ketjuuntumisperiaate-nimitystä on ensimmäisenä käyttänyt Lars Björne. Ketjuuntumisperiaatetta sovellettiin poliittisissa oikeudenkäynneissä järjestöjen lakkauttamisjuutissa. Ketjuuntumisperiaatteen mukaan pyrittiin osoittamaan järjestön joko jatkaneen aiemmin kielletyn järjestön toimintaa, olevan sama kuin edellinen järjestö, hyväksyvän aikaisemmin tuomittuja vallankumouksellisia oppeja tai järjestöllä olevan yhteyksiä SKP:een. Periaatetta sovellettiin esimerkiksi Suomen Työväenpuolueen lakkauttamisen yhteydessä, jossa sen katsottiin olevan suora perillinen Suomen Sosialistiselle Työväenpuolueelle. Björne 1977, 101 - 102.

riaatepäätöksen poliittisen tiedustelun siirtämisestä sisäasiainministeriön alaiseksi. Tiedustelutoiminta päätettiin järjestää ja keskittää Etsivään keskuspoliisiin. Vaikka EK:n tehtävänä oli toimia objektiivisena valtiorikoksia tutkivana viranomaisena, se käyttäytyi kuitenkin myös painostusryhmän tavoin ja laajensi täten tehtäväkenttäänsä. Jukka Kekkonen mukaan EK pyrki valtiopetoksellisen toiminnan jäljittämisen lisäksi myös aktiivisesti ohjailemaan syyttäjien ja tuomioistuinten toimintaa. Etsivän keskuspoliisin tehtäväkenttään kuului joka tapauksessa hankkia tietoja valtiorikoksista erinäisille viranomaisille, kuten syyttäjistölle.³²

Kaikkina niinä ajanjaksoina, jolloin Suomen kokonaisvankiluku on kohonnut, on poliittisista syistä vangittuja ollut poikkeuksellisen paljon. Voidaan siis päätellä, että yhteiskunnassa vallitsevat poliittiset erimielisyydet ja suuri vankiluku ovat riippuvaisuussuhteessa toisiinsa.³³ Kuitenkaan poliittiset vangit eivät ole ainoa vankilukuja kohottava tekijä. Esimerkiksi 1930-luvun huimasti kohonnutta vankimäärää nostivat osaltaan myös väkivalta- ja varkausrikokset, juopumus- ja kieltolakirikokset sekä vankiloissa työraugaistustaan suorittavat irtolaiset.³⁴

Vankimäärää ei välttämättä voi pitää rikollisuustilanteen indikaattorina. Vankiluvut voidaan nähdä monien eri tekijöiden, kuten oikeusjärjestelmän ja yhteiskunnan rakennetyypin, summana. Esimerkiksi Suomessa äärivasemmistoon kohdistetut oikeustoi-
menpiteet olivat riippuvaisia kulloinkin vallitsevasta sisäpoliittisesta tilanteesta. Norjalaisen sosiologin Nils Christien mukaan vankien lukumäärän yhteys rikollisuuden määrään on vähäinen. Missään yhteiskunnassa vankien määrää ei voida selittää sillä, mikä nähdään rikollisuustasona.³⁵

Poliittisella vangilla tarkoitetaan tässä työssä ihmistä, joka on tuomittu vankeuteen poliittisesta rikoksesta. Mutta mitä on poliittinen rikollisuus? Käsite voidaan aatehistoriallisesti johtaa Ranskan suureen vallankumoukseen, vaikkakin poliittisia rikoksia on ollut niin kauan kuin yleensä voidaan puhua valtiollisesta oikeudenkäytöstä ja rikosoikeudesta.³⁶ Poliittista rikollisuutta ei voida määritellä tarkasti, vaan se on aina sidoksissa aikaan ja paikkaan.³⁷

Poliittisen rikoksen käsitettä voidaan lähestyä kahdelta suunnalta. Ensimmäinen on juridinen. Juridiselta pohjalta lähdettäessä poliittisina rikoksina pidetään niitä rikoksia, joi-

³² Hietaniemi 1992, 59; Saarela 1993, 12; Björne 1977, 23; Lackman 1985, 16; Kekkonen 1996, 193.

³³ Aho 1981, 260.

³⁴ Hannula 1981, 103.

³⁵ Christie 1993, 23, 30 - 31; Björne 1977, 424.

³⁶ Kekkonen 1996, 189.

³⁷ Björne 1977, 3.

den poliittinen luonne tunnustetaan lainsäädännössä. Näitä rikoksia on yleensä jo lainsäädännössä pidetty poliittisina, eikä teon vaikuttimilla siis ole merkitystä arvioitaessa tällaisen rikoksen poliittisuutta.³⁸ Suomen laissa tällaisen rikollisuuden ydinaluetta 1920- ja 30-luvuilla olivat vuoden 1889 rikoslain 11. ja 12. luvuissa kriminalisoidut rikokset eli valtio- ja maanpetosrikokset. Tämän lisäksi poliittisiin rikoksiin voidaan lukea uskontorikokset (RL 10), majesteettirikokset (RL 13), rikokset ystävyudessa olevaa valtiota vastaan (RL 14), vaalirikokset (RL 15) ja sananvapauserikokset (RL 16).³⁹

Määritelmää voidaan täydentää sellaisilla rikoslaisissa kriminalisoiduilla teoilla, jotka tietynä aikana ja tietyssä kontekstissa saavat poliittisen rikoksen luonteen. Esimerkkinä tästä ovat Lapuanliikkeen aikaiset kyyditykset, joihin sovellettiin RL 25: 9 §:ä, vapaudenriistoa.⁴⁰ Poliittisena rikoksena voidaan siis pitää myös tekoa, jossa poliittiset vaikuttimet ovat taustalla, vaikka teko itsessään irrallaan tarkasteltuna ei vaikuttaisikaan poliittiselta.⁴¹

Lakipykälien lisäksi on mahdollista syventyä siis myös teon taustalla oleviin motiiveihin. Rikoksen tekee poliittiseksi pyrkimys vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Toisaalta on muistettava, että poliittisen rikollisuuden määrittelevät ne, jotka tuomitsevat, eivät ne, joita tuomitaan.⁴²

Poliittisen rikollisuuden kontrolliin liittyviä vaikutuskanavia, toimijoita ja kontrollimuotoja on useita ja monitahoisia. Keskeisimpiä niistä ovat kuitenkin yhteiskunnalliset kehitysvaiheet, joihin liittyvät hallituspoliittiset asetelmat ja yleinen yhteiskunnallinen ilmapiiri. Näillä on selkeä yhteys poliittisen rikollisuuden esiintymistäajuuteen. Tutkittavaa ajanjaksoakin leimaa melko vahva vasemmisto - oikeisto -vastakkainasettelu. Kuitenkin kaikki edellä mainitut tekijät ovat riippuvuussuhteessa toisiinsa, joten niiden yksittäistä vaikutusta on vaikea arvioida.⁴³

Poliittisesta vangista käytetään myös termiä valtiollinen vanki. Valtiollinen vanki määriteltiin vuonna 1921 rikoslain täytäntöönpanosta säädettyssä asetuksessa (RTA 13/1921). Valtiollinen vanki on henkilö, joka on tuomittu rikoslain 11. (valtiopetosrikokset), 12. (maanpetosrikokset), 13. luvun (majesteettirikokset) tai 16 luvun 24§ (hallituksen, eduskunnan tai julkisen viranomaisen halventaminen) perusteella. Sotien väli-

³⁸ Björne 1977, 2 - 3.

³⁹ Kekkonen 1996, 187 - 188.

⁴⁰ Nimilehdet (naiset). HKLV. HMA.

⁴¹ Björne 1977, 3; Kekkonen 1996, 187 - 188.

⁴² Kekkonen 1996, 188.

⁴³ Kekkonen 1996, 193.

senä aikana edellämainittuja rikoslain kohtia sovellettiin eniten kommunistisen puolueen jäseniin.⁴⁴

1.3 Vankila ja vankeinhoito

Vapausrangaistusta voidaan pitää tehokkaimpana yhteiskunnan keinona puuttua yksityisen ihmisen elämään siinä tarkoituksessa, että häneen kohdistetaan yhteiskunnallista kontrollia ja että häneen pyritään istuttamaan yhteiskunnassa vallitsevia arvoja.⁴⁵ Rangaistuksen tehokkuus on sidoksissa siitä koituvaan haittaan. Kärsimystä ei niinkään aiheuta tuskan tunteminen, vaan kivun, epämiellyttävyyden ja ikävän asian mielikuva - rangaistuksen ajattelemisen tuottama kärsimys.⁴⁶

Vapauden rajoittaminen koskee henkistä, fyysistä ja sosiaalista vapautta, koska vapausrangaistus rajoittaa ihmisen itsemääräämisoikeutta, sosiaalista yhteydenpitoa ja toimeentuloa, sekä asettaa ihmisen fyysiselle liikkumisvapaudelle ahtaat puitteet. Vapausrangaistus yhteiskunnallisen kontrollin välineenä ilmentää yhteiskunnassa vallitsevien arvostusten sisältämää käsitystä yhteiskuntakelpoisesta ihmisestä.⁴⁷

Suomessa rikosoikeudellisen ajattelun muuttuminen liittyi kansalliseen heräämiseen Venäjän vallan aikana. Maassamme toteutettiin monien muiden Euroopan maiden tavoin ns. vankilareformi. Valtiopäivillä 1863 - 64 hyväksyttiin uudistuksen yleisperusteet, joissa vapausrangaistuksesta haluttiin tehdä pääasiallinen rangaistusmuoto. Vapausrangaistukseen sovellettiin progressiivinen sellivankilajärjestelmä.⁴⁸

Valtiopäiville annettu rikoslain yleisiä perusteita koskeva keisarillinen esitys pyrki yhdistämään klassiseen sovitusedologiaan perustuvan sovitusajatuksen ja yleisestävän pelotusvaikutuksen anglosaksisissa maissa syntyneeseen erityisestävään parannusedologiaan. Vuoden 1889 rikoslaki poisti osittain ruumiin-, karkotus- ja häpeärangaistukset sekä supisti kuolemanrangaistuksen aluetta. Pääsääntöisiksi rangaistusmuodoiksi tulivat sakot ja vapausrangaistus. Samana vuonna säädetty asetus rangaistuksen täytäntöönpanosta perustui ajatukselle, että vanki oli parannettavissa työn ja uskonnon avulla progressiivista vapausrangaistusjärjestelmää käyttäen.⁴⁹

⁴⁴ Nuorteva 1987, 24.

⁴⁵ Ruokanen 1981, 4.

⁴⁶ Foucault 1975, 109.

⁴⁷ Ruokanen 1981, 4 - 5.

⁴⁸ Ruokanen 1981, 53.

⁴⁹ Ruokanen 1981, 53 - 54, 78.

Vankilareformin aikana 1800-luvun loppupuolella luotiin myös uusi vankilahallinto. Vankeinhoitolaitosta johti vuodesta 1881 saakka vankeinhoitohallitus, joka oli itsenäinen keskusvirasto. Vuonna 1922 vankeinhoitohallituksesta tuli vankeinhoitoasiainosasto ja se siirrettiin oikeusministeriön alaisuuteen. Nimi muutettiin vankeinhoito-osastoksi vuonna 1933 ja vankeinhoitovirastoksi vuonna 1937.⁵⁰

Vankeinhoidon johdossa oli ensimmäisestä maailmansodasta lähtien Armas Pietari Arvelo. Häntä on pidetty humanin vankeinhoidon kannattajana. K. J. Lång pitää juuri Arvelon ansiona sitä, että vankeinhoito pystyi aina vuoteen 1943 asti välttämään niitä moninaisia vaatimuksia, joita esitettiin poliittisten vankien oikeuksien muuttamisesta ja koventamisesta. Myös mahdolliset väärinkäytökset poliittisia vankeja kohtaan Lång laskee vankiloiden perushenkilökunnan poliittisten asenteiden tulokseksi, ei vankeinhoidon ylijohtajan syyksi. Långin päätelmien pohjalla voidaan kuitenkin nähdä tämän oma tausta vankeinhoidon ylijohtajana.⁵¹

1920-luvulla vankeinhoitoa hallitsi naturalistinen ajattelu. Rikollisuus käsitettiin yhteiskunnan vastaiseksi sairaudeksi ja vankila hoitolaitokseksi.⁵² 1920-luvulla Allan Serlachius laati ehdotuksen uudeksi rikoslaiksi. Siinä painotettiin nimenomaan rangaistuksen erityisestävyyttä eli vangin yksilökohtaista käsittelyä.⁵³ Myös J. V. Castrenin vuonna 1917 asetetun vankeinhoitokomitean mietinnössä vuodelta 1920 pidettiin erityisestävyyttä tärkeämpänä tekijänä rangaistuksessa kuin yleisestävyyttä.⁵⁴

Erityisestävyys ja yleisestävyys voidaan lyhyesti määritellä siten, että erityisestävyys tarkoittaa tekijärikosoikeutta, tekijän mukaan määräytyvää rangaistusta ja yleisestävyys tekorikosoikeutta, teon mukaan määräytyvää rangaistusta. Erityisestävissä rangaistusmallissa rangaistuksen preventiivinen teho oli tarkoitus suunnata tulevaisuuteen, kun taas yleisestävissä rangaistuksessa rangaistus määräytyi sovituksena jo tehdystä rikoksesta.⁵⁵

Castrenin komitea oli sitä mieltä, että tekijän mukaan määräytyvä rangaistuskaan ei täysin menettäisi yleisestävyyttään, sillä tieto vanhan rikoksentekijän ankarammasta kohtelusta leviäisi kyllä yleiseen tietoisuuteen. Vapausrangaistuksen tarkoituksena ei siis saanut olla vain rikoksentekijän pelottaminen vaan myös parantaminen. Hänet oli saatettava yhteiskunnan hyödylliseksi jäseneksi.⁵⁶

⁵⁰ Lång 1981, 11 - 18, Matinpuro 1981, 33.

⁵¹ Lång 1981, 29, 33.

⁵² Ruokanen 1981, 87.

⁵³ Ruokanen 1981, 54 - 55.

⁵⁴ Hannula 1981, 115.

⁵⁵ Utriainen 1989,

⁵⁶ Hannula 1981, 115 - 116.

Suuri vankilareformi syrjäytti 1800-luvulla aiemmat kuoleman-, ruumiin- ja häpeärangaistukset. Vapausrangaistus tuli ehdottomaksi päärangaistukseksi vakavissa rikoksissa. Reformi toteutui Suomessa asteittain viime vuosisadan aikana.⁵⁷ Vankilareformin tavoitteita olivat vankien eristäminen, työnteke ja siveellinen parantaminen.⁵⁸

Siveellisen parantamisen pohjana oli ajatus tehdä vankilasta eräänlainen luostari, jossa vangit yksinäisissä kammioissaan katuisivat tekojaan. Haluttiin eroon vanhasta yhteisvankeudesta. Vaihtoehtoisia sellijärjestelmiä kopioitiin Yhdysvalloista kveekarien näkemysten pohjalta. Philadelphia-järjestelmän mukaan vangit tuli erottaa täydellisesti toisistaan. Vanki ei siis saanut poistua sellistään lainkaan. Tämän katsottiin edistävän rangaistuksen siveellisesti kasvattavaa vaikutusta, koska vangin oli pakko keskittyä sisäiseen maailmaansa. Eristämisen oli tarkoitus toimia sekä pelottavana esimerkkinä että kääntymyksen välikappaleena. Auburn-järjestelmä oli hieman lievempi. Siinä vangit viettivät yöt yksinäiselleissä, mutta päivät yhteisissä työsaleissa.⁵⁹

Suomalaisissa vankiloissa ei omaksuttu mitään selkeää järjestelmää. Eri järjestelmät - niin philadelphia-, auburn-, kuin vanha yhtenäissellijärjestelmäkin - elivät rinnakkain sekä eri vankiloissa, että vankiloiden sisällä. Vielä 1930-luvulla valtaosa Suomen vankiloista oli yhteishuoneita.⁶⁰

Vankilareformissa oli tarkoitus selkeyttää myös laitosten keskinäistä luokittelua. Eristämisen ajatus oli voimakas. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että erityyppiset vangit oli pidettävä erossa toisistaan. Kuritushuonevangit oli erotettava vankeusvangeista, rangaistusvangit tutkintavangeista ja uusijat ensikertalaisista. Ensin mainittuja ryhmiä säilytettiin lähinnä keskusvankiloissa, jälkimmäisiä lääninvankiloissa. Poliittisten vankien elämässä eristämisajatus näkyi siten, että heidät pidettiin erossa kriminaalivangeista. Eristämisellä pyrittiin estämään epäsuotuisien vaikutteiden leviäminen eri vankiryhmien välillä.⁶¹

Vankilareformi vaikutti myös vankilarakentamiseen. Aiemmin vanhat linnat ja linnoitukset olivat muodostaneet Suomen vankilaverkon. Reformiajatuksen tultua maahanme 1800-luvun jälkipuoliskolla alettiin kuitenkin rakentaa uusia vankiloita, joskin nekin aluksi muistuttivat arkkitehtuuriltaan linnoituksia. Eristämis- ja siveellisyysperiaatteiden mukaan vankiloihin rakennettiin yksinäisselliosastoja.⁶²

⁵⁷ Pajuoja 1993, 12; Christie 1993, 23 - 25.

⁵⁸ Pajuoja 1993, 22.

⁵⁹ Foucault 1980, 142; Pajuoja 1993, 22 - 23; Ruokanen 1981, 50.

⁶⁰ Pajuoja 1993, 23.

⁶¹ Foucault 1980, 142; Pajuoja 1993, 23.

⁶² Pajuoja 1993, 12 - 15, 22.

Suomen vankiloihin kopioitiin 1800-luvulla myös ns. edistys- eli progressiivijärjestelmä. Se syntyi alunperin Irlannissa, jossa 1840-luvulla perustettiin Walter Croftonin toimesta progressiivijärjestelmävankila.⁶³ Progressiivijärjestelmävankilassa vanki eteni ikään kuin ylöspäin käytöksensä mukaan. Mitä paremmin vanki käyttäytyi, sitä nopeammin hän saavutti tiettyjä etuja ja oikeuksia ts. kohosi progressiiviluokissa.

Vankeustuomion saaneita poliittisia vankeja säilytettiin 1920- ja 1930-luvuilla Helsingin ja Riihimäen keskusvankiloissa, Helsingin, Turun ja Vaasan lääninvankiloissa sekä Pelson ja Sukevan varavankiloissa. Kuritushuonetuomion saaneet miehet kärsivät rangaistustaan Tammisaarella. Poliittiset naisvangit keskitettiin Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilaan. Heitä oli kuitenkin myös muissa lääninvankiloissa, esimerkiksi Vaasassa ja Turussa.⁶⁴

Hämeenlinnan keskusvankilan edeltäjänä voidaan pitää vuosien 1839 - 1840 vaihteessa toimintaansa aloittanutta Kronoborgin väli aikaista työ- ja ojennuslaitosta. Se sijaitsi Hämeen linnan länsi- ja pohjoispuolisissa huoneissa kruununvankilan hallitessa linnan itäistä ja eteläistä osaa. Työ- ja ojennuslaitoksen tilalle tuli vuonna 1869 Hämeenlinnan rangaistuslaitos. Miespuoliset kuritushuonevangit siirrettiin vuonna 1881 vastavalmistuneeseen Helsingin kuritushuoneeseen.⁶⁵

Tilalle tuli Suomen ainoa naisille tarkoitettu kuritushuone. Muutoksen yhteydessä Hämeenlinnan lääninvankila siirrettiin varsinaisesta linnasta vuonna 1871 valmistuneeseen sellirakennukseen, ja Hämeen vanha linna kehämuurirakennuksineen jäi naisvankilan käyttöön. Lisäksi naisvankilaan kuului uudempi yksinäissellirakennus.⁶⁶

Hämeenlinnan kuritushuoneen ja työvankilan nimi muutettiin Hämeenlinnan keskusvankilaksi vuonna 1925 ja kaksi vuotta myöhemmin Hämeenlinnan lääninvankila yhdistettiin siihen hallinnollisesti. Selvyyden vuoksi työssä puhutaan pääsääntöisesti Hämeenlinnan keskusvankilasta. Tällöin tarkoitetaan sekä Hämeenlinnan kuritushuonetta vuonna 1924 että Hämeenlinnan keskusvankilaa, mikäli muuta ei mainita. Lääninvankila sen sijaan ei sisälly nimitykseen. Koko tämän työn käsittävän ajanjakson Hämeenlinnan keskusvankila toimi vanhan linnan tiloissa. Vangit siirrettiin lopullisesti pois linnan tiloista vasta vuonna 1953. Vankilan johtajana toimi vuosina 1922 - 1958 Arne J. Koskinen (1892 - 1958).⁶⁷

⁶³ Ruokanen 1981, 50; Matinpuro 1981, 8; Lång 1981, 11.

⁶⁴ Nimilehdet (naiset) HKI.V. HMA; Peltonen 1989, 11.

⁶⁵ Nuorteva 1989, 190.

⁶⁶ Nuorteva 1989, 190; Kalterimaisema 1998, 71.

⁶⁷ Nuorteva 1989, 190, 195 - 196; Kalterimaisema 1998, 23.

Hämeenlinnan vankila oli jaettu useisiin osastoihin. Lääninvankilan puolella olivat tavalliseen tapaan tutkintovangit ja sakon muuntorangaistusta suorittavat. Keskusvankilassa kuritushuonevankeuteen tuomitut naisvangit, naispuoliset valtiolliset vangit ja vuoden 1936 irtolaislain nojalla pakkotyöhön määrätyt irtolaisnaiset kärsivät rangaistustaan. Lisäksi Hämeenlinnassa oli oma osastonsa sairaille naisvangeille.⁶⁸

1.4 Aikaisempi tutkimus

Suomalaisen poliittisen rikollisuuden ja vankeuden tutkimusta ei ole tehty kovin paljon. Jukka Kekkonen ja Jaakko Mäkelä ovat kuitenkin selvittäneet maailmansotien välisen ajan poliittista rikollisuutta. Aihetta käsittelee myös Lars Björnen tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä. Björnen tutkimusta voi pitää erityiskysymyksestään huolimatta eräänlaisena Suomen poliittisen rikollisuuden historian perusteoksena. Koska suuri osa Hämeenlinnaan tuomituista poliittisista naisvangeista oli Helsingistä, joka kuului Turun hovioikeuden piiriin, on Björnen tutkimus hyödyllinen myös työni varsinaisen aiheen kannalta.

Suoranaisesti poliittisia naisvankeja käsittelevät Kirsti Salmi-Niklanderin artikkeli Siskoni kohtasin varjossa yön sekä Ulla-Maija Peltosen antologia Naisia turvasäilössä. Salmi-Niklanderin artikkelissa poliittisten naisvankien elämää tutkitaan ainoastaan muistelmien perusteella. Tämä on hieman ongelmallista sikäli, että näin saatu tutkimustulos on kovin kapea-alainen. Salmi-Niklander ei myöskään pohdi artikkelissaan juuri lainkaan poliittisten vankilamuistelmien erityisluonnetta.

Poliittisissa vankilamuistelmissa on havaittavissa tiettyjä erityispiirteitä. Ne kuvaavat ensisijaisesti poliittista valtataistelua. Niiden tarkoitus on usein esittää vallassa olevan vastapuolen ylläpitämän järjestelmän raadollisuus. Toiseksi vankilassa oloa käytetään marttyyriuden luojana ja siten eräänlaisena oman liikkeen ideaalien vahvistajana. Kolmantena seikkana voi mainita vankilaolosuhteiden kuvaamisen nimenomaan laittoman vallankäytön ilmiönä.⁶⁹ Poliittisten vankien muistelmat tuntuvatkin usein keskittyvän juuri heihin kohdistuneen repression kuvaamiseen ja korostamiseen. Salmi-Niklander ei ole kuitenkaan artikkelissaan kohdistanut muistelmiin juuri minkäänlaista kritiikkiä. Kaikki muistelmien kertoma otetaan annettuna.

Salmi-Niklanderin lähteenään käyttämät muistelmat on kerätty kansan arkiston poliittisten vankien muistitiedon keruuprojektissa 1980-luvun alkupuolella. Mielestäni on syytä edelleen pohtia, minkälainen ihminen todennäköisimmin osallistuu vasemmistolaisen työväenliikkeen arkiston järjestämään keruuprojektiin. On varsin todennäköistä,

⁶⁸ Nuorteva 1987, 25.

⁶⁹ Lång 1986, 210 - 212; Lipsonen 1997, 25.

että muistelmien kirjoittajat ovat olleet, sekä vankila-aikana että myöhemminkin, aktiivisimpia kommunistiseen toimintaan osallistujia, joten täysin tasapuolista kuvaa poliittisesta vankeudesta ne tuskin antavat. Niiden kirjoittajat ovat jo käyneet läpi tietynlaisen valikoitumisprosessin.

Ulla-Maija Peltosen kirja on antologia, jossa on julkaistu editoituna kolmen poliittisen naisvangin kirjeitä. Se ei siis ole varsinainen tutkimus. Kirjassa on kuitenkin tutkielmanomainen johdanto. Vankilan organisaatio, sen johdon ja vanginvartijoiden näkökulma on tästäkin työstä jätetty kuitenkin lähes kokonaan pois.

Ulla-Maija Peltosen väitöskirja Punakapinan muistot on hyvin antoisa työn kannalta. Peltosen on tutkinut laajalti työväenliikkeen muisteluperinnettä ja tuonut esiin monia huomionarvoisia seikkoja. Hän käsittelee työssään kansalaissodan lisäksi myös työväenliikkeen 1920- ja 1930-luvuista kertovien muistelmien erityispiirteitä ja etsii niistä yhteisiä teemoja.

Yleisempää kuvaa aikakauden poliittisesta ilmapiiristä luovat monet poliittisen historian tutkimukset. Tällaisista voi mainita erikseen Tauno Saarelan Suomalaisen kommunismin syntyä ja Tuija Hietaniemen poliisin merkitystä Suomen politiikassa käsittelevät tutkimukset.

Poliittisia vankeja ja vangitsemisia sivutaan muutamassa vankeinhoidon historiaprojektin VAHO 100:n piiriin kuuluvissa töissä. Tällaisia ovat esimerkiksi Timo Ahon vankiluvun kehitystä ja Ilari Hannulan vankeinhoitoon liittyvää lainsäädäntöä koskevat tutkimukset. Jussi Nuorteva käsittelee lähinnä turvasäilövankeja, mutta myös tavallisia poliittisia vankeja, sangen seikkaperäisesti julkaisussa Vangit - vankilat - sota. Nämä tutkimukset ovat hyödyllisiä myös siksi, että ne asettavat poliittisen vankeuden aivan toiseen kontekstiin kuin poliittisen historian tutkimukset. Poliittinen vanki nähdään vain vankina muiden joukossa.

1.5 Tutkimustehtävä ja lähteet

Työn pääteemana on Hämeenlinnan kuritushuoneen vankilayhteisön tutkiminen vuosina 1924 - 1939. Lähtökohtana on tarkastella vankilassa olevia vankeja ja heidän elämäänsä. Työn kysymyksenasettelun ulkopuolelle rajataan siis vangitsemisprosessit ja tuomioistuimien toiminta.

Koska tutkimuskysymyksenä on tutkia poliittista vankeutta vankilasta käsin, on käytännössä mahdotonta selvittää vankien motiiveja rikoksen suorittamiseksi. Toisin sanoen, ei ole mahdollista selvittää, onko joku kriminaalilta vaikuttava vanki tehnytkin rikoksensa poliittisin perustein. Siksi vedän yhtäläisyysmerkit poliittisen ja valtiollisen van-

gin välille ja katson perinteisesti poliittisiksi vangeiksi valtio- ja maanpetoksen valmistelusta ja niiden avustamisesta tuomitut (rikoslain luvut 11. ja 12.), sekä rikoslain 16 luvun 24§:ää rikkoneet eli sananvapausrikoksia tehneet.

Työssä käytetään siis termejä ”poliittinen vanki” ja ”valtiollinen vanki” toistensa synonyymeinä. Jos jotain eroa termien käytössä on, se liittyy näkökulmaan. Termiä ”valtiollinen vanki” käytetään yleensä silloin, kun vankeutta käsitellään vankeinhoitoviranomaisten kannalta. ”Poliittinen vanki” taas liittyy useammin vangin näkökulmaan. Täysin säännönmukaista tämä ei kuitenkaan ole.

Myös termi ”kriminaalivanki” vaatii purkamista. Termin alkuperä liittyy 1920- ja 1930-lukujen kielenkäyttöön. Vankeinhoidossa ja vankien keskuudessa puhuttiin yleisesti poliittisista ja kriminaalivangeista. Tarkkaan ottaen myös poliittinen vanki oli kriminaalivanki, koska hänet oli tuomittu rikoslain perusteella. Kriminaalivanki määritellään kuitenkin tässä työssä negaation kautta, eli kriminaalivangilla tarkoitetaan sellaista vankia, joka ei ole poliittinen vanki.

Avainryhmänä ovat poliittiset naisvangit. Karkeasti voitaisiin ajatella, että Hämeenlinnan keskusvankilassa vaikutti 1920- ja 1930-luvuilla kolme eri ryhmää, jotka muodostivat vankilayhteisön:

- 1) vankilassa toimivat viranhaltijat (johtaja, apulaisjohtaja, lääkäri, sairaanhoitajat, opettaja, pappi, psykologi, työnjohtajat ja vartijat)
- 2) kriminaalivangit
- 3) valtiolliset so. poliittiset vangit

Luonnollisesti yksikään näistä ryhmistä ei ollut luonteeltaan homogeeninen. On luultavaa, että esimerkiksi vankilaviranomaisten keskuudessa vallitsi erilaisia vastakkainasetteluja. Esimerkkinä voisi ottaa vaikkapa vartijat, joiden asemaa entinen vanginvartija Mirjam Mattila on muistelmateoksessaan Rautapuu kukkii kuvannut ikään kuin puun ja kuoren välissä olemiseksi. Toisella puolella painostavat vangit, toisella vankilan johtoporras.

Työn tutkimuskysymys liikkuu vankilan kolmen ihmisryhmän välillä. Oleellista kuitenkin on, että muiden ryhmien kuin valtiollisten vankien sisäisiä suhteita ei ole tarkoitus tutkia. Viranomaiset ja kriminaalivangit tulevat kuvaan vain niiltä osin, kuin heidän toimintansa sivuaa valtiollisia vankeja ja vaikuttaa näiden elämään vankeudessa.

Vankilan sisäisen maailman lisäksi on tietenkin olemassa myös muurien ulkopuolinen maailma. Edes vankila ei voi olla ulkomaailmalta täysin eristäytynyt. Vankilan ulkopuolinen maailma vaikuttaa koko ajan taustalla. Sen tapahtumat ovat, jos eivät täysin läsnä, niin ainakin mielessä. Ulkopuolisen maailman vaikuttajia valtiollisiin vankeihin

olivat ainakin omaiset ja ystävät, joiden kanssa käytiin kirjeenvaihtoa ja jotka ovat kävivät tapaamassa vankeja. Ulkopuolista maailmaa edusti myös kommunistinen puolue, joka ainakin muistelmien mukaan oli poliittisten vankien vahva tukija. Vankilan ulkopuolisena tahona voidaan vielä pitää niitä eri instansseja, joille vangit osoittivat armahdusanomuksia ja valituksia⁷⁰.

Työn kysymyksenasettelu jakautuu kahteen osaan:

1) Vangit ja vankila; tärkeänä tutkimuskysymyksenä ovat vankilan vangille asettamat rajat. Rajat voivat olla sekä konkreettisia että abstrakteja. Konkreettisia rajoja määrittää vankilan fyysinen ympäristö, abstrakteja taas vankeinhoidon normisto ja odotukset vangin käyttäytymisestä. Rajat olivat osa vankilayhteisöä, mutta miten nämä rajat ilmenivät vankilassa poliittisten vankien kohdalla? Miksi ja miten niitä ylitettiin? Vankilan rajoja määritetään selvittämällä, minkälaisia tiloja vankilassa oli. Vankilan rajoihin ja tiloihin liittyy myös vankilan päiväjärjestys; vankien työnteke, opiskelu ja harrastustoiminta. Kaikki toiminnot olivat säädeltyjä ja tiloihin sidottuja. Rajojen ylityksiin liittyvät vangin tekemät sääntörikkomukset ja niistä annetut sanktiot. Eräänlaisena rajanylityksenä voidaan nähdä myös vangin sairastuminen.

2) Poliittisten vankien yhteisö; työn pääkysymyksenä on tutkia tietyn vankiryhmän, poliittisten naisvankien sopeutumista vankilaan ja vankiryhmän kohtelua vankilassa. Toisaalta poliittisia naisvankeja pyritään käsittelemään paitsi ryhmänä, myös yksilöinä. Työn pääkysymykseen liittyy poliittisten vankien yhteisöllisyys. Miten poliittisten vankien yhteisö ilmensi itseään eli millaista oli ryhmän yhteistoiminta. Näkyikö yhteisön käyttäytymisessä vankien poliittinen menneisyys? Kuinka poliittiset vangit kokivat oman ryhmänsä? Ja vastaavasti, miten ryhmä koki yksittäisen vangin. Erityiskysymyksenä on kollektiivisuuden ja individualismin yhteentörmäys. Käytännössä tämä tarkoittaa ryhmän normien ja sanktioiden tutkimista.

Vankiyhteisöön liittyy myös, miten poliittiset vangit määrittivät itsensä suhteessa kriminaalivankeihin. Vankilan rajanylityksiin taas liittyy, millaisia kosketuskohtia näillä periaatteissa toisistaan eristetyillä vankiryhmillä oli. Mahdollisuuksien mukaan poliittisten vankien kohtelua pyritään vertaamaan kriminaalivankien kohteluun.

Työn erityiskysymysten kautta pystytään kartoittamaan 1920- ja 1930-lukujen naisvankilan elämänmenoa. Työssä tutkitaan paitsi vankilan jokapäiväistä elämää, myös erilaisten aatteiden yhteentörmäyksiä: miten vankeinhoidossa vallalla ollut hyvän vangin ideaali sopeutui poliittisten vankien mieltämään hyvän työläisen ideaaliin.

⁷⁰ Tällaisia olivat lähinnä tasavallan presidentti, oikeusministeri ja eduskunnan oikeusasiamies.

Työ sijoittuu poliittisen ja sosiaalishistorian välimaastoon. Poliittinen ulottuvuus on otettava huomioon, koska kyseessä ovat poliittisista rikoksista tuomitut vangit. Vankilan historian tutkiminen puhtaasti poliittisena historiana ei kuitenkaan onnistu. Vankilassa eivät päde ”vapaaan yhteiskunnan” säännöt. Tutkittavana on tiivis vankilayhteisö. Siihen paneutuessa avuksi tulevat sosiologiset ja sosiaalipsykologiset tutkimukset.

Hämeenlinnan naisvankila oli leimallisesti yhden sukupuolen yhteisö. Kaikki vankien kanssa tekemisissä olleet työntekijät, lukuunottamatta johtajaa, lääkäriä ja pastoria, olivat naisia. Tämä toi varmasti omat piirteensä yhteisön elämälle. Työtä ei kuitenkaan ole varsinaisesti toteutettu naishistorian tutkimuksena. Yhden sukupuolen yhteisön tutkiminen naishistorian teoreetikoita tai metodeja hyödyntäen olisi melko hedelmätön lähtökohta, vaikka kyseessä olikin vahvasti naisten yhteisö.

Tutkimuksen kohteeksi on valittu Hämeenlinnan kuritushuone- ja keskusvankila siksi, että poliittiset naisvangit keskitettiin lähes kokonaan sinne. Poliittisia naisvankeja oli tosin myös lääninvankiloissa, mutta he olivat monesti joko tutkintavankeja tai jo tuomittuja, jotka odottelivat lähtöä Hämeenlinnaan.⁷¹

Työn aikarajaus alkaa ns. suuresta leikkauksesta. Tämä on perusteltavissa sillä, että kyseessä oli ensimmäinen suuri poliittinen pidätysoperaatio kansalaissodan hävinneen osapuolen vangitsemisten jälkeen. Vaikka suuri leikkaus tapahtui jo elokuussa 1923, käsittely alkaa vasta vuodesta 1924. Tämä johtuu siitä, että tuomiot SSTP:n lakkauttamisesta johtuneissa pidätysjutuissa luettiin jutun epäselvyyden ja laajuuden vuoksi vasta toukokuussa 1924. Kyseessä oli laajin hovioikeudessa pidetty poliittinen oikeudenkäynti, jossa annettiin kaikkiaan 189 tuomiota valtiopetoksen valmistelusta tai avunannosta valtiopetokseen.⁷² Koska työn kohteena on Hämeenlinnan kuritushuone ja keskusvankila, on selvää, että tapahtuman vaikutukset eivät näy siellä ennen tuota ajan-kohtaa.

Aikarajaus päättyy talvisodan syttymiseen 1939, jolloin säädettiin kommunistilakeihin kuuluvan tasavallan suojelulain (336/1930) nojalla ns. turvasäilöasetus (444/1939) henkilökohtaisen vapauden rajoittamisesta. Sen nojalla voitiin sulkea turvasäilöön ”henkilö, joka on harjoittanut tai johon nähden on perusteltua otaksua, että hän tulee harjoittamaan maanpuolustusta vahingoittavaa tai valtakunnan suhteita muihin valtioihin huonontavaa toimintaa”. Suomen poliittisilla vangeilla ei siis aina ole ollut tuomioistuimen antamaa tuomiota. Turvasäilöasetus mahdollisti talvi- ja jatkosodan aikana sen, että vankilaan saattoi päätyä, mikäli viranomaiset vain epäilivät kyseisen henkilön harjoittavan kumouksellista toimintaa.

⁷¹ Peltonen 1989, 11; Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939. HKLV. HMA.

⁷² Björne 1977, 45.

Turvasäilöasetuksen säätämiseen loppuu myös vankilan rauhanaikainen elämä. Siitä lähtien poliittinen vanki on usein myös tuomioton vanki, vain varmuuden vuoksi vankilaan siirretty. Työni ei tule käsittelemään turvasäilövankeja ja sota-aikaa. Tämän työn aikarajauksen sisälle mahtuu jo kaksi poliittiselta ilmapiiriltään melko erilaista ajanjaksoa: oikeiston nousua enteilevä 20-luku, joka kaikesta huolimatta oli suhteellisen liberaalia aikaa suhtautumisessa vasemmistoon sekä 1930-luvun kiristynyt tilanne.

Päälähteenä käytän Hämeenlinnan maakunta-arkistossa sijaitsevaa Hämeenlinnan kurtushuoneen ja työvankilan sekä keskus- ja lääninvankilan arkistoa. Työn aloittamisen kannalta tärkeimpiä lähteitä ovat vankien nimilehdet, joista selviää, mistä rikoksista vangit on tuomittu. Nimilehdet kertovat myös vankien ammatin, aikaisemmat rikokset ja rangaistusajan.

Vankilan elämänmenon tutkimisessa hyödyllisiä lähteitä ovat johtokunnan pöytäkirjat, joissa on käsitelty esimerkiksi vankien arvosteluun liittyviä asioita. Lisäksi pöytäkirjat kertovat viikoittain vankilan tapahtumista. Ne sisältävät kuulustelupöytäkirjoja vankilassa sattuneiden vakavien rikkeiden tiimoilta. Rutiiniluonteisemmat vankilan sääntörikkomukset taas on kirjattu vankilan rangaistuskirjaan. Tärkeitä lähteitä ovat myös vankilan opettajan ja lääkärin päiväkirjat.

Toinen päälähde on Kansan Arkiston Poliittiset vangitsemiset -erikoiskokoelma, joka sisältää dokumentteja poliittisten vankien oloista ja vankilaopiskelusta. Kokoelma sisältää kirjeitä, vankilavihkoja, lunttia, vankipasseja, vankilalehtiä yms. Lisäksi siihen kuuluu muistelmia, runoja ja kaskuja vankila-ajalta. Kansan arkiston henkilöarkistoissa on myös samantapaista lähdemateriaalia. Järjestöjen arkistoista tärkeä vankilan ulkopuolisten suhteiden selvittämisessä on Punaisen avun arkisto. Punainen apu oli järjestö, joka auttoi valtiollisia vankeja mm. lähettämällä heille paketteja vankiloihin.

Kansan arkiston ja Hämeenlinnan maakunta-arkiston aineistot ovat luonteeltaan niin erilaisia, että ne mahdollistavat aiheen monipuolisen tutkimisen. Vankilan arkistot kuvaavat vankilaa henkilökunnan edustajien näkökulmasta. Kansan arkiston materiaalin avulla aihetta voidaan lähestyä vankien ja heidän omaistensa puolelta. Lähderyhmien erilaisuus on kuitenkin vahvuuden lisäksi myös heikkous. Vankilan johdon tuottama materiaali on erilaisten sääntöjen säätämää, mikä tekee siitä vähäeleistä, kaavamaisista ja kylmää, kun taas vankien muistelmat ja erilaiset vankilalaulut ja -kaskut tuovat inhimillisemmän näkökulman aiheeseen.

Näiden lähderyhmien valossa voi olla vaikeaa välttää leimautuminen vankeihin ja pesäeron tekeminen vankilan henkilökuntaan. Yritän kuitenkin parhaani mukaan välttää tutkimusaiheen karikat, sillä aiemmissa poliittista vankeutta käsittelevissä tutkimuksissa ja muistelmissa aihetta lähestytään vain vankien näkökulmasta unohtaen täysin vankilan henkilökunnan mielipiteet ja ajatukset. Tästä seuraa myös tietynlainen poliittisen vangin

sankarimyytin ylläpitäminen.⁷³ Kansan arkiston aineiston kohdalla on myös syytä muistaa, että se on kerätty pyytämällä entisiltä poliittisilta vangeilta lahjoituksena heidän vankila-ajastaan kertovia dokumentteja. Aineisto on siis varmasti tietyllä tavalla valikoitunutta ja valikoitua.

Hyvin tärkeä lähderyhmä ovat poliittisten naisvankien muistelmat, joita säilytetään sekä Kansan arkistossa että Työväen arkistossa. Muistelmien kohdalla lähdekriittisyys on erityisen tärkeää, sillä vankila-aikojen muistelleet vangit ovat yleensä toimineet myöhemminkin aktiivisesti kommunistisessa puolueessa. Muistelmien päämääränä on selvästi ollut osoittaa vankeihin kohdistuvan repression laajuus ja toisaalta taas korostaa vankien yhteishenkeä ja -toimintaa. Kun tämän seikan ottaa huomioon ja ymmärtää lähderyhmän erityisluonteen, ovat muistelmat hyvin antoisa lähdemateriaali, joiden avulla on mahdollista saavuttaa vankien henkilökohtaisia kokemuksia.

Suurin ongelma lähteissä ovat kuitenkin kriminaalivangit, joiden ääntä on vaikea saada kuuluviin. Kriminaalivankien tuottamaa lähdeaineistoa ei yksinkertaisesti ole olemassa missään arkistossa. He tulevat siis työssä näkymään ainoastaan muiden ryhmien kautta. Koska työn avainryhmänä ovat poliittiset vangit, tämä ei kuitenkaan estä työn toteuttamista.

Kansallisarkistossa säilytettävä EK-Valpon arkisto tuo esille vankilan ulkopuolisen näkökulman ja kertoo vankien tarkkailusta. Arkiston kokoelmista työssä käytetään poliittisten naisvankien henkilömappeja. Niitä ei ole käyty läpi kokonaisuudessaan, vaan vangeista on valittu erilaisia ”tyypillisiä” tapauksia, joiden mapit on katsottu. Tämä sen vuoksi, että arkisto on valtavan laaja ja toisaalta sen tarjoama aineisto menee hieman tutkimusaiheen yli. Arkisto palvelisi paremmin, jos kyseessä olisivat poliittiset vangitsemiset. Vankeja on tyypitelty seuraavien kriteerien mukaan: vankilassaoloajankohta, kurinpitorangaistusten määrä vankilassa, ja tiedossa ollut poliittinen aktiivisuus. Näiden kolmen akselin avulla on pyritty valitsemaan eri ääripäitä edustavia vankeja. Lisäksi on pyritty löytämään vankeja, jotka edustaisivat akselien ”keskikohtaa”.

Tutkimuskirjallisuutena käytän edellisessä luvussa mainittujen teosten lisäksi myös yleisemmin vankeinhoitoa ja vankiloita käsittelevää tutkimusta, kuten Raili Matinpuron vankien oikeuksia ja vankilajärjestystä sekä Merja-Leena Hinkkasen vankilanjohtajan roolia käsitteleviä tutkimuksia.

Sosiologisista tutkimuksista merkittävimpiä aiheen kannalta ovat Nils Christien tutkimus länsimaisesta vankeinhoidosta teollisuutena sekä Michel Foucaultin Tarkkailla ja rangaista, joka kuvaa yhteiskunnan vallankäytön ulottuvuuksia.

⁷³ Ks. esim. Salmi-Niklander 1989; Peltonen 1989.

Vankilayhteisön sisäisiä suhteita tutkittaessa on apuna käytetty erilaisia sosiaalipsykologian teoksia. Työn ongelmia avataan selvittämällä sosiaalipsykologian avulla yksilön ja kollektiivin rajoja ja suhteita sekä yleisemmin perehtymällä ryhmäytymiseen ja ryhmien välisten suhteiden muodostumiseen.

2. Vankila

2.1 Vankilaantulo siirtymäriittinä

Vuoden 1933 toukokuussa kahdeksaa naisvankia rangaistiin Hämeenlinnan vankilassa vesileipärangaistuksella heidän ensimmäisinä vankilapäivinänsä. Syynä tähän oli se, että tuoreet vangit Kyllikki Hämäläinen, Tyyne Kiivas, Eva Lindgren, Anna Paakkunainen, Irja Piispanen, Aili ja Aune Salmi sekä Aune Siren olivat käyttäytyneet huonosti matkalla vankilaan. Vaihdettaessa vankivaunua Toijalassa kahleissa olevat naiset äityivät laulamaan työväenlauluja niin, että uteliasta väkeä kerääntyi heidän ympärilleen. Ulkopuoliset sivustakatsojat huutelivat naisille ja jopa aplodeerasivat. Poliisi joutui lopulta ajamaan yleisön pois.⁷⁴

Kaikki kahdeksan naista oli tuomittu Turun hovioikeudessa yhteisessä oikeudenkäynnissä. Saadun kuritushuonetuomion peruste oli jokaisessa tapauksessa pääpiirteissään sama: kommunistisesta toiminnasta johtuva valtiopetoksen valmistelu. Tuomiot vaihtelivat puolestatoista vuodesta kahteen ja puoleen vuoteen.⁷⁵ Ennen Hämeenlinnaa saapumista naiset olivat siis jo tavanneet Turussa ainakin oikeussalissa.

Naisten käytös ei Hämeenlinnan vankilan johtokunnan mielestä missään nimessä vastannut sellaista käytöstä, jota tuomiolle tulossa olevalta vangilta odotetaan. Katuva vanki ei julista rikostaan maailmalle laulamalla siitä kertovia lauluja. Näiden kahdeksan naisen saapuminen vankilaan olikin erikoislaatuinen siinä mielessä, että he saivat tehdä tuon matkan yhdessä. He saattoivat turvautua toisiinsa ja uskalsivat joukkona tuoda mielipiteensä esiin. Vaikka vastaavanlaisia joukkosaapumisia olikin Hämeenlinnan vankilassa muutamia, vangit tulivat kuitenkin yleensä vankilaan yksin.

Poliittisen vangin matka vankilaan alkoi pidättämisestä ja kuulusteluista. Yleensä pidättämisen suoritti Etsivä keskuspoliisi. Kuulustelujen jälkeen epäilty toimitettiin yleensä oikeudenkäyntipaikkakunnan lääninvankilaan oikeudenkäynnin ajaksi. Kaikki poliittisista rikoksista syytetyt henkilöt tuomittiin hovioikeuksissa, ei koskaan alemmissa

⁷⁴ Rangaistuspvk 11.4.1933. HKLV, HMA; Piispanen Irja, muistelma. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

⁷⁵ Nimilehdet (naiset), HKLV, HMA.

oikeusasteissa. Tämä johtui siitä, että vuoden 1734 edelleen voimassa olleen oikeudenkäymiskaaren 8 luvun 2 §:n mukaan hovioikeudet käsittelivät ensimmäisenä oikeusasteena valtio- ja maanpetosrikoksia. Mikäli vanki valitti hovioikeudessa saamastaan tuomiosta, asian käsittely siirrettiin korkeimpaan oikeuteen.⁷⁶

Poliittisista rikoksista syytetyt odottivat siis tuomioidensa julistamista lääninvankiloissa. Niissä poliittisista rikoksista epäillyt yleensä eristettiin toisistaan. Poliittiset vangit muistelevatkin tutkintovankeuttaan hyvin ikävänä aikana, koska kosketuksen saaminen tovereihin ei onnistunut. Samassa sellissä saatettiin kuitenkin pitää kriminaalivankeja.⁷⁷

Monet poliittiset naisvangit tuntuvat pitäneen vankilaan pääsyä suorastaan helpotuksena.⁷⁸ Pitkien ja raskaiden kuulustelujen ja oikeudenkäyntien jälkeen näin varmasti olikin. Tuomitsemisen ja vankilaan toimittamisen jälkeen elämä sai vankeudessa säännöllisen muodon. Turhauttava ja epävarmuuden sävyttämä odottelu loppui. Hämeenlinnan vankilaan kotiutumista helpotti se, että siellä oli mahdollisuus tavata tuttuja ihmisiä. Poliittisen vangin matkaa Etsivän keskuspoliisin kuulusteluista vankilaan kuvaa hyvin eräs Hämeenlinnan vankilassa laulettu laulu:

*"Ohranassa ollessa meitä käytetään
kuulusteluissa
Sieltä taas passin saa,
noihin läänilöihin kukkumaan.
Ja kun hovioikeus meitä uudesti passittaa,
silloin vanginvartijat ne meitä marssittaa.
Hämeenlinna on määrämpää,
tänne tullut on hamekaarti tää."*⁷⁹

Vankilaan tulleita vankeja ei kuitenkaan heti päästetty muiden joukkoon. Vankilassa vaikuttaneen progressiivisen luokkajärjestelmän mukaisesti vanki joutui ensimmäiseksi pakkoluokkaan, mikä tarkoitti käytännössä yksinäishuoneeseen sulkemista. Vastatulleen poliittisen vangin eristysaika kesti aina vähintään kuukauden, mutta se saattoi pahimmillaan kestää vuodenkin.⁸⁰ Yksinäishuoneessa olon pituuden määritteli vankilan joutokunta.⁸¹ Yksinäishuoneeseen sulkemista ei kuitenkaan aina voitu toteuttaa. Vankilois-

⁷⁶ Nimilehdet (naiset). HKLV. HMA; Björne 1977, 7.

⁷⁷ Esim. TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen) TA.

⁷⁸ Ks. esim. TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen, Stenberg) TA; Korhonen Saara. Muistelmät 6C. ka.

⁷⁹ Säkeistö laulusta Hämeenmaa, kirjoittanut lappeenrantalainen Siiri Kirvesmies (vankina 1931 - 1933). Ohjelmatoiminta. Vankilalaulut ja runot 3C 1b. ka.

⁸⁰ Johtokunnan ptk 1924 - 1939, kuukausittaiset arvostelut vangeista. HKLV. HMA.

⁸¹ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 14§; Asetus vankeinhoitolaitoksesta 7.10.1936 (316/1936), 19§.

sa 1930-luvulla vallinneen tilanahtauden vuoksi pakkoluokassa olleita vankeja saatettiin sulkea kolmekin alle 22 neliömetrin selliin.⁸²

Pääsääntöisesti vastatulleet vangit kuitenkin pyrittiin pitämään eristyksissä muista. Tämän taustalla oli epäilemättä se, että vangin haluttiin kaikessa rauhassa pohtivan rikoksiaan. Eristämisellä pyrittiin parantamaan vaikutukseen. Pakkoluokassa olon jälkeen vanki siirrettiin oppiluokan ensimmäiseen osastoon. Oppiluokassa vangit tekivät päivät työtä yhteisissä työhuoneissa ja nukkuivat yönsä yksinäisilleissä. Tosin yösellejään jouduttiin 1930-luvulla jakamaan monen vangin kesken.⁸³

Oppiluokkaan pääsy merkitsi yhteyttä muihin vankeihin; juttuseuraa ja yhteisiä päivärutiineja. Toisen ihmisen tapaamisen riemu saattoi olla hyvinkin suuri. Eräs vanki kertoi itkeneensä ilosta päästyään lopulta pois pakkoluokasta ja saaneensa leukansa kipeäksi puhumattomuuden jälkeen puhuttuaan niin paljon toisen vangin kanssa.⁸⁴

Vankilaantuloon liittyy tiettyjä toimenpiteitä, jotka tekevät tuomitusta vangin. Asetus vankeinhoitolaitoksesta vuodelta 1925 määritteli nämä toimet seuraavasti: Aluksi vanki piti tarkastaa, tarpeen tullen ruumista myöten. Asetus kuitenkin kielsi loukkaamasta vangin häveliäisyydentunnetta. Rahat ja muu omaisuus piti ottaa pois ja säilyttää vankilassa vapautumista varten. Tarkastuksen jälkeen vangin piti peseytyä ja pukeutua vanginvaatteisiin, jonka jälkeen hänet oli vietävä ennalta tarkastettuun selliin. Johtajan, pastorin, lääkärin, opettajan ja työnjohtajan tuli tämän jälkeen tutkia vankia ja antaa hänelle ohjeensa.⁸⁵ Eräs Hämeenlinnaan vuonna 1930 tuomittu naisvanki muisteli silloista käytäntöä:

”Alakerrassa oli 2 ns matkaselliä. Toisessa riisutettiin tulijat alasti, kaiveltiin korvat ja kaikki muutkin reiät sekä pöyhittiin tukka, että ei vain salakuljeteta ties mitä. Sitten alastoman piti juosta toiseen matkaselliin, poikki leveän käytävän, jossa annettiin vankilan vaatteet.”⁸⁶

Asetuksen mukaan Hämeenlinnan vankilaan tuodut vangit käytettiin myös lääkärintarkastuksessa. Tarkastus ei kuitenkaan ilmeisesti yleensä ollut kovin perusteellinen. Lähinnä selvitettiin oliko vangilla kuppa eli syfilis. Tämänkin selvittäminen saattoi rajoitua siihen, että asiaa kysyttiin suoraan vangilta. Lääkärintarkastus on ilmeisesti vankien keskuudessa koettu sekä huvittavaksi että epämiellyttäväksi, sillä Kansan arkiston po-

⁸² TMT 271: 949 (Sirkka; Stenberg). TA; Vankeinhoidon säilytysuojien luku ja tilavuus. SVT XII. Vankeinhoito 1924 - 1938.

⁸³ TMT 171:541/11 (Peltonen); TMT 271: 949 (Sirkka; Stenberg). TA.

⁸⁴ TMT 171:541/11 (Peltonen). TA

⁸⁵ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 37 §.

⁸⁶ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöarkistot 5. ka.

liittisten vankien muistitiedon kokoelmaan kuuluvissa vankilakaskuissa aihe tulee esille moneen otteeseen.⁸⁷

Riittitukija van Gennep on määritellyt riitin kolme vaihetta. Näitä vaihteita voidaan kutsua vaikkapa irtautumiseksi, liminaalitulaksi⁸⁸ ja liittymiseksi uudelleen siihen yhteisöön ja niihin rakenteisiin, joista riitin läpikäynyt yksilö tai yhteisö on lähtöisin. Liminaalitulassa yksilö on ikään kuin irrallaan yhteisöstä, koska hänellä ei ole paikkaa yhteisön vakiintuneissa rakenteissa.⁸⁹ Vankilassaoloa voidaan perustellusti pitää eräänlaisena liminaalitulana ja vankeustuomiota riittinä, jonka tarkoitus on sopeuttaa rikolliseksi määriteltä yksilö yhteiskuntaan. Vankilassa vanki menettää ainakin osan hänelle kuuluneista yhteiskunnallisista oikeuksista - ja myös velvollisuuksista. Vangille annetaan yhteiskunnasta etäännyttämisen kautta mahdollisuus pohtia rikoksensa laatua ja määrittää uudelleen suhteensa yhteiskuntaan.

Poliittiset naisvangit tuntuvat ainakin itse kokeneen vankilassaolon liminaalitulana. Maija Leino-Vätön kirjoittama vankilaruno tiivistä yhteiskunnasta irtautumisen kokemuksen:

*"Kelpaa meidän täällä kelliä,
syödä silakoita, velliä.
Ahdista ei verokuitti,
liikuta ei markan kurssi.
Isäntä ei vuokraa karhua." ⁹⁰*

2.2 Tila vankilassa

Hämeenlinnan naisille tarkoitettu keskusvankila toimi tutkittavana ajanjaksona Hämeen vanhassa linnassa. Sen käytössä olivat linnan kehämuurirakennukset, päälinna sekä uudempi yksinäissellirakennus, jonka maakerroksessa säilytettiin myös kurinpidollisesti rangaistavia vankeja.⁹¹ Vankilaympäristö koostui monenlaisista eri tiloista. Sellien lisäksi vankilassa oli ainakin rangaistussellejä, työhuoneita, opetustiloja, sairashuone, sauna, verstaas ja työntekijöiden toimitiloja.

⁸⁷ Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöarkistot 5; Vankilakaskuja 3E1.11. PV. ka.

⁸⁸ Liminaalitulaksi käsitettä on ensimmäisenä käyttänyt antropologi Viktor Turner. Laitila 1994, 49.

⁸⁹ Laitilan 1994 mukaan, 49 - 54.

⁹⁰ Maija Leino-Vättö, Poliittisten naisvankien elämästä. Vankilalaulut ja runot 3C. PV. ka.

⁹¹ Nuorteva 1989, 190; Kalterimaisema 1998, 71; Johtok. ptk 17.6.1930, 1 §. HKLV. HMA.

Hämeenlinnan keskusvankilassa oli tutkittavana ajanjaksona vuoteen 1935 asti 74 noin 3 x 2 metrin päiväseliä. Nämä huoneet oli tarkoitettu pakkoluokan vangeille. Suunnitteen vuoden 1934 alusta päiväseliiden määrä lisääntyi 18 kappaleella, kun lääninvankilasta miesten puolelta lohkaistiin 18 selliä käsittävä pohjoisosasto keskusvankilan käyttöön. Uusista selleistä 11 oli selvästi suurempia kuin vanhat sellit, yli 22 neliömetriä. Yösellejä, kooltaan noin 1 x 2 metriä, oli koko tutkittavana aikana 220 kappaletta. Lisäksi vankilassa oli vaihteleva määrä yhteisiä makuuhuoneita. Valtiollisia vankeja ei kuitenkaan pääsääntöisesti sijoitettu yhteishuoneisiin.⁹²

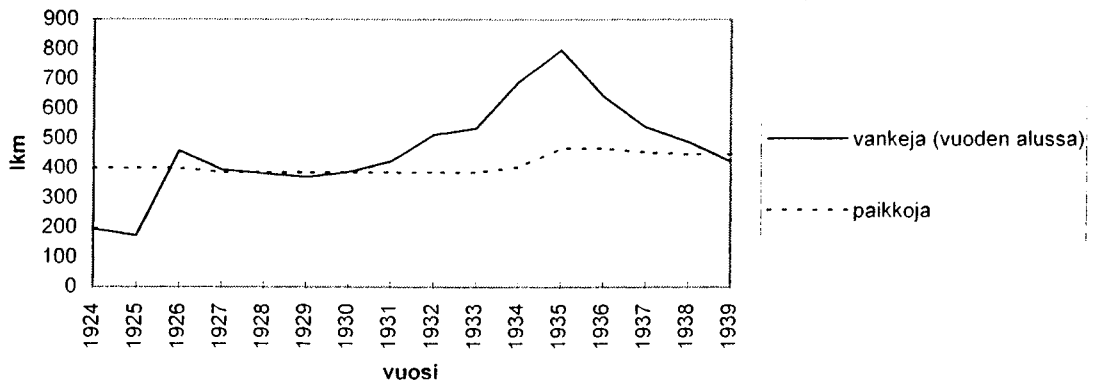
Tilat riittivät melko hyvin 1920-luvulla, sillä vankimäärät eivät vielä tuolloin olleet kovin suuria. Vuoteen 1935 asti Hämeenlinnan keskusvankilassa oli noin 400 vankipaikkaa naisille. Vankien lukumäärä ei 20-luvulla noussut ainakaan paljon vankipaikkojen lukumäärää korkeammaksi. 1930-luvulla vankimäärä lähti kuitenkin kipuamaan ylöspäin. Pahimmillaan tilanne oli vuosina 1934 - 1935, jolloin kaikkien kuritushuonetuomiota kärsivien naisvankien määrä Hämeenlinnassa nousi lähes 800 vankiin. Uudet sellit helpottivat hieman tilannetta, sillä vankipaikkojen luku nousi noin 450 paikkaan. Tämä ei kuitenkaan vielä riittänyt, sillä vankeja oli edelleen aivan liikaa tiloihin nähden.

Vankimäärä kääntyi laskuun vasta 30-luvun loppua lähestyttäessä. Tällöin olot alkoivat parantua pikkuhiljaa ainakin tilojen osalta. Kuitenkaan vankimäärä ei varsinaisesti alittanut vankipaikkojen lukumäärää kuin vasta vuoden 1938 aikana.⁹³ Vankien määrän ja tilojen suhdetta Hämeenlinnassa kuvaa tarkemmin kuvio 1.

⁹² Vankeinhoidon säilytysuojien luku ja tilavuus. SVT XII. Vankeinhoito 1924 - 1938; Johtok. ptk 9.8.1933, 3 §. HKLV. HMA; Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 30.8.1933. Saap. kirjeiden diaari 306. HKLV. HMA; Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

⁹³ Vankeinhoidon säilytysuojien luku ja tilavuus; Vangittujen ja tuomittujen henkilöiden lukumäärä vankiloissa. SVT XII. Vankeinhoito 1924 - 1938.

Kuvio 1. Vankimäärien ja vankipaikkojen suhde Hämeenlinnan keskusvankilassa 1924 - 1939

Lähteet: Vankeinhoidon säilytysuojien lukumäärä; Vangittujen ja tuomittujen henkilöiden lukumäärä vankiloissa. SVT XII. Vankeinhoito 1924 - 1938.

Käytännössä vankilan tilanahtauden aikana sellejä ei voitu käyttää niin kuin oli tarkoitettu. Vankien sijoittelu selleihin vaihteli tilanteen mukaan. Vankilanjohdon yleisimpiä keinoja selvität tilanahtaudesta poliittisten vankien kohdalla oli eri vankiluokkien selliosastojen vaihtaminen keskenään. Pienempiä, alunperin oppiluokkalaisten käyttöön tarkoitettuja yösellejä ryhdyttiin käyttämään vasta vankilaan saapuneiden pakkoluokkalaisten selleinä. Näiden vankien oli tarkoitus olla koko ajan vailla kontaktia muihin vankeihin. Oppiluokassa olevia vankeja taas sijoitettiin suurempiin päiväselleihin, jolloin selleihin saatettiin laittaa useampi vanki. Näin oli tingittävä ajatuksesta, jonka mukaan vangin oli tarkoitus viettää yöt yksin. Myös pakkoluokan vankeja saatettiin loppujen lopuksi sijoittaa useampia samaan selliin, joten eristämisperiaatetta ei läheskään aina kyetty noudattamaan.⁹⁴

Selliosastojen vaihtaminen heikensi selkeästi pakkoluokan vankien oloja. Erään naisvangin muistelmien mukaan selleissä oli makuulaveri ja käytävää laverin levyinen tila.⁹⁵ Toinen muisteli yösellien olleen ”pieniä koppeja, joihin juuri yksi ihminen mahtui”.⁹⁶

Oppiluokan vangeilla asiat olivat paremmin sikäli, että heidän ei tarvinnut olla ahtaissa selleissään koko päivää. Toisaalta vangit eivät saaneet omaa rauhaa lainkaan, koska sellit oli tungettu täyteen väkeä. Päiväselleissä pidettiin ahtaina aikoina kolmea vankia

⁹⁴ Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöarkistot 5; Harjunpää Ida, muistelmä. Henkilökoht. aineisto 3E4; Korhonen Saara. Muistelmät 6C; Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

⁹⁵ Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöarkistot 5. ka.

⁹⁶ Harjunpää Ida, muistelmä. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV. ka

kussakin.⁹⁷ Vankien henkilökohtainen tila väheni siis 1930-luvulla kaikin tavoin huomattavasti verrattuna 20-lukuun.

Joukko Hämeenlinnan poliittisten vankien omaisia ja entisiä vankeja laati vuoden 1931 loppupuolella valituskirjelmän oikeusministeri Toivo Kivimäelle koskien poliittisten vankien oloja vankilassa. Kirjelmän mukaan poliittisten vankien sellit olivat suurelta osalta sopimattomia asunnoiksi. Omaiset valittivat, että kolmenkin hengen selleissä oli vain yksi sänky, joten yksi tai kaksi vankia joutui aina nukkumaan lattialla. Huolestusta herätti lisäksi se, etteivät ahtaat olot mahdollistaneet sellissä opiskelua tai voimistelua, jota pidettiin tärkeänä vankien terveyden kannalta.⁹⁸

Huonoimmat oltavat olivat omaisten mielestä yöselliosastolla. Valituskirjelmän mukaan monet vangit sairastivat kosteista selleistä johtuvaa reumatismia. Yöselliosastot oli rakennettu siten, että suureen tilaan oli väliseinien avulla saatu pieniä sellejä. 1930-luvun alussa poliittisille vangeille oli varattu kaksi tällaista yöselliosastoa, toinen 16, toinen 29 hengelle. Selliosastoja kutsuttiin rautatievaunuksi niiden ulkonäön takia⁹⁹. Omaisia huolestutti sellien rakenteessa se, että ilma oli näissä tiloissa oleskeleville vangeille yhteistä. Molemmilla poliittisille vangeille varatulla selliosastolla oli käytössä oleva vesiklosetti, mutta kummastakin klosetista oli vesi suljettuna. Kirjelmän mukaan huoneissa oli yhteisen ilman ja suljettujen klosettien vuoksi sietämätön löyhy.¹⁰⁰

Selleissä ei ollut ilmastointia, lämmitystä, eikä ikkunoita ulospäin. Ovissa oli pienet ikkunat, jotka antoivat käytävään. Vankien oli yöksi avattava selliensä ikkunat. Sellikäytävän päässä oli suuri ikkuna, jota pidettiin ilmanvaihdon vuoksi aina auki. Tämän toiminnan ongelmana oli kuitenkin se, että sen seurauksena selleissä oli talvisin hyvin kylmä. Valituskirjelmän mukaan vangit kärsivät jo lokakuussa valtavasti kylmyydestä. Kirjoittajat kyselivätkin huolestuneina, millaista vankilassa tulisi olemaan talven tultua.¹⁰¹

Omaisten valituskirjelmään nähden poliittisten vankien muistelmat ja kirjeet antavat hieman positiivisemmän kuvan vankilaooloista. Toki niissäkin valitellaan ahtaita oloja ja kylmyyttä, mutta nämä seikat eivät nouse hallitsevaan asemaan. Vankilakirjeitä sensu-

⁹⁷ Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka.

⁹⁸ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

⁹⁹ TMT 271: 949 (Sirkka; Stenberg). TA

¹⁰⁰ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

¹⁰¹ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932; Vankilanjohtaja Aarne Koskinen 21.1.1933. Vankien kohteluun liittyviä kirjelmiä ja ohjeita. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

roitiin, joten se selittänee osaltaan, miksi niissä ei paljon kuvailla surkeita oloja¹⁰². Muistelmissa osalta asiaa on vaikeampi ymmärtää. Ehkä kyse on siitä, että muut asiat on koettu tärkeämmiksi ja ajan myötä kärsimykset ovat haalistuneet. Toisaalta valituskirjelmän laatijatkin ovat voineet liioitella vankilan kurjuutta herättääkseen oikeusministerin myölatunnon. Tyhjän vuoksi valitusta ei kuitenkaan varmasti ole tehty, vaan vankilaolot ovat epäilemättä olleet huonot. Näin on ollut jo siksin, että vanha keskiaikainen linna tuskin on paras mahdollinen asuinpaikka. Vaivana ovat olleet kylmyys ja kosteus.

Ilmeisesti enemmän kuin pienistä tiloista, vangit kärsivät nimenomaan kylmyydestä. Ainakin kylmyydestä on enemmän mainintoja vankien tuottamissa dokumenteissa. Eräs vanki kirjoitti vuoden 1927 lokakuussa kotiinsa:

”On ihme, että olen pysynyt terveenä, sillä olemme palelleet niin kauheasti. Päällä on kaikki villaset, mitä on. Silti kädet ovat kankeat kylmästä ja iltaisin pidän 3 sukat jalassa ja talvipompan päällä. Pakkasasteita on ollut jo 7° saakka ja vasta eilen ensikerran lämmitettiin, josta hyvästä saimme sitten ankaran päänsäryn.”¹⁰³

Muistelmissa mainitaan usein kylmyyden syynä juuri vanha linna ja sen kylmyyttä hohkaavat kivimuurit. Moni vanki kertoo villavaatteistaan ja siitä, kuinka nekään eivät autaneet kylmyyttä vastaan.¹⁰⁴ Poliittiset vangit olivat kuitenkin kriminaaleja onnellisemmassa asemassa sikäli, että he saivat paketeissa vastaanottaa omaisiltaan villavaatteita. Kriminaalien oli tultava kylmässäkin toimeen vankilan vaatteilla.

Kaikki muistot asumisolosta eivät ole negatiivisia. Vuosina 1934 - 1936 vankilassa ollut vanki muisteli sellien olleen siistejä. Tämä johtui siitä, että vankilan päiväjärjestykseen kuului sellien siivoaminen ja lakanoiden tuulettaminen.¹⁰⁵

Henkilökohtaisen hygienian hoitaminen vankilassa ei aina sujunut parhaalla mahdollisella tavalla. Yöselliosaston vesiklosettien lisäksi vankien tarpeita varten oli joka sellissä numeroitu pytty. Niistä huolehtiminen oli työhön määrättyjen kriminaalivankien tehtävä. He nostelivat luukuista käytävälle monen sadan vangin pytyt päivittäin. Muistel-

¹⁰² Ilmeisesti vankilan tiloista kirjoittaminen oli pääsääntöisesti kiellettyä. Tällä haluttiin todennäköisesti ennen kaikkea estää mahdollisia paon avustajia saamasta selville vankilan rakennetta. Esimerkiksi Kerttu Miettisen kirjoittaessa kotiinsa vuonna 1936, kirjeestä sensuroitiin viittaukset sellin näköalaan ja työhuoneen ikkunoiden sijaintiin. Miettinen Kerttu. Kirje 15.7.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

¹⁰³ Arppe Lydia. Kirje perheelle 16.10.1927. Henkilöarkistot 5. ka.

¹⁰⁴ Muistelmissa esim. Parkkari Martta Muistelmat 6C. ka; TMT 271:949 (Sirkka; Rauttee). TA.

¹⁰⁵ Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka

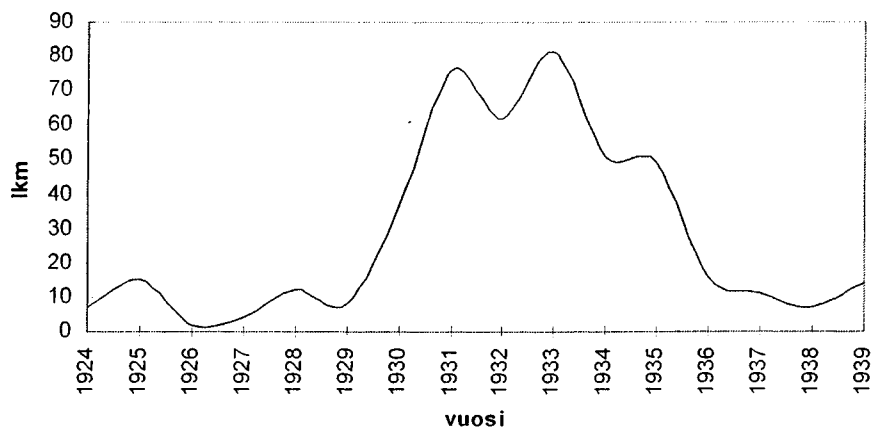
missa kuvataan hajun olleen hirvittävä.¹⁰⁶ Vankeinhoitovirasto eväsi vielä vuonna 1937 vankilan johtokunnan pyynnön saada teetättää vankilaan kunnan vesiklosetit.¹⁰⁷

Vankilan sauna sijaitsi aivan Vanajaveden rannassa. Saunaan oli johdettu vesihanat Vanajasta. Vankiryhmien eristämisperiaatetta toteutettiin saunassakin ja poliittiset vangit saunoivat aina keskenään. Sauna oli myös paikka, jonne vartijat eivät yleensä tulleet. Poliittiset vangit tuntuivatkin pitäneen saunomista viikon kohokohtana. Paitsi, että se antoi mahdollisuuden kunnolliseen peseytymiseen, oli siellä mahdollista olla vapaammin ja puhella jopa kielletyistä poliittisista aiheista.¹⁰⁸

2.3 Poliittisen naisvängin profiili

Aivan aluksi on syytä kysyä, keitä poliittiset naisvangit olivat. Tässä luvussa valaistaan poliittisten naisvankien taustoja erilaisten taustamuuttujien avulla. Ensimmäiseksi tarkastellaan kuitenkin vankimäärän kehitystä. Kuvion 2 käyrä kuvaa Hämeenlinnaan vuosittain tulleiden valtiollisten naisvankien lukumäärää tarkasteltavana ajanjaksona:

Kuvio 2. Hämeenlinnan vankilaan vuosittain tulleiden poliittisten naisvankien lukumäärä 1924 - 1939

Lähde: HMA, HKLV, Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939

¹⁰⁶ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöarkistot 5. ka.

¹⁰⁷ Vankeinhoitoviraston kirje Hämeenlinnan vankilalle 17.3.1937. Saap. kirjeiden diaari 105. HKLV. HMA.

¹⁰⁸ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöarkistot 5. ka; Miettinen, Kerttu. Kirje 15.6.1936. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV. ka

Kaksikymmentäluvulla vankimäärät ovat vielä niin pieniä, että muutosten syistä on vaikea sanoa paljon muuta pitävää, kuin että vankimäärät ovat selvästi alhaisemmat kuin 1930-luvulla. Vuoden 1928 nousu liittyy kuitenkin kyseisen vuoden huhtikuussa toteutettuihin kommunistileikkauksiin, jolloin lakkautettiin kommunistisia järjestöjä.¹⁰⁹

Vuosikymmenten vaihteessa poliittisten naisvankien lukumäärä Hämeenlinnan vankilassa kasvoi kuitenkin räjähdysmäisesti. Syitä tähän oli monia. Ensimmäinen ja selkein selitys on tietenkin Lapuanliikkeen painostuksen alaisena säädetyt kommunistilait, joilla kiristettiin ja laajennettiin poliittisen rikollisuuden määritelmää. Toisena syynä - tosin selkeästi edelliseen liittyvänä - voidaan pitää 30-luvun yleisemminkin tiukempaa suhtautumista kaikkeen rikollisuuteen¹¹⁰. Poliittisten naisvankien määrän kehitys Hämeenlinnassa näyttää noudattelevan samoja linjoja kuin yleisempikin poliittisen rikollisuuden kehitys Suomessa tuohon aikaan¹¹¹. Kaikkiaan kuritushuonetuomion saaneita valtiollisia naisvankeja oli Hämeenlinnan keskusvankilassa tutkittavana aikana 405. Näistä 47 uusi rikoksensa, joten tuomioita oli kaikkiaan 452.¹¹²

Taulukosta 1 selviävät Hämeenlinnan poliittisille naisvangeille annettujen tuomioiden pituudet ja niiden prosenttiosuudet. Käytössä olleen vuoden 1889 rikoslain mukaan valtiopetoksen valmistelusta saattoi saada yhdestä kahdeksaan vuotta vankeutta.¹¹³

Taulukko 1. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien kuritushuonetuomioiden pituudet 1924 - 1939.

pituus	prosenttiosuus
- 11 kk	0,2 %
1 v - 1 v 5 kk	20,8 %
1 v 6-11 kk	22,9 %
2 v - 2 v 5 kk	28,3 %
2 v 6-11 kk	8,0 %
3 v - 3 v 5 kk	9,0 %
3 v 6-11 kk	2,6 %
4 v - 4 v 5 kk	4,5 %
4 v 6-11 kk	0,5 %
5 v	2,6 %
6 v	0,7 %
yht.	100,0 %

Lähde. HMA. HKLV. Nimilehdet (naiset) 1924 -1939.

Yleisimmin valtiolliset naisvangit saivat kuritushuonetuomioita vuodesta kahteen vuoteen viiteen kuukauteen, näitä tuomioita kaikista oli lähes 70 %. Tuomioita jaettiin aina kuuteen vuoteen asti. Pienin tuomio oli 10 kuukautta.¹¹⁴

¹⁰⁹ Upton 1970, 96 - 100; Huttula 2000, 48.

¹¹⁰ Hannula 1981, 103

¹¹¹ Poliittisen rikollisuuden kehityslinjoista ks. Mäkelä 1976, 308.

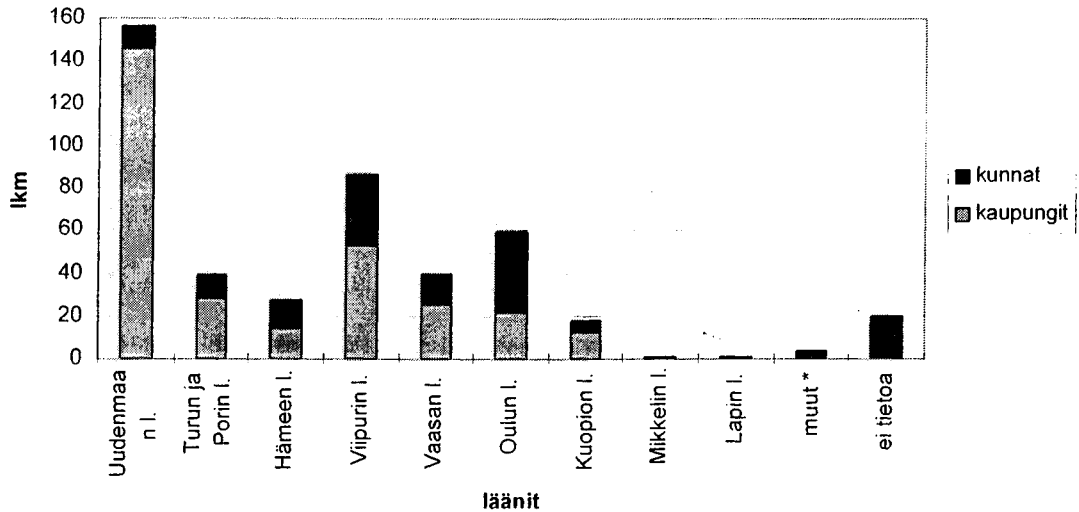
¹¹² Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939. HKLV. HMA.

¹¹³ RL 11: 4 §.

¹¹⁴ Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939. HKLV. HMA.

Ensimmäisenä varsinaisena taustamuuttujana tarkastellaan vankien kotipaikkaa. Kuviossa 3 on esitetty vankien kotiläänit sekä eroteltu kaupungeista kotoisin olevat vangit läänin kokonaismäärästä.

Kuvio 3. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien kotiläänit 1924 - 1939

* Neuvostoliiton kansalaiset

Lähde: HMA, HKLV, Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939

Valtiollisten naisvankien kotipaikka sijaitsi useimmin Uudenmaan läänissä. Uudenmaan läänistä kotoisin olevista tuomituista oli myös ylivoimaisesti suurin osa kaupungeista, kaikkiaan 94 %. Helsingissä toimi monia eri yhdistyksiä, joihin kuulumisesta ihmisiä tuomittiin poliittisin perustein. Uudenmaan läänin jälkeen eniten valtiollisia naisvankeja oli kotoisin Viipurin läänistä. Syynä tähän voidaan pitää itärajan läheisyyttä, varsinkin kun kaupungeista oli tämän läänin kohdalla kotoisin huomattavasti vähemmän vankeja kuin Uudenmaan läänistä, 61 %. Viipurin läänin kuuluneissa itärajan kunnissa toimi todennäköisesti mm. rajaoppaita, joita tuomittiin valtiopetoksen valmistelusta.

Kolmanneksi suurimpana pylväänä kuviossa erottuu Oulun lääni. Sen suurta osuutta vankien kotiseutuna voidaan selittää ainakin läänin alueen laajuudella. Kaikki Lapin lääniin myöhemmin kuuluneet alueet kuuluivat Oulun lääniin aina vuoteen 1936 asti. Varsinkin Kemin alueen aktiivinen osallistuminen poliittiseen toimintaan nosti Oulun läänin osuutta. Toisaalta myös Oulun kaupungista oli kotoisin monta valtiollista naisvankia. Kaupungeista oli Oulun läänin kohdalla kuitenkin vain 37 % tuomituista, mikä viittaa Lapin korpikommunismiin.

Seuraavana kuviossa tulevat rinta rinnan Turun ja Porin sekä Vaasan läänit. Turun ja Porin läänin kohdalla kaupungeista oli kuitenkin kotoisin 72 %, kun Vaasan läänissä vastaava luku oli vain 63 %. Yllättävää on mielestäni Hämeen läänin vähäinen osuus. Tampereen suurena tehdaspaikkakuntana olisi luullut houkuttelevan useampiakin ihmi-

siä mukaan kommunistiseen toimintaan. Selitystä voidaan hakea muualtakin. Johdannossa käsiteltiin jo vankitilastojen tulkitsemisen ongelmia. Tämänkin kuvion voidaan siis katsoa kertovan enemmän viranomaisreaktioista kuin todellisesta poliittisen rikollisuuden määrästä. Voidaan siis ajatella aktiivisimpien viranomaisten olleen Uudenmaan, Viipurin ja Oulun lääneissä. Todellisuudessa vaikutusta lienee ollut sekä seudun tarjoamilla mahdollisuuksilla poliittiseen toimintaan, vankien omalla aktiivisuudella että viranomaisten toiminnallakin.

Valtiollisista naisvangeista kaiken kaikkiaan 69 % oli kotoisin kaupungeista. Maaseudun osuus oli siis huomattavasti vähäisempi kuin kaupunkien. Tähän syynä on todennäköisesti juuri kaupunkien tarjoama mahdollisuus järjestäytymiseen ja kaupungeissa toimineet Etsivän keskuspoliisin alaosastot.

Toisena muuttujana tarkastellaan valtiollisten naisvankien ammatteja ja heille annettuja ammattinimikeitä taulukossa 2. Tarkoituksena on selvittää vankiryhmän sosiaalista rakennetta. Lähteenä olevissa vankilan nimilehdissä ammattinimikkeiden käyttö oli sangen horjuvaa. Luultavasti vankilassa nimilehtiä täytettäessä luotettiin melko pitkälle vangin omaan ilmoitukseen ammatistaan. Se ei kuitenkaan välttämättä vastannut totuutta. Mukaan on otettu kaikki tuomiot, ts. rikoksenuusijat ovat taulukossa kahteen kertaan. Tämä johtuu siitä, että heidän ammatinsa saattoi muuttua tuomioiden välillä.

Ongelmana ovat vangit, joilla ei ollut ammattia tai sitä ei tiedetty. Yleensä tällaiset vangit on määriteltiin omaisten mukaan. Ammatiksi saatettiin tällaisessa tapauksessa merkitä esimerkiksi ”muurarin vaimo” tai ”talollisen tytär”. Tällaiset tapaukset on jaoteltu omaan sarakkeeseensa. Joidenkin vankien nimilehtiin ammattia ei merkitty lainkaan. Laskettaessa prosenttiosuutta kullekin ammattiryhmälle mukana ovat sekä itse ammatissa toimineet, että ammatissa toimineiden omaiset. Tämä johtuu siitä, että selvityksen kohteena on nimenomaan sosiaalinen asema, ei varsinaisesti tuomitun ammatti.

Taulukko 2. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien ammatit

	itse ammatissa	omainen	yht.	pros.
Työläiset	187	104	291	64,4 %
Palvelijat	46	2	48	10,6 %
Liikeapulaiset	31		31	6,9 %
Ravintolatyöläiset	16		16	3,5 %
Konttoristit	14		14	3,1 %
Kauppiaat	3	3	6	1,3 %
Opettajat, koululaiset	3		3	0,7 %
Toimittajat	1	1	2	0,4 %
Toimihenkilöt	1		1	0,2 %
Talolliset		9	9	2,0 %
Pienviljelijät, itselliset		4	4	0,9 %
Ei mainittu	27		27	6,0 %
Yhteensä	329	123	452	100,0 %

Lähde: HMA, HKLV, Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939

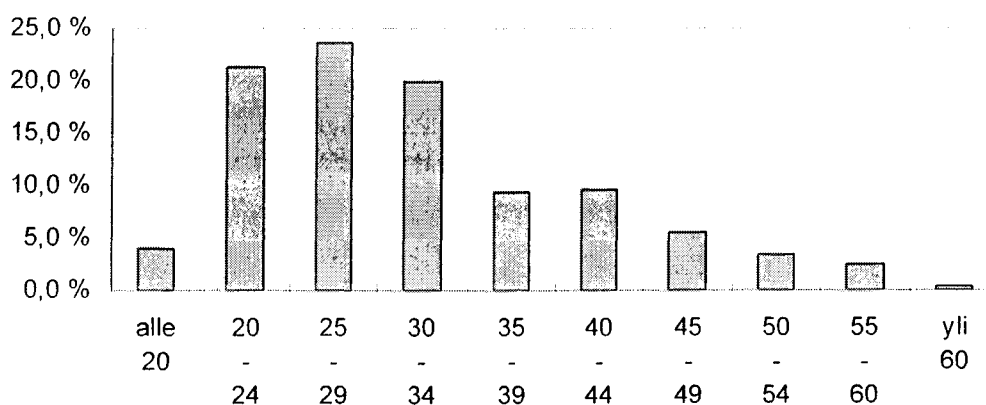
Suurin osa valtiollisista naisvangeista oli työläisnaisia tai työläisten omaisia. Työläisammatteihin sisältyvät kaikki teollisuuden piiriin kuuluneet ammatit, kuten ompelijat, leikkaajat, leipurit, jalkinetyöläiset, rakennustyöläiset yms. Työläisten ja työläisten omaisten osuus kaikista valtiollisista naisvangeista oli 64,4 %. Seuraavaksi suurin ryhmä oli palvelijat, joita kaikista valtiollisista naisvangeista oli n. 11 %. Palvelijoiden ryhmään on laskettu myös kodinhoitajat ja siivoojat. Liikeapulaiset, ravintolatyöläiset ja konttoristit olivat seuraavaksi eniten edustetut ammattiryhmät valtiollisten naisvankien keskuudessa. Näihin ryhmiin kuuluvien omaisia ei valtiollisten naisvankien joukossa ollut lainkaan.

Yksittäisiä edustajia oli opettajien ja koululaisten, sanomalehden toimittajien sekä toimihenkilöiden ryhmissä. Selkeästi maaseudun väestölle ominaisia nimikkeitä oli valtiollisten naisvankien keskuudessa vähän. Talollisten, pienviljelijöiden ja itsellisten omaisten ryhmän osuus oli yhteensä vain 3 % kaikista valtiollisista naisvangeista.

Kaiken kaikkiaan valtiollisten naisvankien yhteiskunnallinen status oli siis melko alhainen. Työläisten suuri osuus selittynee paitsi ajatusmaailmalla, myös sillä, että naimattoman työläisnaisen liikkumavapaus oli melko suuri verrattuna muihin sukupuolensa edustajiin¹¹⁵. Itsenäiset työläisnaiset olivat kohtuullisen vapaita osallistumaan poliittiseen toimintaan, josta heidät voitiin myös tuomita.

Minkä ikäisiä poliittiset naisvangit sitten olivat? Kuvio 4 kertoo Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien iän sinä vuonna, kun heidät tuomittiin kuritushuoneeseen. Kuviossa on jaoteltu ikäluokat viiden vuoden välein ja laskettu niille prosenttiosuudet.

Kuvio 4. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien ikä tuomiovuonna 1924 - 1939

Lähde: HMA, HKLV. Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939

¹¹⁵ Haapala 1995, 129.

Tämän kuvion perusteella voi sanoa, että valtiolliset naisvangit olivat yleensä melko nuoria. Suurin ryhmä olivat 25 - 29- vuotiaat, joita oli lähes neljännes kaikista Hämeenlinnan valtiollisista naisvangeista. Myös 20 - 24 ja 30 - 34 -vuotiaat olivat hyvin edustettuina. Alle 20-vuotiaita valtiollisia vankejakin löytyi 4 % verran. Keski-ikää lähesyttäessä osuus vähenee pikkuhiljaa ja yli 60-vuotiaita valtiollisista naisvangeista oli enää 0,5 %.

Vankien nuoruutta voidaan selittää jälleen itsenäisten työläisnaisten suhteellisella vapaudella verrattuna muihin sukupuolensa edustajiin. Nuorilla naisilla ei myöskään usein ollut vielä perhettä, joka olisi rajoittanut poliittiseen toimintaan osallistumista. Poliittisesta toiminnasta tuomittiin myös paljon Neuvostoliitosta koulutusta hakeneita naisia. Tällaiseen koulutukseen osallistuivat ilmeisesti innokkaimmin juuri nuoret naiset. Matka rajan yli saattoi olla vaarallinenkin ja se ei iäkkäämpiä enää välttämättä houkuttanut.

Nuori ikä on varmasti vaikuttanut myös naisvankien siviilisäätyn. Taulukko 3 kuvaa eri siviilisäätysten osuuksia valtiollisten naisvankien keskuudessa. Taulukosta nähdään, että suuri osa Hämeenlinnan valtiollisista naisvangeista, n. 60 % niistä, joiden siviilisäätty oli mainittu, oli naimattomia

Taulukko 3. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien siviilisäätty 1924 - 1939

Siviilisäätty	naimaton	naimisissa	eronnut	leski	ei tietoa	yht.
lkm	272	119	4	37	20	452
pros.	60,2 %	26,3 %	0,9 %	8,2 %	4,4 %	100,0 %

Lähde: HMA, HKI.V, Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939

Ainakin yksi syy tähän oli todennäköisesti juuri vankien keskimäärin nuori ikä. Toiseksi monet poliittisista syistä tuomitut naiset toimivat todennäköisesti aktiivisesti kommunistisissa järjestöissä. Aktiivinen järjestötoiminta ei ehkä jättänyt tilaa avioliittosuunnitelmille. Kolmantena syynä voidaan pitää poliittisesti aktiivisten naisten kielteistä suhtautumista avioliittoon kirkollisena instituutiona, kuten Elina Katainen kirjoittaa artikkelissaan¹¹⁶. Siviilisäädyltään naimattomillakin naisilla saattoi siis kuitenkin olla perhe.

Taulukko 4 kuvaa valtiollisten naisvankien kuulumista eri uskontokuntiin. Ylivoimaisesti suurin osa Hämeenlinnan valtiollisista naisvangeista ei kuulunut mihinkään uskontokuntaan. Kaikista valtiollisista vangeista siviilirekisterissä oli lähes 73 prosenttia. Kommunistiset opit oli siis omaksuttu ainakin siinä määrin, että uskonnon katsottiin olevan oopiumia kansalle. Luterilaiseen kirkkoon kuului kuitenkin poliittisista naisvangeista hieman yli viidennes, joten kirkkoa ei täysin ollut hylätty valtiollisten naisvankien keskuudessa. Kirkkoon kuulumattomuutta voi pitää kuitenkin osasyynä siihen, miksi

¹¹⁶ Katainen 1998.

niin moni valtiollinen vanki oli naimaton. Siviilivihkiminen tuli mahdolliseksi vasta vuonna 1929.¹¹⁷

Taulukko 4. Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien kuuluminen uskontokuntiin 1924 - 1939

uskonto	Ev.Lut.	Kreikk.kat.	Siv.rek.	Ei tietoa	yht.
lkm	97	6	329	20	452
pros.	21,5 %	1,3 %	72,8 %	4,4 %	100,0 %

Lähde: HML., HKLV. Nimilehdet (naiset)

Tilastollisen aineiston perusteella on mahdollista rakentaa Hämeenlinnan vankilassa tuomionsa kärsineen poliittisen naisvankin stereotyyppi 1920- ja 1930-luvuilla. Hahmo muotoutuu seuraavanlaiseksi: todennäköisin poliittinen naisvanki oli 25 - 29 -vuotias naimaton ja perheetön nainen Helsingistä, joka työskenteli tekstiiliteollisuuden työntekijänä ja kuului siviilirekisteriin. Taustamuuttajien selvittäminen ei kuitenkaan palvele ainoastaan stereotyyppien rakentamista, vaikka sekin on kiinnostava tutkimuskohde. Taustamuuttajat ovat tärkeää tietoa myös siitä syystä, että saataisiin paremmin esiin yksilöitä siitä moninaisesta ihmisjoukosta, jonka toiminnan Suomen valtio katsoi poliittisesti niin vaaralliseksi, että sen edustajat tuomittiin kuritushuoneeseen.

2.4. Kriminaalivangit ja vankiryhmien kosketuskohdat

Hämeenlinnan keskusvankilassa oli poliittisten naisvankien lisäksi myös kriminaalivangeja. Tutkittavana aikana yleisimpiä naisten kuritushuonetuomion perusteita olivat siikiönlähdetykset ja lapsenmurhat. Kieltolain aikana myös viinan valmistus ja myynti saattoi aiheuttaa rikoksenuusijalle kuritushuonetuomion.¹¹⁸

Poliittiset naisvangit pidettiin vankilassa eristettyinä kriminaalivangeista omana vankiryhmänään. Tämä johtui vankeinhoidon piirissä vallinneesta eristysideologiasta. Eri-tyyppiset vangit haluttiin pitää erillään toisistaan. Poliittisten vankien kohdalla kyse saattoi olla myös siitä, että heidän pelättiin tartuttavan vaarallisia ajatuksia kriminaalivangeihin. Yleensä tähän huoleen ei ollut aihetta juuri vankiryhmien eristämisen vuoksi. Poikkeuksena olivat kuitenkin sellaiset poliittiset vangit, jotka olivat saaneet kriminaalituomion. Tämä tarkoitti sitä, ettei heillä ollut poliittisen vangin oikeuksia, eikä heitä näin ollen täysin pystytty myöskään eristämään muista vangeista.

Kriminaalituomion saaneita poliittisia vankeja oli tutkittavana ajanjaksona Hämeenlinnassa kolme. Kahden tuomio johtui siitä, että he olivat ilmoittaneet väärän nimen Etsivän keskuspoliisin kuulusteluissa. Tästä seurasi syyte viranomaisten erehdyttämisestä

¹¹⁷ Kaarninen 1997, 73.

¹¹⁸ Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939. HKLV. HMA.

(RL 16: 20§). Kolmas oli tuomittu erään patruunatehtaan johtajan myrkyttämisestä. Kaikilla vangeilla oli lisäksi myös tuomio valtiopetoksen valmistelusta. Se ei kuitenkaan riittänyt valtiollisen vangin oikeuksiin, sillä RTA 1921:n mukaan valtiollinen vanki oli vain sellainen, joka *olematta syypää muuhun rikokseen* oli syyllistynyt valtiolliseen rikokseen.¹¹⁹

Nämä kolme vankia sijoitettiin Hämeen vanhan linnan tornikoppiin. Heidät eristettiin siis sekä poliittisista, että kriminaaleista. Pakkoluokassa sijoittelu toimi vielä hyvin, sillä vangit voitiin pitää sellissään koko päivän lukuunottamatta kävelytuntia. Kun johdokunnan tuli aika nostaa vangit oppiluokkaan, se huolestui. Vankilanjohtaja Aarne J. Koskinen toi huolensa ilmi Etsivän keskuspoliisin haastattelussa, jossa hän kertoi EK:lle, että alkoi olla aika sijoittaa vangit Lydia Arppe ja Hertta Kuusinen yhteisiin työhuoneisiin. Siellä oli kuitenkin Koskisen mielestä odotettavissa, että nämä kaksi vankia käännyttävät koko työhuoneen kriminaalivangit kommunisteiksi.¹²⁰

Lukuunottamatta näitä kolmea mainittua erikoistapausta, poliittisten vankien kosketuskohdat kriminaalivankeihin jäivät melko vähäisiksi. Poliittiset vangit eivät käyneet esimerkiksi jumalanpalveluksessa, joka kokosi kaikki muut vangit sunnuntaisin yhteen. Joskus saatettiin vankilan opettajan toimesta järjestää vankilan koulusalissa yhteisiä juhlia, joissa molemmat ryhmät esittivät omia ohjelmanumeroitaan. Tällöinkin pidettiin huoli siitä, että poliittiset ja kriminaalit istuivat koulusalin eri puolilla. Kävelyvuorot, ruokailu, saunominen, koulunkäynti, työnteko ja kaikki muu toiminta tapahtui aina omissa ryhmissä. Vain satunnaisesti ryhmät saattoivat törmätä toisiinsa. Kaikkein eniten poliittiset vangit olivat kosketuksissa ns. käytävätyttöjen, eli siivoustöitä, ruuanjakoa yms. töitä suorittavien vankien kanssa.¹²¹

Poliittiset ja kriminaalivangit olivat siis melko vähän kosketuksissa toisiinsa. Tästä ilmeisesti johtuu, että dokumentteja, jotka kuvaisivat vankiryhmien välisiä suhteita, on myös hyvin vähän. Poliittisten vankien tuottamissa dokumenteissa mainitaan muutaman kerran kriminaalivangit, mutta dokumentit ovat melko ristiriitaisia suhteessa heihin. Poliittisilla vangeilla ei ollutkaan mitään selkeää yhteisöllistä tapaa käsitellä kriminaalivankeja, vaan ajatukset kriminaalivangeista perustuivat mitä ilmeisimmin kunkin vangin yksilöllisiin kokemuksiin ja ajatusmaailmaan.

Kriminaalivankeja saatettiin käsitellä kateuden ja vihan tuntein. Tämä suhtautumistapa liittyi aina myös vankilan henkilökuntaan. Kateus johtui nimenomaan siitä, että vankilan henkilökunnan uskottiin kohtelevan kriminaalivankeja paremmin kuin poliittisia.

¹¹⁹ Nimilehdet (naiset): No 806/1934, 798/1934; ja 97/1935. HKLV. HMA; As. rangaistusten täytäntöönpanosta 21.1.1921 (13/1921), 8 §.

¹²⁰ Lyhennysote 77, 27.10.1936. Lydia Arppen henkilömappi. EKV. KA.

¹²¹ Matilainen Kerttu, muistelma; Hämäläinen Elina, muistelma. Henkilöark. 5. ka.

Kerrottiin tapauksista, joissa kriminaalivangit ja vartijat olivat liittoutuneet yhteen poliittisia vankeja vastaan. Lisäksi kriminaalivankien uskottiin olevan epärehellisiä ilmiöntajia ja kiusaajia, jotka toiminnallaan tavoittelivat vartijoiden suosiota¹²²:

”Meitä vietiin saunaan. Krimet huutelivat ryhmällemme, että nuo ryssän kätyrit pitäisi tervahöyhentää ja polttaa sitte. Pamppu tyytyi nauramaan kuin hyvällekin vitsille. Sanoin, että menkää tekin Kannasta linnoittamaan kun kerran ette vahdi vaan nuo saavat räävätä.”¹²³

Valtiolliset vangit käyttivät kriminaalivankeja paljon viestinviejinä. Viestinviejinä toimivat käytävätytöt, koeluokan kriminaalivangit, jotka pystyivät melko vapaasti liikkumaan vankila-alueella. Käytävätyttöihin uskallettiin siis luottaa ainakin sen verran, että heille uskottiin viestinvälitys. Tosin viestit saatettiin kirjoittaa esimerkiksi kyrilisin kirjaimin, jotta viestinviejiä ei ymmärtäisi niitä. Toimiminen viestinviejinä sopi epäilemättä käytävätyöille mainiosti, sillä poliittisilla oli valtiollisen vangin oikeuksien¹²⁴ vuoksi yleensä jotain, millä maksaa kuljetuksesta. Yleisin palkka viestinviennistä oli ilmeisesti sokeri. Tähän viittaavat myös kurinpitorangeistukset sokerin antamisesta puhdistajalle.¹²⁵

Kriminaalivankeihin saatettiin suhtautua myös suvaiten ja ymmärtäen. Kriminaalivankeille haluttiin antaa ihmisarvo, mutta tällöinkin poliittiset vangit asettivat itsensä ylemmälle tasolle. Kriminaalivankeihin suopeasti suhtautuvat vangit uskoivat kriminaalivankien kunnioittavan heitä heidän aatteellisen vakaumuksensa vuoksi. Juuri kriminaalivankien oletettu kunnioitus sai poliittisen vangin suhtautumaan näihin hyväksyvästi, joskin hieman alentuen.¹²⁶

2.5 Vankiluokkien ja valtiollisen vangin oikeuksien vaikutus vankilaoiloihin

Vuonna 1921 säädettiin asetus rangaistusten täytäntöönpanosta, jossa määriteltiin valtiollisten vankien asema. Tämä asetus luonnollisesti tuli vaikuttamaan myös Hämeenlin-

¹²² Parkkari Martta. Muistelmat 6C; Valtiollisten kirje osastolta toiselle, löydetty kävelypihalta 20.5.1932. Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV; Matilainen (Riihinen) Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹²³ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹²⁴ Valtiollisen vangin oikeuksia käsitellään enemmän alaluvussa 2.5.

¹²⁵ Esim. Rangaistuspvk 3.2.1937. HKLV. HMA; Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5; Valtiollisten kirje osastolta toiselle, löydetty kävelypihalta 20.5.1932. Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV. ka; Lyhennysote 78. 20.2.1937. Lydia Arppen henkilömappi. EKV. KA.

¹²⁶ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5; Arppe Lydia, Runokonseptit. Henkilöark. 5. ka; TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen). TA.

nan valtiollisten naisvankien elämään. Asetuksen mukaan valtiollisia vankeja ei saanut pitää yhdessä muiden vankien kanssa ja heihin oli sovellettava vuonna 1889 tutkintavangeille säädetyt oikeuksia.¹²⁷

Valtiolliset vangit olivat siis kriminaalivankeja huomattavasti paremmassa asemassa. Heillä oli laajemmat kirjenvaihto-oikeudet. He saivat vastaanottaa paketteja ja omaistensa tilaamia lehtiä sekä hankkia omalla kustannuksellaan vankilaan erinäisiä elämää helpottavia mukavuuksia, kuten hygieniatarvikkeita ja vaatteita. Lisäksi heidät pidettiin asetuksen mukaisesti omissa osastoissaan.¹²⁸

Valtiollisten vankien oikeuksien määrittelyssä sovellettiinkin selvästi vankeinhoidossa vallalla ollutta eristämisajatusta. Valtiolliset vangit saattoivat pitää itseään etuoikeutettuina saadessaan olla ”oman väen kesken”, mutta pohjimmiltaan kyse on varmasti ollut myös siitä, että kriminaalivankeja on haluttu suojella vaarallisilta aatteilta, joita valtiolliset vangit voisivat levittää. Asia voidaan nähdä toisinkin päin. Valtiollisten vankien ei haluttu omaksuvan kriminaalien ajatusmaailmaa ja tapoja. Oli asia miten päin vain, valtiollisen ja kriminaalivangin yhdistelmää ei yhteiskunnassa haluttu nähdä.

1930-luvun vankeinhoitolainsäädäntöä oli Sunilan II hallituksen esityksestä syntynyt laki vuonna 1931¹²⁹, joka tähtäsi vapausrangaistuksen tehostamiseen saattamalla valvontaan kaikki rangaistuslaitoksesta vapautuneet. Hallituksen esityksen mukaan valvontaa tarvitsivat erityisesti ne, jotka käyttäytymisensä vuoksi eivät olleet päässeet ehdonalaiseen vapauteen. Tälle ryhmälle oli järjestettävä rangaistusajan jälkeen valvonta, sillä rikoksen uusimisriski oli suuri.¹³⁰

Laki säätikin tällaisille vangeille pakollisen ehdonalaisen vapauden kun 11/12 rangaistusajasta oli kärsitty. Aiemmin ehdonalainen vapaus oli kestänyt vain jäljellä olevan rangaistusajan, nyt koetusajaksi määrättiin 1 - 5 vuotta. Ikään kuin korvaukseksi pidemmästä koetusajasta myös harkinnanvaraisen ehdonalaiseen vapauteen päästämisen raja pudotettiin 3/4 rangaistusajasta 2/3 aikaan. Ehdonalaiseen vapauteen päästämässä huomio kohdistettiin aiemman käytöksen lisäksi myös rikoksen laatuun, tuomitun aiempaan elämään ja tuleviin oloihin.¹³¹ Ehdonalaiseen vapauteen liitettiin myös tehokas

¹²⁷ As. rangaistusten täytäntöönpanosta 21.1.1921 (13/21), 8 §; Nuorteva 1987, 179.

¹²⁸ As. rikoslain voimaansaattamisesta 19.12.1889, 35 §.

¹²⁹ Laki Rangaistusten täytäntöönpanosta annetun asetuksen muuttamisesta 9.10.1931 (278/1931)

¹³⁰ Hannula 1981, 125 - 126.

¹³¹ Laki rang. täyt. panosta ann. asetuksen muuttamisesta 9.10.1931 (278/1931), 13 §; Hannula 1981, 125 - 126.

suojeluvalvonta, jossa jokaiselle ehdonalaiseen vapauteen pääsevälle vangille määrättiin oma valvoja.¹³²

Tämä lakiuudistus vaikutti varmasti myös valtiollisten vankien elämään. Kun lakimuutoksen sisältöä ja sen säätämisaikaa tarkastelee, näyttää melko selvältä, että taustalla on nimenomaan tarve saada poliittisista syistä tuomitut, yhteiskunnalle vaaralliset, henkilöt tarkkailuun vankilasta vapautumisen jälkeen.

Kuritusluonerangaistukseen oli luotu selkeä progressiivinen neliluokkainen järjestelmä, jossa valtiolliset vangitkin etenivät vankilassaoloaikanaan. Ensimmäinen luokka oli pakkoluokka, jossa vanki pidettiin yksinäishuoneessa vankilan johtokunnan harkinnan mukaan, kuitenkin vähintään 1 kuukauden. Toinen luokka, oppiluokka, tarkoitti, että vangit tekivät työtä yhdessä muiden vankien kanssa, mutta viettivät vapaahetket ja yöt yksinäissellissä. Ylin luokka vankilassa oli nimeltään koeluokka, siinä vanki vietti ainoastaan yöt yksinäissellissä. Neljäntenä luokkana pidettiin ehdonalaista vapautta.¹³³ Progressiivinen luokkajärjestelmä heijasti panoptikonin ajatusta: vankila oli eräänlainen pysyvä observatorio, jossa vankien käytöstä tarkkailtiin jatkuvasti.¹³⁴

Muut luokkien väliset erot koskivat kirjeenvaihto- ja tapaamisoikeutta, vaateita sekä harrastusvälineiden ja kirjojen hallussapitoa. Luokkien välisiä etuisuuksia säädeltiin antamalla pisteitä. Progressiivijärjestelmää hallitsi ansaitsemisen periaate. Jos vanki osoitti käytöksellään parantaneensa tapojaan, hän saattoi parantaa myös asemaansa.¹³⁵

Kuten on jo todettu, valtiolliset vangit olivat erityisasemassa siinä mielessä, että heidän oikeutensa olivat yleensä ottaen kriminaalien vastaavia laajemmat. Kuitenkin myös poliittiset vangit joutuivat vankilassa ollessaan täsmälleen saman progressiivijärjestelmän sisään kuin muutkin vangit. Tämä koski nimenomaan sitä, millaisessa sellissä vanki vietti aikansa vankilassa. Pakkoluokassa ollessaan valtiollisetkaan vangit eivät saaneet käydä kirjeenvaihtoa tai vastaanottaa paketteja. He saivat lain määräämät tutkintovangin oikeutensa vasta päästyään oppiluokkaan.

Jos ajatellaan valtiollisia vankeja ja heidän asemaansa vankeinhoidon parannusideologiaa vastaan, nousee esiin mielenkiintoisia kysymyksiä. Miksi valtiollisille vangeille säädettiin erityisoikeudet vuonna 1921? Jos vankeinhoidon tehtävä oli tuolloisen ideologian mukaan parantaa vanki yhteiskunnallisesta sairaudestaan, miksi vaarallisinta tautia sairastavia kohdeltiin näin lempeästi? Nähtiinkö poliittinen vanki parantumattomaksi?

¹³² Laki rang. täyt. panosta ann. asetuksen muuttamisesta 9.10.1931; Ruokanen 1981, 90.

¹³³ Ruokanen 1981, 53 - 54, 79; Matinpuro 1981, 10.

¹³⁴ Foucault 1980, 145.

¹³⁵ Ruokanen 1981, 53 - 54, 79; Matinpuro 1981, 10.

Vai oliko hän jo valmiiksi siveellinen ja kurinalainen, jolloin vankilalle ei jäänyt paljon kasvatettavaa?

Ainakin tutkintavangin oikeuksien mukanaan tuomaa laajempaa kirjeenvaihto- ja tapaamisoikeutta saatettiin käyttää hyväksi tarkkailtaessa poliittisten vankien yhteyksiä. Etsivä keskuspoliisi saattoi pyytää vankilan johdolta jonkun tietyn vangin kirjeenvaihtoa nähdäkseen. EK tarkkaili muutenkin vankeja. Hämeenlinnan vankilanjohtaja Aarne J. Koskinen lupasi vuodesta 1932 lähtien toimittaa EK:lle luetteloja vankilassa säilytetävistä poliittista vangeista ja heitä tapaamassa käyneistä ihmisistä.¹³⁶

Toisaalta valtiollisen vangin oikeuksien säätäminen nähtiin varmasti merkittäväksi myös kansalaissodan kokemusten valossa. Vankileirien suuri kuolleisuus ja huonot olot olivat herättäneet kansainvälistäkin huomiota. Lainsäädännöllä haluttiin todennäköisesti varmistaa myös se, että vastaavanlaista tilannetta ei pääsisi enää syntymään.

2.6 Vankilan henkilökunta

Hämeenlinnan vankilan viranhaltijoihin kuuluivat johtaja, apulaisjohtaja, lääkäri, sairaanhoitaja, pastori, työmestareita, opettajia ja vartijoita. Näistä johtajat, lääkäri ja pastori muodostivat vankilan johtokunnan. Johtokunnan tarkoituksena oli ennen kaikkea varmistaa, ettei vankilanjohtaja käyttänyt melko laajaa toimivaltaansa väärityneesti tai mielivaltaisesti. Johtokunnan tehtävänä oli päättää sellaisista asioista, joiden uskottiin olevan liian tärkeitä yhden ihmisen päätettäväksi. Tällaiseen päätöksentekoon halettiin laajempi elin.¹³⁷

Johtaja oli kuitenkin johtaja myös johtokunnassa. Keskusvankiloiden johtokuntaan kuuluivat tutkittavana aikana vakinaisina jäseninä lisäksi vankilan pastori ja lääkäri, joiden lisäksi johtaja kutsui tarvittaessa jäseneksi apulaisjohtajan, taluspäällikön, opettajan, työliikkeenjohtajan tai työnjohtajan käsittelemään kunkin edustamaa alaa koskevia asioita. Oikeusministeri saattoi määrätä lisäjäseneksi johtokuntaan vuodeksi kerrallaan yhden tai kaksi sopivaa henkilöä.¹³⁸ Hämeenlinnan keskusvankilassa tätä mahdollisuutta käytettiin monena vuonna. Ylimääräiset jäsenet olivat vankilan apulaisjohtaja.¹³⁹ Vuodesta 1937 eteenpäin keskusvankiloiden apulaisjohtajat määrättiin vaki-

¹³⁶ Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA.

¹³⁷ Hinkkanen 1992, 17 - 18; Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.1.1925 (112/25), 11§.

¹³⁸ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.1.1925 (112/25), 11§.

¹³⁹ Johtokunnan ptk 4.1.1927, 4§; 12.1.1932, 2§; 3.1.1933, 8§; 25.1.1934, 2§; 9.1.1935, 2§; 8.1.1936, 2§.

naisiksi johtokunnan jäseniksi.¹⁴⁰ Hämeenlinnan vankilan johtokunnan jäsenet tutkittavana ajanjaksona selviävät liitteestä.

Johtokunnan tehtäviin kuului vankilan virallisten asioiden hoito.¹⁴¹ Vankien osalta näistä toimista tärkeimpiä oli valvoa, että kukin vanki nautti laillisia oikeuksiaan.¹⁴² Lisäksi johtokunnan tehtäviin kuuluivat vankien arvosteluun, ehdolliseen vapauteen, yksinäisyydessä pitämiseen ja kurinpidolliseen rankaisemiseen liittyvät asiat.¹⁴³ Vankien näkökulmasta näkyvin johtokunnan tehtävä oli juuri kurinpito. Tästä kertoo Hämeenlinnassa 1930-luvun alkupuolella tehty laulu. Laulun kuvaama vesileipärangaistus oli yleisimpiä kurinpidollisia keinoja Suomen vankiloissa:

*”Täällä korkea johtokunta laatii
paastopäivät pakanoillekin.
Sianpahnoilla makaaman vaatii,
ettei piinaviikot unohduksiin jää.”*¹⁴⁴

Johtokunnan jäsenet jäivät ilmeisesti vangeille pääsääntöisesti etäisiksi hahmoiksi. Vankilan lääkäriä Onni Tavastjerna poliittiset vangit kävivät tapaamassa melko usein, mutta muistelmien mukaan lääkäri ei ollut kovin kiinnostunut vankien ongelmista. Tavastjerna pidetään elitistisenä ja vihamielisenä poliittisia vankeja kohtaan. Muistelmissa kerrotaan lääkärin saattaneen kauhistua ja suuttua vangin koskiessa häneen.¹⁴⁵

Vankilan pastorin kanssa poliittiset vangit eivät olleet juuri missään tekemisissä. Suurin osa vangeista kuului siviilirekisteriin ja kirkkoon kuuluvat vangitkin oli pääsääntöisesti vapautettu esimerkiksi sunnuntaisista jumalanpalveluksista. Tämä johtui siitä, että valtiollisia vankeja säilytettiin yhtenä ryhmänä. Valvontaa pidettiin helpompana, mikäli kukaan vangeista ei käynyt kirkossa. Pastori saattoi tosin joskus pitää vangeille puhutteluja uskonasioista. Nämä puhuttelut eivät kuitenkaan poliittisten vankien kohdalla johtaneet toivottuun tulokseen.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 7.10.1936 (316/36), 11§.

¹⁴¹ As. vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 14§.

¹⁴² As. vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 18§.

¹⁴³ As. vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 14§.

¹⁴⁴ Vanajaveden rannalla. Kirjoittaja tuntematon. Ohjelmatoiminta. Vankilalaulut ja -runot 3C. ka.

¹⁴⁵ Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöark 5; Arppe Lydia, muistelma. Henkilöark. 5; Vankilakaskuja. Yleistä 3E1.11. PV. ka.

¹⁴⁶ TMT 279:949 (Sirkka: Junttila). TA; Johtok. ptk. 17.6.1930, 1§. HKLV. HMA; Vankeinhoitovirasto Hämeenlinnan vankilalle 3.5.1937. Saap. kirjeiden diaari 155. HKLV. HMA; Vankeinhoitovirasto Hämeenlinnan vankilalle 7.1.1938 ja 20.4.1938. Saap. kirjeiden diaari 13 ja 154. HKLV. HMA.

Myös johtaja Aarne J. Koskinen oli vankien kanssa tekemisissä harvoin vaikkakin hän muuten oli pastoria näkyvämpi hahmo. Kohtaamispaikkoja olivat lähinnä vankilaantulo ja työhönsijoittelu. Lisäksi johtajan rooli nimenomaan tiivistyi rankaisijan rooliksi. Johtajan tehtävänä oli pitää rangaistuspäiväkirjaa. Hän myös piti erikseen puhutteluja levottomille vangeille. Vakavien levottomuuksien sattuessa saapui johtaja itse paikalle selvittämään asiaa.¹⁴⁷

Kaikkein eniten vankien muistelmissa kerrotaan keskusvankilan apulaisjohtaja Eeva Oulasta. Hän aloitti Hämeenlinnan keskusvankilassa vuoden 1931 toukokuussa ensimmäisenä naisapulaisjohtajana.¹⁴⁸ Oulan saapuminen vankilaan osui juuri vankilan ruuhkaksiin vuosiin, jolloin ahtausta vankilassa vaikeutti sekä vankien että henkilökunnan elämää.

Vangit syyttävät melko suoraan apulaisjohtaja Oulaa 1930-luvun huonontuneista vankilaoloista. Apulaisjohtajalla kuitenkin oli niiden suhteen paljon vaikutusvaltaa. Toisaalta Oula ilmeisesti oli mielipiteiltään selkeän oikeistolainen ja maanpuolustushenkinen¹⁴⁹, mikä aiheutti vankien vihamielisyyden suuntautumisen häneen. Oulan mielipiteet vaikuttivat varmasti osittain hänen suhtautumiseensa valtiopetoksen valmistelusta tai avustamisesta tuomittuihin vankeihin. Vankien Oulalle antama lempinimi, Riipis-Hilja, kertoo vankien olleen tietoisia Oulan poliittisesta suuntautuneisuudesta. Ilmeisesti Oula myös piti tiukkaa linjaa vankien työurakoiden valvomisessa ja puhui johtokunnassa vankien oikeuksien kiristämisen puolesta.¹⁵⁰

Vankilassa oli myös toinen apulaisjohtaja, mutta hänen vastuualueenaan oli lääninvankilan puoli, joten valtiolliset naisvangit eivät käytännössä olleet toisen apulaisjohtajan kanssa missään tekemisissä.

Johtokunnan toimintaa tarkasteltaessa on hyvin vaikea nähdä, kuka on ollut minkäkin päätöksen takana. Pöytäkirjat eivät tätä asiaa kerro, ne kuvaavat vain päätösten lopputuloksen, eivät itse päätösprosessia. Tarkastelenkin tässä johtokuntaa kokonaisuutena ottaen esiin muutamia poliittisia vankeja koskevia päätöksiä. Luvusta on rajattu pois kurinpitorangaistukset, niihin palataan myöhemmin. On kuitenkin selvää, että johtokunta ei tietenkään tehnyt mitään päätöksiä tyhjiössä, vaan niihin vaikuttivat sekä po-

¹⁴⁷ Esim. Johtokunnan ptk 6.9.1933. Liite; Johtok. kuulusteluprk 11.8.1936. HKLV. HMA.

¹⁴⁸ Johtok. ptk. 10.4.1931, 4§. HKLV. HMA.

¹⁴⁹ Maanpuolustushenkisyydestä kertoo mm. se, että Oula vuoden 1939 toukokuussa anoi virkavapautta voidakseen osallistua Lotta-Svärd -yhdistyksen kursseille. Johtok. ptk 9.5.1939, 1 §. HKLV. HMA.

¹⁵⁰ TMT 271:949 (Sirkka: Rautee, Stenberg, Junttila). TA.

liittisten vankien oma toiminta, että oikeusministeriön vankeinhoitoasiainosaston (vuodesta 1937 vankeinhoitoviraston) määräykset.

1920-luku näyttäytyy rauhallisempänä aikana kuin 1930-luku. Poliittisia vankeja oli kohtalaisen vähän, eikä heitä koskevia laajempia päätöksiä tehty johtokunnassa lainkaan. Poliittiset vangit ovat ilmeisesti vielä 1920-luvulla sulautuneet muuhun vankiainekseen. Oikeusministeriön vankeinhoitoasiainosasto lähetti kyllä vankilan johdolle useita kirjelmiä koskien valtiollisia vankeja. Useimmat näistä käsittelivät valtiollisten vankien oikeuksia. Vankeinhoitoasiainosasto huomautteli toistuvasti kiertokirjeissään valtiollisten vankien erikoisoikeuksista ja kehotti noudattamaan niitä.¹⁵¹

Valtiollisen vangin oikeudet olivatkin yleisin poliittisiin naisvankeihin liittyvä asia, jonka johdosta oikeusministeriö ja vankilan johtokunta kävivät kirjeenvaihtoa. Johtokunta halusi käyttää oikeuksien poistamista rangaistuskeinona valtiollisia vankeja kohtaan. Se teki useampiakin esityksiä oikeuksien poistamisesta oikeusministeriölle. Toivottua tulosta ei kuitenkaan saavutettu.¹⁵²

Vaikka johtokunta olikin korkein vallankäyttäjät vankilassa, se kuitenkin operoi pitkälti vankeinhoitolaitoksen ja oikeusministeriön komennossa. Korkeammalta taholta tulleet lukemattomat säädökset ja toimintaohjeet määrittivät johtokunnan toimintaa.

Myös vangeilla oli epäsuoria vaikutusmahdollisuuksia johtokuntaan korkeampien instanssien kautta. Vuonna 1925 oikeusministeriö vaati johtokunnalta selvitystä avoimen kirjeen johdosta, jonka Hämeenlinnan valtiolliset vangit olivat lähettäneet oikeusministerille. Kirje koski oikeusministerin tekemää vierailua vankilaan. Oikeusministeri oli antanut vangeille mahdollisuuden kertoa vankilassa vallitsevista epäkohdista. Vangit valittivat vankilaolojen huonontuneen tuon vierailun jälkeen ja syyttivät vankilan johdon rankaisevan heitä suoruudestaan. Johtokunta antoi selvityksensä ja asia ei johtanut muihin toimenpiteisiin. Esimerkki kuitenkin osoittaa, että johtokunta toimi jatkuvan valvonnan alla.¹⁵³

Johtokunnan jäsenten lisäksi vankilassa oli lukuisia muita työntekijöitä. Suurin työntekijäryhmä olivat vartijat, joihin kuuluivat myös työnjohtajat. Kaikki keskusvankilan

¹⁵¹ Oikeusministeriön vankeinhoitoasiainosasto Hämeenlinnan vankilalle 29.1.1925, 24.3.1925, Saap. kirjeiden diaari 43 ja 100; Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 30.12.1925. Saap. kirjeiden diaari 2 (1926).

¹⁵² Johtok. ptk 25.11.1930, 3 §; 13.12.1932, 2 §; 9.8.1933, 3 §. HKLV. HMA. Valtiollisten vankien oikeuksien käyttämisestä rangaistuskeinona käsitellään laajemmin luvussa 4.

¹⁵³ Oikeusministeriö Hämeenlinnan vankilalle 13.10.1925. Saap. kirjeiden diaari 282. HKLV. HMA.

puolella työskennelleet olivat naisia. Hämeenlinnan keskusvankila olikin leimallisesti yhden sukupuolen yhteisö. Vain vankilan korkeimpaan johtoon kuului miehiä.

Vartijat ovat siinä mielessä työn kannalta hiljainen ryhmä, että heidän mielipiteensä ja ajatuksensa eivät näy oikeastaan missään lähteessä. Vankien muistelmissa vartijoita kuvataan kyllä, mutta niissäkin heitä käsitellään melko ylimalkaisesti.

Jussi Nuorteva uskoo vankeinhoitolaitoksen palveluksessa olleen henkilökunnan edustaneen melko yhdenmukaisesti konservatiivista yhteiskuntanäkemyksiä. Suomi tulkittiin lännen etuvartioksi Neuvostoliiton edustamaa totalitarismia ja kommunismia vastaan. Vankiloiden henkilökunta näyttää Nuortevan mukaan osallistuneen aktiivisesti suojeluskuntiin ja lottajärjestöön. Tarkkaa selvitystä vankilan henkilökunnan kuulumisesta näihin järjestöihin ei ole ilmeisesti tehty.¹⁵⁴

Jouko Laitinen on kirjoittanut aihetta sivuten artikkelin vankeinhoitolaitoksen henkilöstöstä vanginvartijoiden historiateokseen. Laitisen mukaan vankeinhoitolaitoksen henkilökunta koki erityisen vaikeana suhtautumisen valtiollisiin vankeihin. Yleinen käsitys oli, että valtiolliset vangit olivat henkilökunnan kannalta vaikeimmin käsiteltävää ja ikävintä vankiainesta. Toisaalta valtiolliset vangit saattoivat myös herättää vartijoissa kunnioitusta. Varsinkin 1930-luvulla henkilökunnan perusasenne valtiollisia vankeja kohtaan oli kuitenkin Laitisen mukaan hyvin kielteinen.¹⁵⁵

Vankien muistelmissa vartijat jaetaan yleensä kahteen ryhmään: vankien kiusaajat ja asiallisesti vankeihin suhtautuvat. Kaikkiin vartijoihin suhtaudutaan pääsääntöisesti kuitenkin ymmärtäen.¹⁵⁶ Entinen vanginvartija Mirjami Mattila tuo teoksessaan Rautapuun kukkii selkeästi esiin vanginvartijan aseman puun ja kuoren välissä: toisella puolella painostavat vangit, toisella vankilan johtoporras. Vangit tuntuvat tiedostaneen hyvin selkeästi vartijoiden työn luonteen:

”Vartijat olivat toiset parempia ja toiset huonompia, hyviä ei saaneet olla kukaan. Muuten olisi leipäpaikka mennyt heiltä.”¹⁵⁷

Vartijoiden vaikeaa asemaa kuvastaa se, että muistelmissa kuvataan usein vartijoiden ”kasvattamista”. Usein kyseessä oli uusi, virkaintoinen vartija, jota kohtaan vangit käyttäytyivät niin inhottavasti, että hän ymmärsi muuttaa käytöstään.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Nuorteva 1987, 29.

¹⁵⁵ Laitinen 1995, 30.

¹⁵⁶ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5; Korhonen Saara. Muistelmat 6C; Arppe Lydia, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹⁵⁷ Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka.

¹⁵⁸ Korhonen Saara. Muistelmat 6C; Harjunpää Ida, muistelmä. Henkilökoht. aineisto 3E4. ka.

Poliittisten vankien suhtautumista vartijoihin voisi verrata koululaisen suhtautumiseen opettajaansa. Toisia vihattiin, toisista pidettiin. Vartijoille annettiin kuvaavia lempinimiä, kuten Myllyhiiri, Balalaikka, Neiti Nyöliäinen, Lootuskukka ja Korento¹⁵⁹. Uusia vartijoita testattiin ja koulutettiin. Kokeiltiin, kuinka pitkälle voi mennä, ennenkuin vartijan raja tulee vastaan. Vartija edusti vangille auktoriteettia, mutta tuota auktoriteettia vastaan voitiin myös kapinoida.

3. Vankeinhoito

3.1 Vankilan päiväjärjestys

3.1.1 Työnteko

Vankilan jokapäiväiset toimet muodostuivat rutiininomaisiksi. Rangaistusjärjestelmään kuului ajan hyödyntäminen vankilassa parantamisen välineenä. Tämä merkitsi tarkkaan määriteltyjä jokapäiväisiä toimia. Niiden tarkoituksena oli kasvattaa vangista tottelevainen ja toisaalta saada vanki totuttautumaan säännölliseen elämänrytmiin.¹⁶⁰

Suurin osa vankien valveaoloajasta vankilassa kului työntekoon. Vuosina 1924 - 1927 vankien työpäivä oli pituudeltaan kahdeksan tuntia. Vuonna 1928 työaika nousi kymmeneen tuntiin. Poliittiset vangit tekivät pääasiassa ompelutöitä sisätiloissa. Ompelutöihin kuuluivat mm. sukkiin ja kankaiden kutominen, lakanoiden ja nenäliinojen pääräätäminen sekä pitsin nyplääminen. Poliittisista oppiluokan vangit työskentelivät päivät yhteisissä työhuoneissa vartijan opastuksella, pakkoluokan vangit taas tekivät töitä omissa selleissään.¹⁶¹

Työnteko oli yksitoikkoista paikallaanoloa. Työhuoneesta vangit pääsivät jaloittelemaan vain ruokatunnilla. Eräs vanki kirjoitti omaisilleen 1928 ymmärtävänsä hyvin, miksi linnassaoloa sanottiin ”istumiseksi”. Kymmenen tunnin työpäivän päälle vangeille jäi

¹⁵⁹ Arppe Lydia, muistelma. Henkilöark. 5. ka.

¹⁶⁰ Foucault 1980, 148.

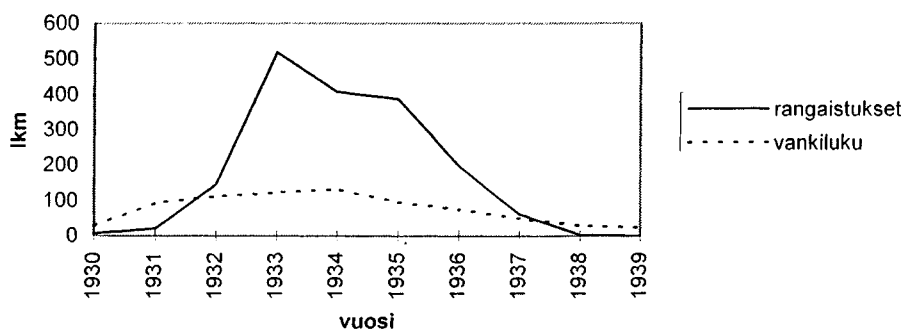
¹⁶¹ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 16.1.1926. Saapuneiden kirjeiden diaari 22. HKLV. HMA; Hämäläinen Elina, muistelma. Henkilöark. 5. ka; Arppe Lydia, kirjeet perheelle 16.6.1935 ja 8.7.1935. Henkilöark. 5. ka.

noin neljä tuntia vapaa-aikaa. Tämä aika piti koulussa annettavia opetustunteja ja saunapäiviä lukuunottamatta viettää sellissä, joten istuminen jatkui illallakin.¹⁶²

Poliittisten vankien töihin kuuluivat myös ulkotyöt, joskin ne olivat selvästi harvinaisempia kuin sisätyöt. Tätä osoittaa se, että vangit tervehtivät ilolla niitä päiviä, jolloin heidät päästettiin ulos työskentelemään. Ulkotöissä olo koettiin sellaisena tapauksena, että niihin pääsystä kerrottiin ahkerasti kirjeissä kotiväelle. Vangit kuvailivat ulkotöitä poikkeuksetta myönteiseen sävyyn. Erityisen suuriarvoisena pidettiin sitä, että ulkona sai raitista ilmaa ja aurinkoa. Kun vangit yleensä pääsivät ulos tunniksi päivässä, tämä on täysin ymmärrettävää. Vankien intoa ulkotöihin ei latistanut se, että työt olivat raskaita ja likaisia. Ulkotöitä olivat esimerkiksi pellon kääntäminen, rikkaruohojen kitkeminen ja puiden pinoaminen. Kun vangit siirrettiin takaisin sisätöihin, siitä kerrottiin kotiväelle pettyneeseen sävyyn.¹⁶³

Hämeenlinnan poliittiset naisvangit käyttivät työntekoa tehokkaimpana lyömäaseenaan vankilajärjestystä vastaan. Työurakoiden alitukset olivat leimaa-antavia poliittisten vankien työnteolle nimenomaan 1930-luvulla. Vuosina 1924 - 1929 poliittisia vankeja ei rangaistu lainkaan työn alituksista. Tämä johtunee siitä, että poliittisia vankeja oli vankilassa vain muutama kerrallaan. Ilman taustalla vaikuttavaa joukkovoimaa ei mitään järjestelmällistä kapinointia syntynyt. Ensimmäiset kurinpitorangaistukset laiskuudesta poliittisille vangeille määrättiin vasta 1930-luvulla. Poliittisten vankien työurakoiden alituksista saamia kurinpitorangaistuksia valaisee kuvio 5.

Kuvio 5. Valtiollisten naisvankien työn alituksesta saamat kurinpitorangaistukset

Lähteet: HMA, HKLV, Rangaistuspäiväkirjat 1930 - 1939; nimilehdet (naiset) 1924 - 1939.

¹⁶² Miettinen Kerttu, kirje kotiin 15.7.1936. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Arppe Lydia, kirje perheelle 15.2.1928. Henkilöark. 5. ka.

¹⁶³ Arppe Lydia, kirjeet perheelle 15.8.1927 ja 19.6.1938. Henkilöark. 5; Miettinen Kerttu, kirjeet perheelle 15.6.1936 ja 15.7.1936. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Anttila Jenny, kirje perheelle 2.7.1939. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV. ka.

Kuvion perusteella voidaan nähdä, että laiskuudesta annetut kurinpitorangeistukset lisääntyivät vankiluvun kasvaessa. Verrattuna vankilukuun kurinpitorangeistusten määrä lisääntyi kuitenkin räjähdysmäisesti. Levottomimpia vuosia olivat vuodet 1933 - 1935, jolloin kurinpitorangeistusten määrä oli noin nelinkertainen vankimäärään nähden.

Laiskuudesta ja työurakan alituksista annetut rangaistukset eivät kuitenkaan olleet ainoita työhön liittyviä rangaistuksia. Muitakin rangaistuksia oli. Täydellisestä työstä kieltäytymisestä rangaistiin koko aikana kaikkiaan neljää vankia. Luvattomasta työnteosta taas rangaistiin kolmea vankia samoin kuin työn turmelemisesta tai sen laadun huonontamisesta. Kaikki työhön liittyvät rangaistukset sijoittuivat 1930-luvulle. Nämä rangaistukset olivat kuitenkin selkeästi työn alitusta marginaalisempia.¹⁶⁴ Muistelmien perusteella työn sabotointi tuntuu olleen yleisempää kuin kurinpitorangeistusten perusteella voi päätellä. Mahdollisesti johtokunta rankaisi työnsä huonosti tehnyttä vankia vain laiskuudesta jättäen työn laadun pohdinnan sikseen. Toisaalta myös vangit saattoivat liioitella vastarintaansa muistelmissa. Näin työntekoa muisteli Elina Hämäläinen:

"(...) tein mm. sukat, jotka eivät sopineet minkäänlaiseen jalkaan. Liinaverkkoa tein hitaasti, ei työpisteitä. Opettelin myös pitsinnypläystä, opin, mutta en silti halunnut tehdä hyödyttävää työtä, tein kelvottomia pitsejä".¹⁶⁵

Muistelmissa vangit perustelevat työn tekemättä jättämistä tai sen sabotoimista aina samalla perusteella: työnteko ei huvittanut sellaisen valtion hyväksi, joka tuomitsi syyttömiä ihmisiä vankilaan.¹⁶⁶ Muistelmat toistavat ällistyttävän tarkoin, lähes samoilla sanoilla, niitä perusteluja, joilla vankien salaisissa kiertokirjeissä vanhat vangit perustelivat tulokkaille, miksi työtä ei pitänyt tehdä.¹⁶⁷ Työn alitusten motiivit olivat mitä ilmeisimmin hyvin propagoituja. Alitusten perusteet on saatiin siirrettyä aina uudelle vankisukupolvelle, joka omaksui ne. Kuitenkin vankien omien työnormien laajempi omaksuminen kertoo myös yhtenevistä motiiveista. Poliittisten vankien omista työnormeista kertoo säkeistö vankilaulusta Tervetuloa. Muistelmien mukaan laulua laulettiin vankilaan tulleille uusille vangeille ja sen tarkoitus on selvästi ollut siirtää vankilakulttuuria eteenpäin ja kertoa talon tavoista:

*"Mustalista verstaassa jo vartoo teitäkin te uudet tulokkaat.
"Mirri" pöydän päässä katsoo ettei pääse yhtään huilaamaan.
"Mirrin" katse hiukankin jos välttää, takapakki työssä ottakaa.*

¹⁶⁴ Rangaistus päiväkirjat 1924 - 1939. HKLV. HMA.

¹⁶⁵ Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹⁶⁶ Esim Parkkari Martta. Muistelmat 6C; Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹⁶⁷ Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV. ka.

Työnteko ei kuitenkaan hyödyttänyt vain valtiota, sillä vankia arvosteltiin pitkälti työn kautta. Vanki sai työnteosta sekä työpisteitä, että työosuusrahaa. Työpisteiden avulla vanki saavutti lisätuloja ja nousi vankiluokissa ylöspäin. Työosuusrahat oli mahdollista panna säästöön. Toinen vaihtoehto oli tilata niillä vankilaan elämää helpottavia tavaroita

3.1.2 Opiskelu - Hämeenlinna ”naisten yliopistona”

Opiskelusta muodostui merkittävä osa vankien elämää. Vankeinhoitolaitoksesta annetun asetuksen mukaan opetuksessa oli pyrittävä, paitsi vangin tietomäärän lisäämiseen, myös herättämään vangissa halu kehittää itseään opiskelemalla. Vangille oli annettava tämän vapaahetkinä tilaisuus opiskella koulu- ja ammattiaineita ja harrastaa esimerkiksi piirtämistä. Opiskelu perustui pitkälti vangin vapaaehtoisuuteen. Pakollista opetusta oli vain niille, jotka eivät hallinneet luku- ja kirjoitustaidon alkeita. Vankia ei kuitenkaan saanut pakottaa koulunkäyntiin, mikäli tämä oli täyttänyt 40-vuotta.¹⁶⁹

Hämeenlinnan keskusvankilassa oli opettajan ja apulaisopettajan virka.¹⁷⁰ Vaikka opiskelu saa hyvin suuren osan poliittisten vankien muistelmista, ei opettajia käsitellä käytännössä lainkaan. Ainoastaan yhdessä muistelmassa mainitaan opettaja. Lydia Arppe muistelee apulaisopettaja Fanny Lauerma lempinimenä olleen Täti Liero. Lempinimi johtui siitä, että Laueramalla oli tapana ”omaatuntoaan rauhoitellakseen luiskautella pikkutietoja” vankilan henkilökunnan toimista.¹⁷¹

Vankilan opettajan tehtäviin kuuluivat paitsi opettaminen, myös vankilan johtajan avustaminen henkilökohtaisten tietojen hankkimisessa vangeista. Lisäksi opettaja oli päävastuussa vankikirjeiden sensuroinnista. Tehtäviin kuului myös vankilan kirjaston hoitaminen.¹⁷² Hämeenlinnan vankilassa pastori piti koulun päiväkirjaa vielä 1920-

¹⁶⁸ Irja Kosonen, Tervetuloa. Ohjelmatoiminta 3C. ka. Laulussa mainittu Mirri tarkoittaa työhuoneen vartijaa, mustalistalla tarkoitettiin ilmeisesti vaarallisista poliittisista vangeista pidettävää (olematonta) listaa.

¹⁶⁹ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 60 - 63 §.

¹⁷⁰ Vuonna 1924 opettajana toimi Alma Schulman ja apulaisopettajana Olivia ‘Vivi’ Demander, entisen vankilanjohtajan tytär. Seuraavana vuonna Demanderista tuli vartijaksi ja apulaisopettajaksi valittiin Olga Salminen. Kuuden vuoden kuluttua, vuonna 1931, Olga Salminen siirtyi opettajaksi ja apulaisopettajan viran sai Fanny Lauerma. Salminen ja Lauerma toimivat viroissaan 1930-luvun loppuun asti. Suomen valtiokalenteri 1924 - 1939.

¹⁷¹ Arppe, Lydia, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹⁷² Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 24 §.

luvulla, vaikka keskusvankilassa olikin opettaja ja apulaisopettaja. Ilmeisesti pastoria on kuitenkin pidetty vielä tuolloin eräänlaisena pääopettajana, koska päiväkirja on yhdistetty kertomus opetuksesta ja hengellisistä toimituksista. 1920-luvulla opettaja antoi muiden tehtäviensä ohella lisäksi opastusta kirjeiden kirjoittamisessa. Opastukseen kuului vankien valaiseminen kirjesensuurin perusteista.¹⁷³

Vuonna 1929 opettajan päiväkirja siirtyi varsinaisen opettajan pidettäväksi. Varsinaisesti määrättyjen tehtävien lisäksi opettaja piti mm. kuoroa. Suuren osan ajasta näyttää vieneen myös opiskeluvihkojen korjaus. Vangit opiskelivat ilmeisesti paljon itseksensä ja opettaja toimi enemmän ohjaajana ja tehtävien antajana.¹⁷⁴

Myöskään koulussa eri vankiluokat eivät olleet tekemisissä keskenään, vaan kaikkia ryhmiä opetettiin erikseen. Esimerkiksi vuosina 1929 - 1931 koulussa oli kaikkiaan 11 eri opetusryhmää. Opetusryhmiä olivat mm. työvangit, vankeusvangit, irtolaiset, kurtuushuonevangit ja valtiolliset vangit. Valtiollisten vankien opetus oli muihin ryhmiin verrattuna korkeampaa astetta. Valtiollisille ei opetettu lainkaan lukemista tai peruslaskutoimituksia, kuten muille ryhmille. Opetus koostui lähes kokonaan historiasta ja suomen kielen kieliopista. Jonkun verran vangeille opetettiin myös laskentaa, mutta sekin oli hieman vaikeampaa tasoa kuin muilla vangeilla. Valtiollisille vangeille oli opetusta kaksi tuntia viikossa.¹⁷⁵

Poliittiset vangit poikkesivat muista vankiryhmistä myös siinä suhteessa, että he opettivat toisiaan. Vankilan opettajat huolehtivat äidinkielen ja laskennon opetuksesta, mutta historianopetuksen vangit hoitivat pitkälti itseohjautuvasti. Opettaja vain valvoi tunnin kulkua. Historianopettajana toimi pitkään valtiollinen vanki Eva Sassi-Korhonen. Syyskuussa 1930 vangit alkoivat pitää toisilleen esitelmää historiasta. Esitelmät käsittelivät kronologisesti maailmanhistoriaa ja niiden lähteenä lienee ollut vankilassa saatavilla ollut Wellsin Historian Ääriiviivat.¹⁷⁶

Muille vankiryhmille ei opetettu lainkaan historiaa, joten oletettavasti poliittiset naisvangit olivat itse pyytäneet lupaa opiskella sitä tunneilla. Valtiolliset vangit olivat ilmeisesti pääsääntöisesti kiinnostuneita historiasta, koska osanotto tunneilla oli hyvä. Historian tunnit toivat edes jonkinlaisen mahdollisuuden käsitellä yhteiskunnallisia asioita, vaikka marxilaisten teorioiden opiskelu olikin kiellettyä. Muistelmissa ollaan yleensä järjestettyihin historian tunteihin hieman tyytymättömiä, koska ne pitäytyivät ”yläluokkaisessa historiankirjoituksessa”. Oltiin tyytymättömiä myös vankilan kirjas-

¹⁷³ Koulun pvk 1924 - 1925. HKLV. HMA.

¹⁷⁴ Koulun pvk 1929 - 1931 HKLV. HMA.

¹⁷⁵ Koulun pvk 1929 - 1931. HKLV. HMA.

¹⁷⁶ Koulun pvk 1929 - 1931. HKLV. HMA

tosta saataviin kirjoihin, koska ne olivat vanhoja ja ”käsittelivät vain hallitsijoita”.¹⁷⁷ Näin ollen myös vankien kirjojen pohjalta tekemät esitelmät tuntuivat olevan riittämättömiä:

”Talon puolesta saimme yhteen aikaan opiskella historiaa koulussa. Luennon piti tov. Anni Suonio. Aika ansiokas, mutta kuvaavaa meidän tiedoillemme, Anni kuvaili kaunista Kreikan taidetta. Pääasia jäi huomaamatta, se, että ne taiteet kukoistivat yläluokan patriisien keskuudessa, koska orjat tekivät kaiken varsinaisen työn. Kun kaverit sitten arvostelivat Annia, sanoi hän: No voi piru, olisiko minun pitänyt etsiä Venuksen lantioviiivasta Moskovan kanta!”¹⁷⁸

Järjestetyn opetuksen lisäksi valtiolliset vangit viettivät aikaansa opiskellen selleissään. Näin opiskeltiin esimerkiksi vieraita kieliä. Vankilan kirjastosta vangit lainasivatkin paljon kielioppikirjoja. Vankilan kirjastossa piti asetuksen mukaan olla uskonnollista ja opettavaista kirjallisuutta, josta lainattiin kirjoja vangeille vapaa-aikoina luettavaksi. Poliittiset vangit saivat myös vastaanottaa omaisten lähettämiä kirjoja, milloin vankilan kirjasto ei tuntunut riittävältä. Mitä tahansa kirjoja ei kuitenkaan saanut vastaanottaa. Kiellettyjen kirjojen listalla olivat esimerkiksi Kansan lääkärikirja, Lechen Ihmisen alkuperä ja kehitys, Kjellenin Suurvallat, sekä kaikki Marxin ja Kautskyn teokset. Kiellettyjä olivat myös venäjän kielen opiskeluun liittyvät kirjat, kuten itse venäjän opiskeluin.¹⁷⁹

Vankeinhoidon eräänä perusajatuksena oli kannustaa vankia opiskelemaan ja kehittämään itseään. Valtiolliset vangit tarttuivat tähän ajatukseen hanakasti ja käyttivät hyväkseen vankilan tarjoamia opiskelumahdollisuuksia. Poliittisten vankien ajatukset opiskelun merkityksestä vastasivat jokseenkin vankeinhoidon ajatuksia. Erona oli vain se, mitä opiskeltiin. Poliittisia vankeja kiinnostivat erityisesti yhteiskunnallisten ja poliittisten asioiden opiskelu. Nämä olivat kuitenkin vangeilta kiellettyjen asioiden listalla. Vankilan kirjastossa taas oli paljon uskonnollista kirjallisuutta, jota suuri osa valtiollisista vangeista ilmeisesti piti itselleen täysin tarpeettomana.

Kun vankila ei kyennyt täyttämään valtiollisten vankien opiskelutarvetta, kehitettiin luvallisen opiskelun rinnalle luvaton opiskelujärjestelmä. Poliittiset vangit tuottivat itse opiskelumateriaalinsa. Tämä opiskelumateriaali koostui pitkälti opiskeluluntista. Lunttia oli pieni paperinpala tai paperinippu, joka sisälsi opiskeltavia asioita. Lunttia vaihdeltiin erilaisilla välityskeinoilla, joita käsitellään tarkemmin luvussa 4.2.1. Lunttia luettiin paikoissa, joissa valvonta ei ollut jatkuvaa, kuten selleissä.

¹⁷⁷ Koulun pvk 1929 - 1931. HKLV. HMA; Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5; Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöark 5. ka

¹⁷⁸ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹⁷⁹ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 64 §; Kirjaluettelot. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka; Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka; Oikeusministeri Hämeenlinnan vankilalle 13.5.1938. Saap. kirjeiden diaari no 189. HKLV. HMA.

Salaa opiskeltaviin asioihin kuuluivat karkeasti ottaen oman puolen ja vastapuolen opiskelu. Vankiluntissa käsiteltyjä aiheita olivat mm. Neuvostoliitto, puolue, marxismi, imperialismi, diktatuuri ja fasismi. Tärkeää osaa näytteli myös venäjän opiskelu. Paitsi ulkoaopeteltavaa materiaalia, luntat sisälsivät myös pohdintakysymyksiä. Poliittisilla vangeilla oli tentaattoreita, jotka kävelyvuorolla kuuntelivat muiden vankien vastauksia näihin tehtäviin. Ennen vuotta 1932 poliittiset vangit saivat kävellä pareittain vankilan pihalla. Tällöin opiskelumetodi oli vielä hyvin mutkaton. Vangit vain valitsivat parinsa opiskelutarpeiden mukaan. Vuonna 1932 valtiolliset vangit määrättiin kävelemään rinkiin kriminaalivankien tapaan. Tällöin kävelytunnilla harjoitettu opiskelu vaikeutui, mutta kokonaan se ei kuitenkaan loppunut.¹⁸⁰ Pohdittavat kysymykset olivat muodoltaan tällaisia:

”Ohjelma. Mikä on ohjelma, miksi puolueella on sekä poliittinen että käytännöllinen ohjelma?”

”Valtio. Mikä on valtio, mistä riippuu valtion luonne, milloin valtio häviää, mitä valtiomuotoja tunnet?”¹⁸¹

Poliittisten vankien keskuudessa oli aina muutama nainen, joka otti itselleen opettajan roolin. Nämä naiset olivat yleensä pidemmän linjan kommunisteja ja monet olivat opiskelleet Leningradissa sijainneessa Lännen vähemmistökansallisuuksien kommunistisessa yliopistossa eli Lenin-koulussa. Tällainen opettaja oli esimerkiksi luvallisestikin historiantunteja pitänyt Eva Sassi-Korhonen.¹⁸² Muistelmien perusteella hänen merkityksensä luvattomalle opiskelulle oli suuri. Vankien keskuudessa vaikuttaneet opettajat tuntuvat olleen suuria mielipidemuokkaajia. Heidän ihailunsa sai välillä jopa henkilöpalvonnan piirteitä. Samat vangit, jotka olivat kovin kriittisiä vankilan tarjoamien kirjojen suhteen, saattoivat ottaa melko varauksetta vastaan vankitovereiden opetuksen:

”Olin joutunut Suomen työläisnaisten yliopistoon. Marxilaisessa teoriassa meillä oli heikkouksia(...) Eva Korhonen oli ns. yleisopettaja. Sandra Lehtinen oli opettaja ja ystävä, joka armotta karsi pois vääriä käsityksiä, opetti puoluehtäviä sekä omaksumaan oikean asenteen kussakin kysymyksessä.”¹⁸³

Hämeenlinnan vankila toimi kuitenkin tehokkaana koulutuspaikkana niille, jotka halusivat oppia. Eräs vanki arvioi järjestelmän tehneen itselleen karhunpalveluksen työntäessään poliittiset naisvangit linnaan. Hänen mukaansa suurin osa vietiin vankilaan tietämättöminä mistään, mutta näiden muutamien opettajien ansiosta tästä tietämättömästä aineksesta koulutettiin aatteellisia kommunisteja, jotka vankilasta päästyään olivat täynnä intoa ja toimintaa. Vanki arvioi myös, että ilman opetusta vankilassa kärsityt nöyryytykset olisivat kyllä kehittäneet vangeissa vihaa, mutta kommunistista tietoisuutta ne eivät olisi antaneet.¹⁸⁴ Opiskelun tavoitteista kertoo myös seuraava vankirunon säkeistö:

¹⁸⁰ Kielletty opiskelu. Hämeenlinnan vankila. 3E2.1.8. PV. ka

¹⁸¹ Kielletty opiskelu. Hämeenlinnan vankila. 3E2.1.8. PV. ka

¹⁸² Sassi-Korhonen Eva. Henkilöark. 5. ka.

¹⁸³ Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöark 5. ka.

¹⁸⁴ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

*"Vanajaveden rannalla kuritusvankila
mi antaa myöskin suojansa naisille politiikan
Tääl' koulitahan oikeusharhat tyystin
pois antamat vallan valkoisen
ja käteensä saa luokkatiedon vyyhdin
mi paikan osoittaapi taistohon."¹⁸⁵*

Monien vankien kohdalla vankila ilmeisesti tarjosikin ainutlaatuisen opiskelupaikan, ei vain politiikan, vaan myös muiden asioiden opiskeluun. Suurin osa poliittisista naisvangeistahan oli työläisiä, korkeintaan kansakoulun käyneitä (ks. taulukko 2). Mahdollisuudet tai into opiskeluun ennen vankilaa olivat olleet vähäiset.¹⁸⁶

Salainen opiskelu ei kuitenkaan rajoittunut vain poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin. Poliittiset vangit opettelivat myös hoitamaan hygieniaansa ja varomaan tauteja. Varsinkin veneerisiä tauteja, ennen kaikkea syfilistä, pelättiin. Vangit hankkivatkin tietoa syfiliksestä ja sen tartuntatavoista, jotta olisivat pystyneet välttymään taudilta.¹⁸⁷

Tieto vankien salaisesta opiskelusta vuosi myös vankilan muurien ulkopuolelle. Etsivä keskuspoliisi tiedusteli asiaa eräältä vapautuneelta naisvangilta ja saikin tätä kautta tietoa Hämeenlinnan opiskelusta. Vangin kertomus osoittaa selkeästi, että kaikki poliittiset naisvangit eivät arvostaneet salaista opiskelua. Vanki tosin kertoi Etsivälle keskuspoliisille, että opiskeluun kiinnitettiin vankilassa suurta huomiota. Hän totesi myöskin, että kaikkien piti osallistua opiskeluun. EK:n tiedonlähde kuvaili kuitenkin opiskelua lähinnä halveksuvassa sävyssä. Hän nimitti opettajia ”suuruuksiksi”, jotka luennoivat ”vähälahjaisemmille” ja kasvattivat näitä ”luokkatietoisemmiksi”. Vanki kuvaili myös opiskelutapoja mainiten ainakin kävelytunnilla harjoitettavan opetuksen. Lisäksi hän kertoi, ketkä vangeista toimivat opettajina.¹⁸⁸ On mahdollista, että vanki on kertonut vain, mitä EK on halunnut kuulla, mutta toisaalta hänen antautumisensa EK:n palvelukseen kertoo jo siitä, että hän ei ollut kovin integroitunut poliittisten vankien yhteisöön.

3.1.3 Ravinto ja liikunta

Vankilassa ruoka muodostuu hyvin tärkeäksi tekijäksi. Hämeenlinnan vankilassa ruoka oli kuitenkin melko yksitoikkoista. Pahimmillaan päivän ruokalistalla saattoi olla aa-

¹⁸⁵ Runo Vanajaveden rannalla, 1930-luvun alkupuolelta. Tekijä tuntematon. Ohjelματοiminta 3C. ka

¹⁸⁶ Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöark. 5. ka; Hämäläinen Elina, muistelma. Henkilöark 5. ka.

¹⁸⁷ Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka.

¹⁸⁸ Erään hiljattain vapautuneen poliittisen naisvängin vaikutelmia K.O. vankilasta 21.4.1932. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. EKV. KA.

mulla ruisvelli, päivällä ruispuuro ja illalla taas ruisvelli. Tämä ruokalistan muistellut vanki kertoi laihtuneensa 3 vuoden aikana 30 kiloa.¹⁸⁹

Myös mahdolliset kurinpitorangaistukset vaikuttivat vangin ruokavalioon. Vesileipärangaistus oli yleisin kurinpidon muoto Hämeenlinnan keskusvankilassa tutkittavana ajanjaksona.¹⁹⁰ Rangaistuksella leipäannoksen piti olla 1/4 suurempi kuin vangin normaali leipäannos päivässä. Lisäksi vangille oli oltava tarjolla riittävästi raikasta vettä.¹⁹¹ Näistä seikoista huolimatta pelkkää vettä ja leipää ei voi pitää terveellisenä ravintona. Vangilla saattoi olla hyvinkin monta vesileipärangaistusta vuodessa, jolloin ravinto jäi pakosta yksipuoliseksi.

Poliittisten vankien asema oli kuitenkin ravinnon suhteen kriminaalivankeja parempi. Tämän takasivat poliittisten vankien oikeudet. Omaiset saivat lähettää vangeille ruokapaketteja, joiden sisältö toi vaihtelua yksipuoliseen vankilaruokaan. Vangit hyödynsivät myös vankilan ruuan täysipainoisesti. Kirjeissä kotiin saätettiin rauhoitella vangin laihutumisesta huolestunutta kotiväkeä kertomalla, että kaikki vankilasta saatava ruoka oli kyllä syöty.¹⁹²

Omaiset kiinnittivätkin huomiota vankien laihutumiseen vankilassaolon aikana. Oikeusministeri Toivo Kivimäelle tehdyssä valituskirjelmässä vuonna 1931 eräät Hämeenlinnan poliittisten naisvankien omaiset valittivat että aliravitsemisen seuraamuksena olivat useat aikaisemmin täysin terveet vangit alkaneet saada sydänkouristuksia ja huimauskohtauksia. Kuten on jo todettu, 1930-luvun alussa vankien määrä oli lähtenyt hurjaan nousuun vankilassa (ks. kuvio 2), mikä vaikutti myös siihen, että ruuan määrä ja laatu heikkenivät. Vankilaan ei tullut rahaa samassa tahdissa kuin vankeja, joten suurempi määrä vankeja piti ruokkia suhteessa paljon pienemmällä rahasummalla kuin ennen. Omaiset valittivatkin vankien ruoka-annosta supistetun lähes 50%.¹⁹³

Ilmeisesti raha ei ollut ainoana syynä 1930-luvun alun huonoon ruokatilanteeseen. Vankilan johto kiristi myös poliittisten vankien pakettioikeuksia. Vankilassa esimerkiksi kieltäydettiin vastaanottamasta useammalle vangille yhteisesti lähetettyjä paketteja, mikä ennen oli ollut tavallinen käytäntö. Lisäksi vangeilta poistettiin oikeus ostaa omilla rahoillaan ryynejä ja jauhoja.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

¹⁹⁰ Rangaistuspvk 1924 - 1939. HKLV. HMA.

¹⁹¹ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 95§.

¹⁹² Esim. Anttila Jenny, kirje kotiin 2.7.1939. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

¹⁹³ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

¹⁹⁴ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

Vankilan johdon toimenpiteisiin vaikuttivat mitä ilmeisimmin paitsi vankilan talous, myös vankilaan pikkuhiljaa kehittyvä ja tiivistyvä poliittisten vankien kapinointikulttuuri¹⁹⁵. Johtokunta tajusi tämän ja alkoi taistella sitä vastaan. Yhtenä keinona oli valtiolisten vankien oikeuksiin puuttuminen, mikä olisi vaikuttanut myös vankien ravintoon. Valtiollisten vankien erikoisoikeudet olivat Hämeenlinnan vankilan johtokunnan suurenuslasin alla virallisesti ensimmäisen kerran vuoden 1930 marraskuussa, jolloin johtokunta päätti tehdä esityksen oikeusministeriölle kyseisten oikeuksien poistamiseksi.¹⁹⁶ Vaikka ehdotuksella ei ollutkaan vaikutusta, johtokunta pystyi silti tekemään vankilan sisällä pienempiä tekoja, jotka vaikuttivat poliittisten vankien elämään, kuten edellisessä kappaleessa kuvattiin.

Johtokunnan toimenpiteiden motiivit juonsivat epäilemättä juurensa myös Suomen sisäpoliittisesta tilanteesta. Poliittiset vangitkin noudattivat kommunistien ”kolmannen vaiheen taktiikkaa”, mikä ilmeni kapinointina vankilajärjestystä vastaan. Toisaalta kommunistien toiminta oli aiheuttanut oikeistolaisen vastaliikkeen, mikä heijastui vankilan johdon toimenpiteissä.¹⁹⁷

Vankien piti harjoittaa liikuntaa päivittäisellä kävelytunnilla. Valtiollisilla vangeilla kävelyajan pituus vaihteli puolesta tunnista tuntiin riippuen vankiluokasta. Kävelytunneilla käveltiin yleensä peräkkäin ringissä. 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa valtiolliset vangit saivat kävellä pihalla pareittain puhellen keskenään. Vuonna 1932 johtokunta kuitenkin määräsi valtiolliset kulkemaan yksittäin kriminaalien tapaan, koska vankien oli huomattu harjoittavan ”salaista kiihotusta” kävelyvuorojen aikana.¹⁹⁸

Kävelytunnin aikana myös voimisteltiin vartijan komennossa. Lisäksi vangit saattoivat voimistella selleissään, mikäli tilaa oli.¹⁹⁹ Vangit tekivät lisäksi ruumiillista työtä, kuten polttopuiden hakkuuta, mikä vahvisti fyysistä kuntoa. Kuitenkin vankien aika vankilassa kului paljolti työhuoneissa tai sellissä istuessa.

Poliittiset vangit pyrkivät yleensä huolehtimaan itsestään parhaansa mukaan. Näin yritettiin välttää sairauksia. Selleissä suoritettujen voimisteluliikkeiden lisäksi otettiin kylmiä pyyhkeitä joiden uskottiin olevan hyväksi hermostolle. Toimenpiteen tarkoitus

¹⁹⁵ Kapinointikulttuuria käsitellään enemmän luvussa 4.

¹⁹⁶ Johtokunnan ptk 25.11.1930, 3 §. HKLV. HMA.

¹⁹⁷ Lackman 1994, 65.

¹⁹⁸ Johtok. ptk. 18.3.1932, 2 §. HKLV. HMA.

¹⁹⁹ Miettinen Kerttu. Kirje kotiin 15.7.1936, henkilökohtainen aineisto 3E4. PV; Arppe Lydia. Kirje perheelle 17.7.1927, henkilöarkisto 5; Vankilakaskuja, Yleistä 3E1. PV; Eeva Sassi-Korhonen, vankilaruno, henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

oli karaista vankia. Pesuvettä oli niukalti, joten kylmien pyyhkeiden ottamisella oli myös puhdistautumisfunktio.²⁰⁰

Vankien omaiset ja ystävät antoivat lisäksi vangeille lukuisia hyvää tarkoittavia neuvoja. Esimerkiksi Hertta Kuusisen äiti kehotteli vastahakoista tyttärtään näin:

”Oletko edelleenkin ottanut pyyhkeitä? (...) Lähetän paketin... kyllä sinun on syötävä voita. Onhan rasvalla ja rasvalla ero. Voita on syötävä muutoin tulet sokeaksi. Tiedäthän sen?”²⁰¹

3.1.4 Harrastusmahdollisuudet

Työnteon lisäksi vangeille jäi noin 4 tuntia aikaa päivässä. Monet vangit viettivät tämän ajan suurimmaksi osaksi opiskellen, mutta muitakin ajanviettopoja oli. Oppiluokan vangeilla oli viikossa muutamia hetkiä, jotka he saattoivat viettää yhdessä. Tätä asiaa käsitellään tarkemmin vankien yhdessäolosta kertovassa luvussa 4.2.1.

Vuoden 1931 lokakuussa vankilaan perustettiin valtiollisten vankien kuoro. Kuoro harjoitteli tunnin viikossa ja sitä johtivat vuorotellen vankilan opettajat Fanny Lauerma ja Olga Salminen. Kuoron ohjelmistoon kuului mm. kansansävelmiä.²⁰²

Valtiolliset vangit saivat myös tilata vankilaan erilaisia lehtiä. Vuosina 1924 - 1927 vangit saattoivat joulun ratoksi vastaanottaa joululehtiä, joiden sisältö ei käsitellyt poliittisia asioita.²⁰³ Vuonna 1925 vangeille myönnettiin oikeus tilata lehtiä Kotoa ja kaukaa, Kuluttajan lehti ja Yhteishyvä. Luetteloon lisättiin 1926 Työväen näyttämötaide.²⁰⁴

Poliittiset vangit esittivät yleensä itse toivomuksia mahdollisista tilattavista lehdistä. Vuonna 1926 he esittivät vankeinhoitolaitokselle pyynnön saada vastaanottaa viikko-lehtiä Nyyrikki ja Vipunen. Tämä toive kuitenkin evättiin.²⁰⁵ Kaikkiin pyyntöihin ei

²⁰⁰ Esim. Miettinen Kerttu. Kirje perheelle 15.7.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

²⁰¹ Kirje Saima Kuusiselta 5.3.1935. Hertta Kuusinen. Henkilöarkistot 5. ka.

²⁰² Opettajan pvk. 1931. HKLV. HMA.

²⁰³ Vankeinhoitoasiainosasto Hämeenlinnan vankilalle 12.12.1924. Saap. kirjeiden diaari 379; Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 1.12.1925. Saap. kirjeiden diaari 330; 10.12.1926. Saap. kirjeiden diaari 271; 13.12.1927. Saap. kirjeiden diaari 488. HKLV. HMA.

²⁰⁴ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 10.9.1925. Saap. kirjeiden diaari 251; Vankeinhoitolaitos Hämeenlinnan vankilalle 1.6.1926. Saap. kirjeiden diaari 123. HKLV. HMA.

²⁰⁵ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 18.8.1926. Saap. kirjeiden diaari 171. HKLV. HMA.

kuitenkaan suhtauduttu niivasti. Poliittiset naisvangit saivat vuonna 1928 oikeuden lukea puolueiden pää-äänenkannattajia Helsingin Sanomia, Hufvudstadsbladetia, Suomen Sosialidemokraattia, Suomenmaata ja Uusi Suomea.²⁰⁶ Lehtiluetteloa laajennettiin vuonna 1931 Bonniers Novell Magasinilla.²⁰⁷

Vuonna 1933 lehtien tilausoikeuksissa tuli valtiollisten vankien kannalta vakava takapakki. Kurinpito-osastolla säilytettäviltä poliittisilta vangeilta poistettiin kurinpidollisista syistä kokonaan oikeus lukea puoluelehtiä. Vankilan johtokunta ulotti lisäksi omavaltaisesti määräyksen kaikkiin poliittisiin naisvankeihin (ks. luku 4.2.2).²⁰⁸

Tämän jälkeen valtiollisten vankien lehtienlukuoikeutta laajennettiin vasta vuonna 1937. Tällöin vangeille myönnettiin oikeus lukea lehteä Helsingfors Journalen. Ajavietettä tarjosivat myös vankilan kirjastosta lainattavat romaanit. Lisäksi vankien omaiset saivat lähettää vangeille kirjoja.²⁰⁹

Vankien vapaa-ajan viettoon kuului myös kirjeiden kirjoittaminen ja lukeminen. Periaatteessa oppiluokassa olevalla valtiollisella vangilla oli kirjeen vastaanotto-oikeus keran kuukaudessa. Tästä säännöstä saatettiin kuitenkin joustaa molempiin suuntiin. Kirjeoikeuden kavennus oli yleinen kurinpitorangaistus. Pakkoluokan vangeilla ei ollut lainkaan kirjeenvaihto-oikeutta.

Poliittisten naisvankien keskuudessa suosittuja harrastuksia olivat myös piirtäminen ja kirjoittaminen. Vangit kirjoittivat kirjeiden lisäksi paljon runoja ja tarinoita. Vankila tarjosi vangeille siis myös näiltä osin mahdollisuuden kehittää itseään, joskin monet valtiollisten vankien piirrokset, runot ja tarinat eivät olleet luvallisia. Runoissa ja piirroksissa oli hyvin usein poliittinen ulottuvuus, joten ne piti pitää salassa vankilan henkilökunnalta.²¹⁰

²⁰⁶ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 15.11.1928. Saap. kirjeiden diaari 412. HKLV. HMA.

²⁰⁷ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 6.6.1931. Saap. kirjeiden diaari 265. HKLV. HMA.

²⁰⁸ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 26.5.1933 Saap kirjeiden diaari 213.

²⁰⁹ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 31.5..1937. Saap. kirjeiden diaari 193. HKLV. HMA.

²¹⁰ Vankilalaulut ja -runot 3C; Vankien harrastukset. Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila 3E2.1.9. ka.

3.2 Terveys ja sairaus

3.2.1 Fyysiset sairaudet ja niiden hoito

Virpi von Gruenewaldtin mukaan sotien välisenä aikana vangeilla useimmin esiintyneitä sairauksia olivat keuhkotuberkuloosi ja muut hengityselinten sairaudet, ruuansulatuselinten taudit, sukupuolitaudit sekä luuston ja lihaksiston sairaudet.²¹¹ Sukupuolitauteja lukuunottamatta poliittiset naisvangit kärsivät 1920- ja 1930-luvuilla näistä kaikista. Lääkärin vastaanottokirjan mukaan yleisimpiä syitä vankien hakeutumiseen vastaanotolle olivat erilaiset keuhkosairaudet, anemia, vatsakivut, ja raskaus.²¹² Raskauksia käsitellään myöhemmin. Poliittisten vankien kirjeiden perusteella yleinen vaiva on ollut myös reumatismi.²¹³ Vanhan linnan kosteat kiviseinät eivät tätä vaivaa ainakaan parantaneet.

Vankilaolojen ja sairauksien välillä on kuitenkin lähes mahdotonta osoittaa selkeitä yhteyksiä, koska vankien aiempi terveydentila on tuntematon. On vaikea tietää, ovatko juuri vankilaolat olleet syynä vangin sairastumiseen.

Keuhkotuberkuloosi vaati veronsa myös poliittisten vankien keskuudessa. Vuonna 1925 valtiollinen vanki Ellen Mäkelin kirjoitti kotiväelleen vankitoverinsa, 33-vuotiaan Hilma Toivolan, sairastuneen keuhkotautiin. Hilma ei tosin ollut saanut tautia vankilassa, vaan hän oli ollut sairas jo tullessaan. Ellen mieltikin kirjeessään, kuinka monta vuotta Hilma mahtaisi kestää. Pitkään ei asiaa tarvinnut miettiä, sillä Hilma menehtyi keuhkotautiin jo kymmenen kuukauden kuluttua kirjeen kirjoittamisesta.²¹⁴

Vankien omaisten valituskirjelmässä oikeusministerille 1930-luvun alussa kiinnitettiin myös huomiota keuhkotaudin leviämiseen vankilassa. Vankilan tilanahtauden vuoksi sairaita vankeja jouduttiin pitämään samoissa selleissä terveiden kanssa. Kirjelmä mainitsi kaksi tapausta: Toinen oli pakkoluokassa oleva vanki Martta Rajala, joka sairasti pitkälle kehittyntä keuhkotautia. Rajala oli sijoitettu samaan päiväseliini sisarensa ja

²¹¹ Gruenewaldt 1983, 28.

²¹² Vankilan lääkärin vastaanottokirja 1933 - 1946. HKLV. HMA.

²¹³ Esim. Arppe Lydia. Kirje perheelle 15.10.1934. Henkilöarkistot 5; Anttila Jenny. Kirje kotiin 2.7.1939. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

²¹⁴ Mäkelin Ellen. Kirje perheelle 8.12.1925. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka; Nimilehti 224/1925. Nimilehdet (naiset). HKLV. HMA.

erään toisen vangin kanssa. Omaiset pitivät suorastaan skandaalina, että Rajala pakotettiin lisäksi nukkumaan samassa vuoteessa sisarensa kanssa.²¹⁵

Toinen tapaus koski yöselliosastolle sijoitettua vanki Martta Ruosteojaa, jolla myöskin oli keuhkotauti. Myös Ruosteoja oli asunut samassa sellissä kahden terveen vangin kanssa. Omaiset eivät selkeästi pystyneet osoittamaan keuhkotaudin levinneen tilanahauden vuoksi, mutta he kuitenkin väittivät seurauksena olleen keuhkotaudin leviämisen terveiden vankien keskuuteen. Esimerkkeinä he mainitsivat Olga Tajakan ja Bertta Puustisen sairastumiset, joskin kumpikaan näistä vangeista ei ollut asunut aiemmin mainittujen sairaiden vankien kanssa.²¹⁶

Joka tapauksessa Puustinen ja Tajakka ilmeisestikin sairastuivat keuhkotautiin vasta Hämeenlinnan vankilassa. Puustinen siirrettiin oikeusministerin määräyksellä Viipuriin Betania-nimiseen yksityissairaalaan. Hoidosta huolimatta 24-vuotias Puustinen menehtyi. Olga Tajakka pääsi ehdonalaiseen presidentin määräyksellä sairautensa vuoksi, kärsittyään 2,5 vuoden rangaistustaan vuoden ajan. Sitä ennen Tajakka oli jo anonut oikeusministeriltä pääsyä keuhkotautisairaalaan, mutta hänen anomuksensa oli hylätty. Ehdonalaiseen päästyään Tajakka lähetettiin lopulta Halilan keuhkotautiparantolaan. Myös Tajakka kuoli 24-vuotiaana vain puolen vuoden päästä vapautumisestaan.²¹⁷

Kaikkiaan keuhkotautiin kuolivat koko tutkittavana ajanjaksona vain edellä mainitut kolme vankia. Vaikuttaakin siltä, että omaiset osasivat valita hyvin esimerkkitapauksensa tehdäkseen asiaansa tunnetuksi. Omaisten huoli asiastaan on silti varmasti ollut aito.

Lääkärin vastaanottokirjan mukaan vangeilla esiintyi sangen runsaasti anemiaa, kalpeutta, laihuutta ja yleistä heikkoutta. Näihin vaivoihin lääkäri määräsi yleensä maksaa ravinnoksi. Myös maitoa ja ylimääräistä ulkoilua määrättiin aneemisille vangeille.²¹⁸ Vankien aneemisuus johtui todennäköisesti ainakin osittain vankilan yksipuolisesta

²¹⁵ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

²¹⁶ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

²¹⁷ Nimilehdet 236/1931, 105/1931. Nimilehdet (naiset); Vankeinhoitolaitoksen ylijohdaja Hämeenlinnan vankilalle 16.12.1931. Saap. kirjeiden diaari 593; Oikeusministeri Hämeenlinnan vankilalle 4.1.1932. Saap. kirjeiden diaari 17; Johtokunnan ptk 16.2.1932, 5 §; Oikeusministeriö Hämeenlinnan vankilalle 1.4.1932. Saap. kirjeiden diaari 195; Oikeusministeriön II os. Hämeenlinnan vankilalle 12.4.1932. Saap. kirjeiden diaari 201. HKLV. HMA.

²¹⁸ Vankilan lääkärin vastaanottokirja 1933 - 1946. HKLV. HMA.

ravinnosta ja huonoista liikuntamahdollisuuksista. Vangit valittelevat yleensäkin kirjeis-
sään omaisilleen heikotusta ja huonoa oloa²¹⁹:

”(...) aina on pahoinvointi, polte vatsassa. Päiväsellissä se vielä meni, kun voi nousta kävelemään kun sattu. Työhuoneessa ei onnistu. Kun istuu yhdessä paikassa koko päivät niin lopussa rupee oksennuttamaan ja täytyy kesken päivän mennä selliin.”²²⁰

Vangeilla esiintyneisiin vatsakipuihin lääkäri määräsi yleensä ylimääräisen maitoannoksen. Kerttu Miettinen kertoi kirjoittaessaan aviomiehelleen tuhlanneensa rahaa paljon maitoon, koska joi sitä puoli litraa päivässä. Miettisen mukaan maito oli ainoa ruoka-aine, joka pysyi sisällä.²²¹

Myös flunssa mainitaan vankien tuottamissa lähteissä. Flunssan saantiin vaikutti todennäköisesti osittain vankilan kylmyys. Flunssasta vangit kuitenkin saivat parantua omin neuvoin. Lääkäri puuttui siihen vain, mikäli vangille nousi korkea kuume.²²²

Hämeenlinnan lääninsairaalan ylilääkäri Onni Fredrik Tavastjerna toimi myös Hämeenlinnan vankilan lääkärinä Poliittiset vangit pitävät muistelmissaan Tavastjerna elitistisenä ja huumorintajuttomana. Muistelmissa lääkäri esiintyy kautta linjan ilkeänä ihmisenä, joka pitää vankeja turhan valittajina eikä epäröi ajaa näitä pois vastaanotoltaan. Eräs vanki muisteli käyneensä lääkäriä valkovuodon takia. Muistelman mukaan Tavastjerna, Koni, tokaisi vangin valituksen aiheen kuultuaan: ”Valkovuoto ja valtiopetos kuuluvat välittömästi yhteen, mars, mars.” Lääkäri joutuu myös monessa vankilakassussa nolatuksi. Vangit joutuivat mitä ilmeisimmin kokemaan nöyryyksiä lääkärin vastaanotolla, minkä vuoksi lääkäri onkin päässyt niin moneen kaskuun. Nöyryyttäjää on haluttu vuorostaan nöyryyttää.²²³ Myöskään sairaanhoitajia, Tippa-Liisoja, ei pidetty paljon tohtoria parempina. Tästä on osoituksena säkeistö vankilalaulusta, jota vangit lauloivat Tulipunaruusujen sävelellä:

²¹⁹ Esim. Salo Jenny. Kirje perheelle 17.11.1931. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

²²⁰ Miettinen Kerttu. Kirje perheelle 15.7.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

²²¹ Vankilan lääkärin vastaanottokirja 1933 - 1946. HKLV. HMA; Miettinen Kerttu. Kirje perheelle 15.6.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka

²²² Miettinen Kerttu. Kirje perheelle 19.4.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

²²³ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark 5; Arppe Lydia, muistelmä. Henkilöark. 5; Vankilakaskuja. Yleistä 3E1.11. PV. ka.

*Tapaa meidät joskus tautikin, saapuu Tippa-Liisa sellihin.
Kysyy nimen, taudin laadun, toteaa näin avun saadun
haukuskellen painuu käytävään.
Saamme mennä myöskin lääkäriin, äkkilähtö tulee sieltäkin.
Sama lääke: "saatte mennä" ota päälle "ulos menkää".
Kaikki on kuin olla pitääkin.²²⁴*

Erityisesti poliittiset vangit ovat muistelmissaan loukkaantuneita siitä, että heidän saansa ei uskottu. He tuntevat ymmärtävän kyllä sen, että kriminaalit valittivat turhaan, mutta lääkärin olisi pitänyt uskoa helpommin heitä. Poliittiset vangit eivät ilmeisesti yleensä pyytäneetkään turhaan päästä lääkärin vastaanotolle. Koko tutkittavana aikana ainoastaan yhtä valtiollista vankia rangaistiin sairauden teeskentelemisestä, kriminaaleilla teeskenteleminen oli yleisempää.²²⁵

Vankeja ei kuitenkaan jätetty täysin hoitamatta. Vankilassa oli sairaushuone, joskin se oli melko alkeellinen. Hyvin sairaat vangit toimitettiin yleensä muihin sairaaloihin.²²⁶ Oikeusministerille tehdyssä valituskirjelmässä vankien omaiset esittivätkin huolensa vankilan sairaalan alkeellisuudesta. Erityistä huolta aiheutti se, että poliittisille vangeille ei ollut omaa osastoa, vaan he joutuivat olemaan vankilan sairaalassa yhdessä kriminaalien kanssa. Myöskään tarttuvia tauteja, kuten keuhkotautia, sairastavia varten ei ollut järjestetty omaa osastoaan. Omaiset olivat huolissaan nimenomaan siitä, että kriminaalivangit tartuttaisivat monet sairastamansa taudit poliittisiin vankeihin.²²⁷ Omaisten kirjelmässä näkyikin selvä erottelu kriminaali- ja poliittisten vankien välillä. Kriminaalit nähtiin likaisina ja tautisina, joita ei saanut missään nimessä päästää lähelle parempaa vankiainesta, poliittisia vankeja.

3.2.2 Psykkiset ongelmat

Vankien psyykkisistä ongelmista on melko vähän mainintoja lähteissä. Poliittiset vangit pyrkivät muistelmissaan korostamaan vahvuuttaan ja oman liikkeensä ideaaleja. Liike nähdään tärkeämpänä kuin yksilö, joten omia ongelmiakaan ei paljon käsitellä.²²⁸ Sen sijaan muutamassa muistelmassa esiintyy mielisairas kriminaalivanki. Tällöin kuvauksen pääpaino on vankilan mielipuolisessa järjestelmässä, joka saa ihmisen sekoamaan. Mielisairautta käytetään siis ikään kuin aseena taistellessa sitä järjestystä vastaan, joka

²²⁴ Maija Leino-Vättö, Poliittisten naisvankien elämästä. Vankilalaulut ja runot 3C. PV. ka.

²²⁵ Rangaistuspvk. 25.7.1934. HKLV. HMA.

²²⁶ Esim. Salo Jenny. Kirje perheelle 17.11.1931. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Arppe Lydia. Kirje perheelle 1.7.1935. Henkilöarkistot 5. PV. ka.

²²⁷ Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila 3E2.1. PV. ka.

²²⁸ Poliittisen vankilakirjallisuuden erityispiirteistä ks. Lång 1986, 210.

on poliittisenkin vangin toimittanut vankilaan. Mielisairaita kriminaalivankeja kuvaavat poliittiset vangit suhtautuvat näihin vankeihin ylhäältäpäin, säälitellen. Nähdään ikään kuin mahdottomana, että vahvat poliittiset naisvangit voisivat joutua samaan tilanteeseen.²²⁹

Omaisille kirjoitetuissa kirjeissä taas psyykkisistä ongelmista on saatettu vaieta, koska kotiväkeä ei ole haluttu huolestuttaa. On helpompi kirjoittaa fyysisistä vaivoistaan kuin psyykkisestä ahdistuksesta. Vangit saattoivat omaisille kirjoittaessaan nimenomaan korostaa kaiken olevan hyvin. Vanki saattoi esimerkiksi vanhoa kotiväelleen, että ei ollut lainkaan hermostunut, tai vakuuttaa koettaneensa pitää hyvää huumoria yllä. Uskoteltiin kaiken menevän hyvin, kunhan vain vanki tottuu vankilaelämään.²³⁰ Aina ei kuitenkaan oltu niin positiivisia. Erään vangin mukaan: ”Täällä se on sellaista ihmeellistä, että jos vähänkin tulee muutosta elämään, niin se vaikuttaa heti hermostoon ja silloin menee kaikki sekaisin.” Synkkämielisyys nähtiin vankilassa kuoleman veljeksi, ja terveen ja reippaan mielen uskottiin pitävän elämässä kiinni.²³¹ Myös omaiset saattoivat rauhoitella puolestaan vankeja ja kehottaa heitä olemaan reippaalla mielellä. Vankilassaoloa ei saanut ottaa vakavalta kannalta.²³²

Huoli mielenterveyden menettämisestä on siis ollut taustalla, vaikka siitä ei suoranaisesti olekaan puhuttu. Mielisairaiden kriminaalivankien näkeminen on todennäköisesti lisännyt vankien huolta omasta mielenterveydestään. Kuitenkin ainoastaan yksi valtiolinen vanki on vankilan henkilökunnan taholta nimetty suoranaisesti mielisairaaksi. Vuonna 1933 järjestetyn poliittisten vankien nälkälakon kuulustelupöytäkirjoissa kukin lakkoon osallistuneesta 109 vangista on kuvailtu muutamalla sanalla. Kuvailtujen vankien joukosta löytyy neljä tapausta, joissa vankilan johtokunta on epäillyt vangin mielenterveyttä. Ensimmäistä kuvaillaan sanoilla ”ehkei henkisesti aivan terve”, toinen on kirjattu ”hysterikoksi” kolmas ”hyvin hysteriseksi” ja neljäs suoraan ”henkisesti sairaaksi”. Johtokunta jopa ehdotti ”hyvin hysteristä” vankia myöhemmin ehdonalaiseen vapauteen juuri sillä perusteella, että tämä sairastaa vakavaa hysteriaa.²³³ Vankilan lääkärin vastaanottokirjan mukaan vastaanotolla on myös käynyt muutamia hermostuneita vankeja, johon parannuskeinoksi tarjottiin 15 minuutin lisäkävelyä päivässä.²³⁴

²²⁹ Esim. Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöarkistot 5. ka.

²³⁰ Mäkelin Ellen. Kirje perheelle 8.12.1925. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Anttila Jenny. Kirje perheelle 2.7.1939. Henkilökoht. aineisto. PV. ka.

²³¹ Anttila Jenny. Kirje perheelle 2.7.1939. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Järvinen Katri. Kirje (ei päiväystä, 1930-luvun alkupuolelta). PV. ka.

²³² Kirje Meri Arppelta 15.4.1927. Lydia Arppe. Henkilöarkistot 5. ka.

²³³ Johtok. ptk. 6.9.1933, liite; Johtok. ptk. 20.6.1934, 7§. HKLV. HMA.

²³⁴ Esim. vankilan lääkärin vastaanottokirja 14.12.1935. HKLV. HMA.

3.2.3 Synnytykset ja lapset

Naisvangeilla oli mahdollisuus 1920- ja 1930-luvuilla pitää pienet lapsensa korkeintaan 2-vuotiaiksi asti mukanaan vankilassa, mikäli lasta ei voitu muuten hoitaa.²³⁵ Myös poliittiset naisvangit joutuivat käyttämään tätä mahdollisuutta, sillä kuten kuvioista 4 näkyy, poliittiset naisvangit olivat pääsääntöisesti iältään melko nuoria, parhaassa lapsensaanti-ikässä. Vangit tulivat vankilaan ollessaan raskaana ja synnyttivät vankilassa. Joskus mukaan otettiin jo syntynyt pieni lapsi.

Lapsen pitäminen vankilassa oli hankalaa. Vankiäidin piti noudattaa lähes normaalisti vankilan päiväjärjestystä. Tämä tarkoitti sitä, että suurimman osan päivästä lasta hoitivat vartijat tai vankilan lastentarhassa työskentelevät kriminaalivangit. Äiti kävi ainoastaan syöttämässä lastaan. Vastasyntyneestä lapsesta erossa oleminen oli äideille hyvin raskasta. Lisähuolia aiheutti nimenomaan se, että lapset annettiin kriminaalien hoidettavaksi. Kriminaalivankeja ei pidetty soveliaina lastenhoitajina.²³⁶

Lapsen täyttäessä kaksi vuotta hänet oli lähetettävä pois vankilasta muiden hoidettavaksi. Tällä toimenpiteellä haluttiin todennäköisesti suojella lasta. Poliittisilla naisvangeilla oli kuitenkin välillä vaikeuksia ymmärtää toimenpiteen merkitystä. Lapsen lähettämistä pois vankilasta saatettiin pitää vankiin kohdistettuna repressiona. Mikäli lapsella ei ollut isää tai isäkin oli vankilassa, lapsi annettiin yleensä sukulaisten tai ystävien huomaan. Äidin vapauduttua vankilasta lapsi ei välttämättä enää tunnistanut tätä. Saattoi syntyä myös tilanne, jossa lasta hoitaneet ystävät pyysivät lasta omakseen.²³⁷

²³⁵ Asetukset vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 35 § ja 7.10.1936 (316/1936), 42 §.

²³⁶ Harjunpää Ida, muistelma. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Vankien omaisten kirjelmä oikeusministeri T. Kivimäelle, päivätty 17.10.1931, luovutettu 5.1.1932. Hämeenlinnan vankila. 3E2.1. PV; Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöark. 5. ka.

²³⁷ Harjunpää Ida, muistelma. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Salainen kirje noin 1928 - 1930. Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV. Miettinen Kerttu. Kirje perheelle 15.1.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV;

4. Poliittisten naisvankien yhteisö ja vankilan rajat

4.1 Vankilan normit ja formaalit sanktiot

4.1.1 Poliittisten vankien tekemät sääntörikkomukset

Vankilassa vangin - niin poliittisen kuin kriminaalinkin - elämää rajoitti ja määritti tiheä sääntöverkko. Se antoi elämälle säännöllisen muodon, mutta myös asetti tiukat rajat. Vankilan rangaistuspäiväkirjat kertovat, mitä rikkomuksia vangit tekivät vankilassa. Rangaistuspäiväkirjoista on kuitenkin luettavissa myös se, mitä kaikkea ei saanut tehdä. Näin kurinpitorangaistusten pohjalta saadaan selville myös vangin käyttäytymiselle asetettuja odotuksia.

Merja-Leena Hinkkasen mukaan elämän merkityssisällöt rakentuvat vankilassa eri lailla kuin vapaudessa. Pikkuseikat määrittävät elämää ja muodostuvat hyvin tärkeiksi. On jo todettu, että vankilassaolo voidaan nähdä eräänlaisena liminaalitulana. Aiemmin vähämerkityksiset asiat muuttuvat liminaalitulassa tärkeiksi, koska ne koetaan uudella tavalla. Vankilan määräysten ja sääntöjen alla moniin, normaalisti melko merkityksettömiin asioihin, on kuitenkin pyydetty lupa. Tämä saattaa juuri uusien merkityssisältöjen vuoksi muodostua hyvin ahdistavaksi.²³⁸ Vanki saattaa ryhtyä koettamaan vankilan sääntöjen rajoja. Yksinkertaisesti voi olla kysymys siitä, että vanki ei hyväksy eikä näe millään lailla mielekkääksi häntä rajoittavia, usein hyvin yksityiskohtaisia sääntöjärjestelmiä. Joskus saattaa olla kyse myös ymmärtämättömyydestä tai muistamattomuudesta. Kolmantena vaihtoehtona on systemaattinen kapinointi vankilan edustamaa valtaa vastaan.

Poliittisten vankien kurinpitorangaistusten määrä oli melko selkeässä suhteessa vankilukuun²³⁹. Kurinpitorangaistusten määrää kuvaa taulukko 5. Absoluuttisten rangaistummäärien tarkastelu ei ole kovinkaan mielekästä, koska se riippuu luonnollisesti hyvin paljon vankilassa olleiden vankien lukumäärästä. Suhteellisesti eniten kurinpitorangaistuksia, 5,1 kurinpitorangaistusta vankia kohden, vankilassa jaettiin vuosina 1933 ja 1935. Paljon rangaistuksia oli myös vuosina 1934 ja 1936. Vuodet 1933 - 1936 olivat siis olleet jonkinlaisia kurittomuuden vuosia. Näinä vuosina vankilassa oli myös paljon poliittisia vankeja.

²³⁸ Hinkkanen 1992, 31; Laitila 1994, 51.

²³⁹ Vankiluku tarkoittaa tässä reaalista vankimäärää vankilassa kunakin vuonna. Vankilukua käytetään vain vertailulukuna ja siihen on laskettu vuosittain ne vangit, jotka ovat olleet vankilassa kalenterivuodesta 6 kuukautta tai kauemmin.

Kurinpitorangaistusten suhteellinen lukumäärä ja vankien lukumäärä eivät kuitenkaan olleet selkeässä riippuvuussuhteessa toisiinsa, sillä jo 1930-luvun alkuvuosina vankien määrä oli korkea. Kuitenkin rangaistusten suhteellinen määrä oli vielä vuonna 1931 melko alhainen. Se pysytteli 1920-luvun tasolla. Taulukon perusteella näyttääkin siltä, että kun poliittisten vankien määrä lisääntyi, alkoi vankilassa pikkuhiljaa syntyä eräänlainen kapinointikulttuuri. Vuosi 1932 oli eräänlainen siirtymävuosi, jolloin rangaistusten suhteellinen määrä kohosi selvästi aiempia vuosia korkeammaksi.

Vuosina 1924 - 1931 kurinpitorangaistusten määrä oli hyvin vähäinen, neljänä vuonna rangaistuksia ei ollut lainkaan. Huippuvuosien jälkeen vuosi 1937 näyttää taas olleen siirtymäkausi uuteen, rauhallisempaan vankikulttuuriin, ainakin mitä tulee sääntöjen rikkomiseen.

Taulukko 5. Hämeenlinnan keskusvankilassa valtiollisille naisvangeille annettujen kurinpitorangaistusten määrä suhteutettuna vankilukuun

vuosi	rangaistukset	vankiluku	rangaistuskertoja/vanki
1924	0	2	0,0
1925	0	20	0,0
1926	0	11	0,0
1927	3	6	0,5
1928	0	8	0,0
1929	3	12	0,3
1930	8	29	0,3
1931	27	93	0,3
1932	178	112	1,6
1933	627	123	5,1
1934	484	132	3,7
1935	487	96	5,1
1936	305	75	4,1
1937	108	49	2,2
1938	23	29	0,8
1939	18	24	0,8
yht	2271	821	2,8

Lähteet: HMA. HKLV. Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939; Rangaistuspäiväkirjat 1924 - 1939.

Annetut kurinpitorangaistukset eivät kuitenkaan kerro vain siitä, kuinka paljon vangit tekivät rikkeitä, vaan myös siitä, kuinka tiukasti sääntöjen noudattamista valvottiin. Tämä oli vuorovaikutteista: mikäli vangit ryhtyivät käyttäytymään levottomammin, heitä myös valvottiin tiukemmin, mikä osaltaan vaikutti rangaistusten määrän kasvuun.

Minkälaisista rikkomuksista poliittiset naisvankeja sitten rangaistiin? 1920-luvun puolella kurinpitorangaistuksia annettiin poliittisille naisvangeille vain kahtena vuonna: 1927 ja 1929. Yhteensä 20-luvulla rangaistuja rikkomuksia on vain 6, joten niistä ei voi tehdä kovin kauaskantoisia päätelmiä vankien käyttäytymisestä. Vähäiset rangaistukset

johtuivat ilmeisesti sekä 1930-lukua lievemmästä kontrollista, että vankien omasta käyttäytymisestä. Vankeja oli vielä melko vähän, joten kollektiivilta ei saatu henkistä tukea kapinointiin. Vuoden 1927 kaikki kolme rangaistusta liittyvät kuitenkin samaan tapaukseen: kolmea vankia rangaistiin sääntöjen vastaisesta käyttäytymisestä päiväseliteosastolla. Rangaistuspäiväkirja ei kerro tarkemmin rikkomuksen laadusta.²⁴⁰

Vuoden 1929 rikkomukset olivat sen sijaan kaikki erillistapauksia. Vuosi oli myös siitä erikoinen, että rikkomusten joukossa oli yllättävän väkivaltaisia tapauksia. Vankeja rangaistiin vartijan solvaamisesta ja uhkailusta, sopimattomasta käytöksestä sekä tapelusta kriminaalivangin kanssa.²⁴¹

1930-luku oli selkeästi ”kurittomampaa” aikaa vankilassa. Kaikkein yleisimmiksi rikkeiksi nousivat erilaiset passiivisen vastarinnan keinot. Tällaisia rikkomuksia olivat mm. laiskuus, työurakan alitukset ja työstä kieltäytyminen. Jo vuonna 1930 annetuista kahdeksasta kurinpitorangaistuksesta seitsemän johtui tällaisista rikkeistä.²⁴²

Kurinpitorangaistukset vankilassa voidaan karkeasti jakaa kahteen osaan: vankeja rangaistiin joko velvollisuuksien laiminlyönnistä tai suoranaisesta kieltojen rikkomisesta.²⁴³ Passiivinen vastarinta kohdistui juuri vangin velvollisuuksien laiminlyöntiin. Poliittiset vangit kapinoivat ennen kaikkea ahkeruuden vaatimusta vastaan. Tämä näkyy taulukosta 6. Ylivoimaisesti eniten kurinpitorangaistuksia poliittisille naisvangeille annettiin laiskuudesta tai työstä kieltäytymisestä.

²⁴⁰ Rangaistuspvk 8.10.1927. HKLV. HMA.

²⁴¹ Rangaistuspvk 31.7.1929, 15.10.1929 ja 17.12.1929. HKLV. HMA.

²⁴² Rangaistuspvk 24.1.1930, 11.2.1930, 11.3.1930, 21.10.1930 ja 9.12.1930. HKLV. HMA

²⁴³ Asetukset vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 52 ja 53 § sekä 7.10.1936 (316/1936), 59 ja 60 § määrittivät vankien velvollisuudet ja vangeilta kielletyt asiat. Velvollisuuksiin kuului osoittaa ehdotonta kunnioitusta ja kuuliaisuutta vankilan viranomaisille, noudattaa hiljaisuutta, säännöllisyyttä ja siisteyttä, olla säädyllinen puheissaan, kirjoituksissaan ja tavoissaan sekä aina pysyä totuudessa, olla ahkera ja tarkkavainen sekä käsitellä vankilan omaisuutta varovasti ja säästävästi. Kiellettyä oli poistua luvatta asuinhuoneesta, työpaikasta tai vartijan näkyvistä, pyrkiä luvatta yhteyteen toisen vangin kanssa, tehdä valituksia ilman aihetta tai sopimattomalla tavalla, kutsua vartijaa ilman pakottavaa syytä ja sinutella vankilan henkilökuntaa. Yhteisvankien oli myös kiellettyä keskustella keskenään muuten kuin vapaahetkinään.

Taulukko 6. Poliittisille vangeille annettujen kurinpitorangaistusten perusteet Hämeenlinnan vankilassa 1924 – 1939

laiskuus / työstä kieltäytyminen	1753
luvaton kontaktinotto vankitoveriin	83
luvaton laulaminen / metelöinti	78
tottelemattomuus / järjestyssääntöjen rikkominen	66
mielenosoituksellinen käytös	55
salakirjeet / salainen opiskelu	44
sähköttäminen	44
vankilaruuan väärinkäyttö	39
sopimaton käytös	35
vankilan omaisuuden turmelu	25
vehkeileminen / valehtelevinen	12
vankilan päiväjärjestyksestä poikkeaminen	7
vartijan solvaus / vastustaminen	6
ikkunassa kiipeäminen	5
aiheeton kantelu / vartijan kutsuminen	4
keskinäinen riita / päällekkarkaus	3
luvaton työ / työaineiden anastus	3
luvattoman esineen hallussapito	3
luvaton kontaktinotto tapaajaan	2
sekalaiset luvattomat teot	4
YHT.	2271

Lähde: HMA, HKLV, Rangaistuspäiväkirjat 1924 - 1939.

Laiskuudesta annettujen kurinpitorangaistusten määrä on niin suuri verrattuna muihin rikkomuksiin, että on perusteltua puhua järjestelmällisestä passiivisesta vastarinnasta. Tätä osoittaa myös se, että poliittisia rangaistiin usein kollektiivisesti eli samasta rikkomuksesta jaettiin useita kurinpitorangaistuksia samanaikaisesti. Kriminaaleja sen sijaan rangaistiin lähes aina yksittäin. Poliittiset vangit toimivat välillä hyvinkin suurena joukkona vankilan järjestystä vastaan. Näkyvin näistä toimenpiteistä oli vuonna 1933 järjestetty nälkälakko, johon osallistui kaikkiaan 114 vankia. Nälkälakkoa käsitellään enemmän luvussa 4.2.2.

Työnteon laiminlyönnin jälkeen eniten kurinpitorangaistuksia annettiin erilaisista pyrkimyksistä yhteyteen vankitoverien kanssa. Valtiolliset vangit Stiina Karppinen ja Elsa Korhonen saivat varoituksen oltuaan luvattomasti yhdessä yöselliosastolla.²⁴⁴ Sanamuodosta päätellen kyseessä saattaa olla jopa rakkaussuhde tai johtokunnan epäily sellaisen olemassaolosta, sillä ainakin kriminaalien osalta rangaistuspäiväkirjassa käytetään samantyyppistä sanamuotoa puhuttaessa homoseksuaalisuudesta. Oleellista kuitenkin oli, että Korhonen oli päiväsellivanki ja Karppinen yösellivanki, eikä heidän olisi vankilan sääntöjen mukaan pitänyt olla samassa selliosastossa.

²⁴⁴ Rangaistuspvk 20.9.1932 ja 23.9.1932. HKLV. HMA.

Yleisimmin vankitoverin kanssa pyrittiin yhteyteen etsiytymällä kävelyvuorolla tämän läheisyyteen ja puhelemalla hiljaa tämän kanssa. Vankien päiväjärjestykseen kuului päivittäin määrätty aika kävelyä. Puheleminen oli kuitenkin vuodesta 1932 kiellettyä. Silti kävelyvuoroja käytettiin usein hyväksi erilaisten viestien toimittamiseen ja salaiseen opiskeluun. Vangit kuulustelivat toisiaan ja vaihtoivat uutisia. Vangit saattoivat jäädä kiinni myös puhelemisesta työhuoneessa tai muissa vankilan tiloissa.

Selleissä puhuminen oli sallittua, mutta sekään ei saanut olla äänekkästä. Tästä kertovat kurinpitorangaistukset, jotka on annettu metelöinnistä ja laulamisesta. Näistä suurin osa liittyy selleissä tapahtuneeseen ilonpitoon. Tähän ryhmään kuuluvat myös nauramisesta annetut rangaistukset. Eräs vanki muisteli samaansa rangaistusta näin:

”Hymyilemisestäkin sain kerran 6 vuorokautta vettä leipää. Johtokunnassa sanottiin minulle, että olet kävelyssä hymyillyt. Kun selitin, että onhan se mukavampi katsoa hymyilevää suuta kuin itkevää, niin minulle vastattiin, että se on ruma kun vanki nauraa.”²⁴⁵

Tällaisten kurinpitorangaistusten syynä olivat vankien käytökseen kohdistetut odotukset. Vangin velvollisuuksiin kuului olla hiljainen, säännöllinen sekä säädyllinen puheissaan ja tavoissaan. Naurava vanki ei osoittanut kunnioitusta vankilajärjestyksestä kohtaan. Kommunistien muisteluperinteessä nauramista kuvataan yleensä juuri tapana osoittaa halveksuntaa. Nauru myös poisti pelon valtaapitäviä kohtaan. Avoin nauraminen vallasaoilijoille osoitti luonteen lujutta. Itkeminen taas tulkittiin heikkoudeksi ja antautumiseksi.²⁴⁶

Kurinpitorangaistuksia annettiin paljon järjestyssääntöjen rikkomisesta ja tottelemattomuudesta, sopimattomasta käytöksestä ja vankilan päiväjärjestyksestä poikkeamisesta. Näissä tapauksissa rikkeen laatua ei yleensä selvitetä tarkemmin. Tällaisissa rangaistuksissa on kuitenkin kyse rajanylityksistä: vanki ikään kuin laajensi omaa tilaansa ja toimintamahdollisuuksiaan ylittämällä vankilan asettamat rajat.

Mielenosoituksellinen käytös kurinpitorangaistuksen perusteena tuntuu olleen varattu ainoastaan poliittisille vangeille. Kriminaalivankien rangaistuksissa tällaista perustetta ei löydy, joskin rikkomukset saattoivat ulkoisesti olla samankaltaisia. Kriminaalivankien kohdalla kyse oli kuitenkin aina sopimattomasta käytöksestä. Mielenosoituksellisesta käytöksestä rangaistiin ainakin 27 poliittista vankia vuonna 1936, koska he olivat viettäneet salaa vappua.²⁴⁷ Mielenosoituksellisena käytöksenä voidaan pitää myös jo edellä mainittua laulamista, varsinkin kun usein mainitaan vankien laulaneen juuri

²⁴⁵ Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka.

²⁴⁶ Asetukset vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 52 § ja 7.10.1936 (316/1936), 59 §; Peltonen 1996, 269 - 270.

²⁴⁷ Rangaistuspvk 2.5.1936. HKLV. HMA.

”mielienosoituksellisia”²⁴⁸, ”kommunistisia”²⁴⁹ tai ”räikeitä poliittisia”²⁵⁰ lauluja. Lau-laminen on kuitenkin taulukossa 6 laskettu samaan kohtaan meluamisen kanssa, koska nämä kaksi perustetta niputettiin usein yhteen kurinpitorangaistuksia annettaessa. Nii-den erottaminen toisistaan on vaikeaa.

Vankien yhteydenpitokeinot eivät rajoittuneet vain keskinäiseen puheluun. Merkittäviä yhteydenpitokeinoja olivat myös salakirjeet ja sähköttäminen. Salakirjeet liittyivät usein salaiseen opiskeluun tai taisteluhengen ylläpitoon. Joitain salakirjeitä kutsutaankin ran-gaistuspäiväkirjassa ”yhteiskunnan vastaisiksi kirjoitelmiksi”²⁵¹ tai ”kiihotuskirjeiksi”²⁵².

Vankien oli kiellettyä kirjoittaa mitään politiikkaan liittyvää. Tätä kieltoa valtiolliset vangit eivät kuitenkaan aina noudattaneet. Vuoden 1932 maaliskuussa vankilan opettaja Fanny Lauerma jätti johtaja Koskisellemme vankien kirjoittaman kirjeen, jonka kriminaali-vanki Anna Sumelius oli löytänyt valtiollinen vanki Sigrid Lehtivuorella lainassa olleen kirjan Jean Sibeliuksen välistä. Kirje oli tervehdys koko maailman taistelevalle proletariaa-tille. Siinä kerrottiin Hämeenlinnan vankilan tilanteesta ja vakuutettiin poliittisten nais-vankien tekevän kaikkensa luokkataistelun eteen. Lopuksi mainittiin, että kirje on tar-koitus lähettää kommunistiselle puolueelle pois-pääsevän toverin mukana. Tapaus kat-sottiin siksi vakavaksi, että vankilan johtokunta olisi halunnut poistaa Lehtivuorelta valtiollisen vangin oikeudet. Vankeinhoitolaitoksen ylijoh-taja Arvelo ei kuitenkaan suostunut tähän, hän kehotti rankaisemaan Lehtivuorta ainoastaan kurinpidollisesti.²⁵³

Erään muistelman mukaan poliittisia salakirjeitä ja opiskelulunttia etsittiin jopa siilaa-malla vankien klosettiastioita. Mikäli wc-paperissa näkyi kirjoitusta, tarkistettiin pytyssä olevasta numerosta, mistä sellistä astia oli peräisin. Sen jälkeen sellissä olleet vangit kutsuttiin vankilan johtokunnan eteen selvittämään asiaa.²⁵⁴

Sähköttäminen eli viestinvälitys sellin seiniä ja lämmitysputkia naputtamalla oli ilmei-sesti yksi niistä konsteista, joita poliittiset vangit kopioivat muilta vankilassa olleilta vangeilta. Poliittiset vangit eivät muistelmissaan mainitse asiasta, mutta kuitenkin he hyvin todennäköisesti ottivat oppia Hämeenlinnan vanhoilta asukeilta helpottaakseen

²⁴⁸ Esim. rangaistuspvk 9.11.1933 ja 3.5.1934. HKLV. HMA

²⁴⁹ Esim. rangaistuspvk 28.8.1935 ja 4.9.1935. HKLV. HMA

²⁵⁰ Esim. rangaistuspvk 2.6.1936. HKLV. HMA.

²⁵¹ Esim. rangaistuspvk 25.4.1934 ja 3.10.1934. HKLV. HMA.

²⁵² Esim. rangaistuspvk 2.5.1935. HKLV. HMA

²⁵³ Vankeinhoitolaitoksen ylijoh-taja Hämeenlinnan vankilalle 31.3.1932. Saap. kirjeiden diaari, 186; Johtok. ptk 18.3.1932, Rangaistuspvk 19.3.1932. HKLV. HMA.

²⁵⁴ Matilainen Kerttu, muistelmat. Henkilöark. 5. ka.

elämäänsä. Sähköttäminen oli joka tapauksessa vankiloissa yleinen yhteydenpitokeino ja sellaisena kielletty.²⁵⁵

Erlaisia ruokaan liittyviä kurinpitorangaistuksia annettiin yleensä sen johdosta, että poliittinen vanki antoi ruokaa toiselle vangille. Hyvin vastaanottavana puolena oli kriminaalivanki, sillä eräät kriminaalivangit tyhjänsivät poliittisten vankien klosettiastiat ja siivosivat muutenkin näiden sellejä. Yleisimpänä syynä ruuan antamiseen kriminaalivangille oli tämän palkkaaminen viestinviejäksi poliittisten vankien salaisessa kirjeenvaihdossa. Vaikuttaa myös siltä, että poliittiset vangit saattoivat antaa selliä siivoavalle kriminaalille palkkaa omista ruokatarpeistaan, vain osoittaakseen kiitollisuuttaan sellin siivoamisesta. Koska poliittiset vangit saivat vastaanottaa paketteja, heillä oli myös jätettävää, kuten sokeria.²⁵⁶

Ruokaa saatettiin antaa myös muille poliittisille. Eräässä tapauksessa vuonna 1933 kolme vankia rangaistiin heidän toimitettuaan ruokaa kahdelle vesileipä-rangaistusta kärsivälle toverilleen. Ruuan toimitus tapahtui niin, että auttajat riiputtivat ylemmästä kerroksesta narun päässä voileivän rangaistusselliin ikkunalle. Rangaistuksella olijat eivät kuitenkaan ehtineet vielä syödä voileipää, kun vartija yllätti heidät. Ruuan toimittajien lisäksi myös ruokaa vastaanottaneet vangit saivat rangaistuksen ruuan hankkimisesta kurinpitorangaistuksen aikana.²⁵⁷

Ruuan väärinkäyttöön liittyvien rangaistusten joukossa on myös todellinen kuriositeetti. Valtiollinen vanki Olga Virtanen nimittäin sai viettää 6 vuorokautta kovalla vuoteella ruokittuaan vankilan pihalla olleita kyyhkysia.²⁵⁸ Ruokaan liittyvät rangaistukset vaikuttavat kurinpidollisesti kaikkein tiukimmilta ja pikkumaisimmilta. Niillä on kuitenkin saattanut olla selkeät perusteet, sillä juuri ruoka nousi vankilassa erääksi tärkeimmistä asioista. Ruuan ja syömisen kontrollointi antoi varmasti vankilan viranomaisille hyvän kurinpitokeinon. Ehkä juuri sen vuoksi ruokaan liittyvät sääntörikkomukset otettiin hyvin vakavasti vankilan johtokunnassa.

Taulukon 6 perusteella vaikuttaa, että poliittiset vangit turmelivat sangen usein vankilan omaisuutta. Suurin osa tässä ryhmässä olevista rangaistuksista koski kuitenkin vahinkoja. Tällöin vanki yleensä vain määrättiin korvaamaan rikkomansa esine, joka useimmin oli jokin ruokailuväline tai vaate. Rikkoivatpa poliittiset vangit muutaman ikkunankin.²⁵⁹ Tahallistakin vankilan omaisuuden kajoamista kuitenkin ilmeni. Poliittiset

²⁵⁵ Lipsonen 1997, 13.

²⁵⁶ Rangaistuspvk 5.4.1932, 10.5.1932 ja 31.5.1934. HKLV. HMA.

²⁵⁷ Rangaistuspvk 24.3.1933. HKLV. HMA; Vankilakaskuja, 3E1.11. PV. ka.

²⁵⁸ Rangaistuspvk 1.4.1937. HKLV. HMA.

²⁵⁹ Esim. Rangaistuspvk 13.9.1932 ja 9.11.1932. HKLV. HMA

vangit saattoivat esimerkiksi muiden vankien tapaan raaputella sellinsä seiniin kirjoituksia.²⁶⁰

Vangit tekivät muitakin rikkomuksia, jotka selviävät taulukosta 6. Kuitenkin sellaiset rikkeet, kuin ikkunassa kiipeily tai vartijan solvaus olivat yleensä yksittäistapauksia. Poliittiset vangit tekivät tällaisia rikkeitä selkeästi vähemmän kuin kriminaalivangit. Toisaalta esimerkiksi se, että ikkunassa kiipeämisestä annettiin kurinpitorangaistuksia, kertoo omaa tarinaansa siitä, miten tiukkoja vankilan normit olivat ja miten vangit saattoivat omalla käytöksellään kapinoida niitä vastaan.

Poliittiset naisvangit näyttävät myös käyttäneen vähemmän väkivaltaa kuin kriminaalit, tai ainakin heidän väkivaltaisuutensa on ollut peitetumpää, sillä selkeästi tappelusta on rangaistu vain kolmea poliittista vankia. Vuonna 1929 valtiollinen vanki Katri Laine sai neljän päivän vesileipärangaistuksen tapeltuaan kriminaalivangin kanssa.²⁶¹ Kaksi vuotta myöhemmin taas valtiollinen vanki Elsa Tolonen solvasi toista valtiollista vankia, Maria Vesteristä, ja keskustelun lopuksi heitti täyden soppalautasen toverinsa silmille. Tolonen sai tapauksesta neljän vuorokauden vesileipärangaistuksen, joskin tuomio oli ehdollinen kuuden kuukauden koetusajalla. Vesterinen selvisi varoituksella.

Tapaus oli niin ainutlaatuinen, että jopa Etsivä keskuspoliisi noteerasi sen. Eräs EK:n tiedustelijaksi värvätty vapautunut poliittinen vanki kertoikin Tolosen olleen vankilassa hyvin hermostunut. Tolonen oli ilmeisestikin pettynyt SKP:n toimintaan, sillä hän oli kustantanut vapaudessa ollessaan Seppo-nimistä lehteä, jonka tuotto oli tarkoitettu valtiollisten vankien avustamiseksi. SKP:n taholta oli luvattu korvata lehdestä koituneet kulut, mutta Tolosen jouduttua vankilaan korvauksen saanti ei enää onnistunut. Tämä katkeroitti Tolosta.²⁶²

Kaiken kaikkiaan poliittisten ja kriminaalien kurinpitorangaistusten perusteet erosivat toisistaan nimenomaan väkivaltaisuuden kohdalla. Kriminaaleille yleisiä kurinpitorangaistusten perusteita olivat mm. raivoaminen, tappelu, vankilan omaisuuden turmeleminen ja varastaminen sekä kiroileminen. Poliittisia ja kriminaaleja rangaistiin kuitenkin paljon myös samantyyppisistä rikkeistä; laiskuus, laulaminen ja sähköttäminen eivät suinkaan olleet vieraita kriminaaleillekaan.²⁶³

²⁶⁰ Esim. Rangaistuspvk 15.7.1937. HKLV. HMA.

²⁶¹ Rangaistuspvk. 17.12.1929. HKLV. HMA.

²⁶² Rangaistuspvk 30.12.1931. HKLV. HMA; Lyhennysote. Erään hiljattain Hämeenlinnan keskusvankilasta vapautuneen poliittisen naisvängin vaikutelmia K.O. vankilasta. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA.

²⁶³ Rangaistuspvk 1924 - 1939. HKLV. HMA.

4.1.2 Rangaistukset

Vuoden 1925 asetuksen mukaan vangin oikeuksia voitiin supistaa, mikäli vangin käytös ei ollut tyydyttävä tai jos vanki osoitti laiskuutta tai huolimattomuutta. Tämä koski etupäässä niitä oikeuksia, joita vanki oli käyttänyt väärin.²⁶⁴ Asetuksessa mainittiin kuitenkin ennen kaikkea vangin ravinnon vähentämiseen liittyvät rangaistukset. Lisäksi huomautettiin, että mikäli vankia ei pystytty muuten eristämään rangaistusta kärsittäessä, hänet voitiin sulkea yksinäishuoneeseen.²⁶⁵

Asetuksessa ensisijaisena rangaistuksena tunnuttiin pitävän nimenomaan vangin ruuan vähentämistä, vaikka siinä mainittiinkin, että rangaistuksen tulisi ensisijaisesti koskea niitä oikeuksia, joita vanki oli väärin käyttänyt. Ravinnon säätelyä käytettiin Hämeenlinnan kuritushuoneessa ja keskusvankilassa eniten kurinpitorangaistuksena. Käytännössä tämä tarkoitti vesileipärangaistusta. Vesileipärangaistuksessa vanki eristettiin muista ja hänen ravintonaan olivat luonnollisestikin vain vesi ja leipä.

Vesileipärangaistukset olivat pituudeltaan yleensä 2 - 8 vuorokautta. Rangaistuksen pituus vaihteli rikkomuksen laadun ja vangin aiemman käytöksen mukaan. Vankilan johtokunta saattoi pidentää rangaistusaikoja muutenkin. Näin kävi ainakin uuvutustais- telussa, jossa poliittiset vangit jatkuvasti alittivat työurakkansa ja saivat rangaistuksia laiskuudesta. Työurakan alituksesta annetut rangaistukset kohosivat pikku hiljaa 1930-luvun kuluessa 3 - 4 vuorokauden vesileipärangaistuksesta 5 - 6 päivään.²⁶⁶ Mitään selkeitä ohjeita kurinpitorangaistusten käytöstä ei ollut olemassa, vaan vankilan johtokunta jakoi niitä oman harkintansa mukaan. Selkeää kaavaa ei olekaan havaittavissa, vaan samasta rikkomuksesta saattoi eri päivinä saada hyvinkin erilaisia rangaistuksia.

Vesileipärangaistuksen lisäksi rangaistuskeinoina olivat pimeä koppi ja kova vuode. Näitä kolmea rangaistusta saatettiin myös yhdistellä esimerkiksi siten, että vanki sai neljän vuorokauden vesileipärangaistuksen pimeässä kopissa.

Varsinkin pimeä koppi oli vangille psyykkisesti hyvin raskas rangaistusmuoto. Muistelmissa kuvataankin erilaisia selviytymisstrategioita pimeässä kopissa. Vangit esimerkiksi saattoivat irrottaa vaatteestaan napin heitelläkseen ja etsiäkseen sitä sellissä. Näin ruumis sai työtä, jotta mieli ei ehtisi liikaa ajatella tilannetta.²⁶⁷ Vuonna 1937 vankein-

²⁶⁴ As. 21.3.1925 (112/25), 94§.

²⁶⁵ As. 21.3.1925 (112/25), 95§.

²⁶⁶ Rangaistuspvk 1930 - 1939. HKLV. HMA.

²⁶⁷ Parkkari Martta. Muistelmat 6C. ka.

hoitovirasto ilmoitti olevan syytä rajoittaa tai kokonaan poistaa rangaistuksesta pimeään sellin käyttö.²⁶⁸

Myös valtiollisten vankien oikeuksia käytettiin rangaistusvälineenä. Esimerkiksi kirjeenvaihto- tai tapaamisoikeudet saatettiin poistaa muutamaksi kuukaudeksi. Myös kävelyoikeuteen voitiin puuttua. Valtiollisille vangeille kuulunut tunnin kävely päivittäin saatettiin rangaistavan vangin kohdalla supistaa puoleen tuntiin. Nämä olivat varmasti kovia rangaistuksia, sillä kuten jo on todettu, vankilassa pienet asiat saavat suuren merkityksen. Esimerkiksi kirjeenvaihto- ja tapaamisoikeuden menettäminen merkitsi sitä, että kaikki yhteydet ulkomaailmaan katkesivat. Jäljelle jäi vain vankilan sisäinen maailma.

Rikkomus ja rangaistus saattoivat olla selkeässä yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi Tyyne Kiivas menetti kuukauden ajaksi oikeuden pitää kirjetarpeita sellissään kirjoitettuaan ”asiattomia” kirjoituksia.²⁶⁹ Mikäli vanki niskuroi vankilaviranomaisen määräyksiä vastaan, oli siitä yleensä seurauksena yksinäishuoneeseen sulkeminen. Rangaistuksen pohjalla oli varmasti ajatus arestista, vangin haluttiin kaikessa rauhassa miettivän käytöstään.

Yleinen rangaistuskeino oli myös vangin pisteiden poistaminen. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että vanki siirrettiin takaisin ensimmäiseen vankiluokkaan, pakkoluokkaan. Noustakseen oppiluokkaan vangin oli tienattava takaisin vankipisteensä. Pakkoluokkaan tippuminen merkitsi myös sitä, että vangin oikeudet supistuivat huomattavasti.

Hämeenlinnassa vankilassa oli käytössä myös raipparangaistus. Sitä ei kuitenkaan käytetty poliittisten naisvankien rangaistuskeinona lainkaan. Kriminaalivangit sen sijaan saattoivat saada raipaniskuja. Poliittiset vangit käsittelevät raipparangaistusta muistelmissaan. Se tuodaan esiin räikeänä esimerkkinä Suomen valtion brutaalista tavasta kohdella vankejaan:

”Ihmisiä, naisia, hakattiin. Alakertaan jollekin lavitsalle sidottiin kiinni alaston ihminen. Märkä lakana heitettiin selkään. Kapula pantiin ihmisen suuhun, että huuto ei kuuluisi. Lääkäri piteli rannetta. Kaksi miesvartijaa hakkasi ihmistä rottingeilla. Ne lyönnit oli oikein johtokunnassa määrätty. Kun asuttiin vielä alakerrassa, kuulimme, kun ihmiseltä otettiin suukapula pois. Sitä ei voi kuvata sitä huutoa. ”Sivistysvaltio!” ”²⁷⁰

²⁶⁸ Vankeinhoitoviraston kiertokirje 6.11.1937. Saapuneiden kirjeiden diaari 360. HKLV. HMA.

²⁶⁹ Rangaistuspvk 2.2.1934. HKLV. HMA.

²⁷⁰ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

4.2 Vankiyhteisö

4.2.1 Yhteydenpito ja yhdessäolo

Vankilaympäristössä luvallisia mahdollisuuksia vankien yhteydenpitoon ei ollut paljoa. Vankeinhoidon eristämisideologian mukaan vankien laajempi yhdessäolo ei ollut suotavaa. Vangit joutuivatkin monesti käyttämään runsaasti mielikuvitustaan keksiessään yhteydenpitokeinoja ohi vankisääntöjen.

Täysin vankeja ei kuitenkaan eristetty toisistaan. Yhteydenpidon suhteen poliittiset vangit olivat tavallaan kriminaalivankeja onnekkaampia. Sunnuntaisin poliittiset vangit saivat nimittäin olla melko vapaasti yhdessä sen ajan, kun muut vangit olivat jumalanpalveluksessa. Tänä aikana oppiluokassa olevien poliittisten vankien sellien ovet pidettiin yleensä auki. Suurin osa poliittisista vangeista kuului siviilirekisteriin, joten heidän ei näin ollen tarvinnut osallistua jumalanpalveluksiin. Selvyiden vuoksi myös kirkkoon kuuluvat poliittiset vangit oli Hämeenlinnassa vapautettu tästä velvollisuudesta.²⁷¹

Vielä 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa vankilan johto antoi valtiollisten vankien suorittaa päivittäisen kävelynsä vankilan pihalla pareittain. Vangilla oli näin mahdollisuus keskustella kävelyparinsa kanssa melko vapaasti. Kriminaalivangit sen sijaan kävelivät ringissä peräkkäin. Poliittiset vangit ilmeisesti käyttivät leppoisampaa kävelymahdollisuutta hyväkseen ja vaihtoivat keskenään tietoja poliittisista asioista kävelyn aikana paitsi suullisesti, myös ns. lunttien ja salakirjeiden välityksellä.²⁷²

Vuoden 1932 maaliskuussa vankilan johtokunta kielsi valtiollisilta vangeilta parikävelyn ja määräsi nämä kävelemään perättäin piirissä, kuten muutkin vangit. Näkyvänä syynä tälle muutokselle toimi vanki Sigrid Lehtivuoren kirjoittama salainen tervehdys maailman taistelevalle proletariaatille, jonka opettaja Lauerma toi johtokunnan nähtäväksi. Vankilan johtokunta piti kirjettä selkeänä esimerkkinä salaisesta kiihotuksesta, jota vankien keskuudessa harjoitettiin nimenomaan kävelyvuorojen aikana ja kielsi vankeja enää kävelemästä pareittain.²⁷³ Johtokunta oli ilmeisesti ollut perillä kävelyvuorojen hyväksikäytöstä jo pidempään ja odottanut vain hetkeä, jolloin parikävely voitaisiin sopivan syyn nojalla kieltää. Lehtivuoren kirje antoi tämän syyn.

²⁷¹ TMT 279:949 (Sirkka: Junttila). TA; Johtok. ptk. 17.6.1930, 1§. HKLV. HMA; Vankeinhoitovirasto Hämeenlinnan vankilalle 3.5.1937. Saap. kirjeiden diaari 155. HKLV. HMA.

²⁷² TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen, Junttila). TA.

²⁷³ Johtok. ptk 18.3.1932, 1 ja 2 §. HKLV. HMA.

Vankien yhteydenpito kävelytunnilla ei kuitenkaan päättynyt tähän toimenpiteeseen. Muistelmien mukaan keskustelu ja lunttien vaihto vaikeutui kyllä, mutta mahdotonta se ei ollut:

”Ringissä juteltiin ja sopivan välimatkan säilyttäminen muihin poliittisiin nähden oli vartijan asia, ei vangin. Oli opittava viestinvaihtoa (kehässä) niin, ettei vartija nähnyt, polttanut ja vienyt johtokuntaan, joka uskoi tavallisesti vartijaa.”²⁷⁴

Muistelmien mukaan eräs strategia kävelyringissä oli myös keskustella ilman suunliikkeitä. Vartija ei aina pystynyt selvittämään, kuka puhui, joten rankaiseminen kävi vaikeaksi.²⁷⁵

Annettujen kurinpitorangaistusten perusteella yleisin yhteydenpitokeino näyttäisi olleen juuri puheleminen kävelyvuorolla, joka sisältyy vankien kurinpitorangaistuksia valaisevan taulukon 6 kohtaan ”luvaton kontaktinotto vankitoveriin”. Näistä rangaistuksista vain kaksi liittyi muunlaiseen tapaukseen. Kaikkiaan rangaistuksia kävelyvuorolla puhelemisesta oli koko aikana siis 81. Puhelemisesta kävelyvuorolla alettiin rangaista poliittisia vankeja vasta vuodesta 1932 eteenpäin, kun vangit määrättiin kävelemään rinkiin. Tämän jälkeen rangaistuksia jaettiin tiiviiseen tahtiin. Osittain rangaistusten määrä johtunee vanhoista tottumuksista: kun puheleminen oli ennen ollut sallittua, vankien oli vaikea mieltää sitä yhtäkkiä kielletyksi. Kävelyvuorot tarjosivat lisäksi liian hyvän tilaisuuden viestien välitykseen, jotta se olisi voitu jättää käyttämättä.

Kurinpitorangaistusten perusteella yleisiä yhteydenpitokeinoja olivat ringissä puhelun lisäksi myös salakirjeet ja sähkötyt. Molemmista poliittisia vankeja rangaistiin 44 kertaa. Kurinpitorangaistusten määrästä ei tietenkään voi suoraan vetää sitä johtopäätöstä, että juuri eniten rangaistut yhteydenpitokeinot olisivat olleet yleisimpiä. Kyse saattaa olla myös siitä, että nämä keinot olivat näkyvimpiä ja julkisimpia, jolloin niistä myös jäi helpommin kiinni. Vankien muistelmat ovat kuitenkin melko samansuuntaisia kurinpitorangaistusten kanssa. Muistelmissa mainitaan useimmin yhteydenpitokeinoina juuri nämä kolme edellämainittua tapaa. Kuriositeettina voidaan mainita vielä kurinpitorangaistukset ikkunassa kiipeilemisestä. Ikkunaan saatettiin nimittäin kiivetä sen vuoksi, että saataisiin yhteys pihalla työskenteleviin vankitovereihin.

Salakirjeiden vaihtoon vankien välillä oli monta tapaa ja paikkaa. Kävelyvuoron lisäksi sopivia paikkoja olivat muistelmien mukaan sellikäytävät. Myös ulkotöissä tai ruokaa otettaessa salakirjeitä ilmeisesti vaihdettiin, tai yritettiin vaihtaa, vartijan silmän välttämättä. Kirjeitä pystyttiin toimittamaan myös lämpöpatterin juuresta menevän raon kautta

²⁷⁴ Lehtoranta, Anna-Liisa, muistelmä. Henkilöarkistot 5. ka.

²⁷⁵ TMT 271:949 (Sirkka: Suosalo, Lehtoranta). TA.

tikulla tunkien. Lisäksi ”käytävätyöt” eli siivoustöitä suorittavat kriminaalit saattoivat toimittaa viestejä pientä palkkaa vastaan.²⁷⁶

Kirjeiden avulla välitettiin monenlaista tietoa. Useimmin kyse oli ilmeisesti salaisesta opiskelusta, jota käsiteltiin tarkemmin luvussa 3.1.2. Kirjeiden avulla saatettiin antaa myös lisävälineitä yhteydenpitoon, kuten osoittaa eräs viesti, joka sisälsi sähkötysohjeita ja morsen aakkoset.²⁷⁷

Salaisten viestien avulla myös siirrettiin ja ylläpidettiin vankilakulttuuria, sillä vanhemmat vangit saattoivat ”selitellä talon tapoja” vastatulleille niiden välityksellä. Näin välitettiin esimerkiksi tietoa salaisen opiskelun järjestämisestä, voimistelusta ja kylmien pyyhkeiden ottamisesta. Selitettiin olevan tärkeää pitää itsensä kunnossa, jotta poliittisen taistelun jatkaminen vangin vapauduttua olisi mahdollista.

Salakirjeiden avulla saatettiin kertoa poliittisen vankiyhteisön omista työnormeista, jotka eivät lainkaan vastanneet vankilan työnormeja. Eräänkin salakirjeen mukaan poliittiset vangit saivat tehdä vain yhden sukanterät viikossa. Kirjeet sisälsivät myös propagandaa, sillä esimerkiksi selostaessaan poliittisten vankien työnormeja perusteena vähäiselle työnteolle pidettiin sitä, että valtiota, joka raahaa ihmisiä *syöttömästi* vankilaan, ei pidä rikastuttaa työnteolla. Lisäksi mainittiin, että oli turha tehdä työtä, koska poliittiset vangit eivät kuitenkaan saisi työpisteitä²⁷⁸. Tämä ei kuitenkaan pitänyt paikkaansa, sillä työnjohtajat antoivat kyllä pisteitä normaalisti niille poliittisille vangeille, jotka suorittivat työurakkansa.²⁷⁹

Kirjeet olivat tärkeitä välineitä myös kuulumisten vaihtamisessa. Niiden avulla voitiin kertoa tietoja vankitovereista ja ulkomaailmasta. Ennen kaikkea välitettiin tietoja epäluotettavista vangeista, vaarallisista vartijoista ja ulkomaailmassa paljastuneista provokaattoreista eli Etsivän keskuspoliisin laskuun toimivista ilmiantajista. Toisaalta saatettiin kertoa myös viestien välittäjinä toimivista kriminaalivangeista.²⁸⁰ Salakirjeet olivat lisäksi tärkeä osa organisoitaessa vankien yhteistä toimintaa:

”Jatkammeko syömättömyyttä, jos uudistuu joka kuukausi rangaistus? Ei luonnollisesti nouse työteho tästäkään, eikä meidän kaikkien pidä menetellä samoin yhtäläisessä tilanteessa. Siksi pitäisi tietää teidänkin ajatukset jos jatketaan edelleen samaan tapaan, niin näyttäkää esittäen myöntymistä irvistäen kädet

²⁷⁶ Matilainen Kerttu, muistelu. Henkilöarkistot 5; Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka; TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen, Junttila). TA.

²⁷⁷ Kielletty opiskelu. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.8. PV. ka.

²⁷⁸ Työpisteet olivat merkityksellisiä vankilassa, koska ne olivat yksi tärkeä tekijä vankia arvosteltaessa ja päätettäessä tämän noususta vankiluokissa ylöspäin.

²⁷⁹ Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV. ka; Johtokunnan ptk 1924 - 1939. Kuukausittaiset arvostelut vangeista. HKLV. HMA.

²⁸⁰ Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV. ka.

rinnalla ristissä päin vastoin kieltäen kädet lanteilla pullistaen poskia. Sormilla voi näyttää montako teitä on kopissa ollut.”²⁸¹

Salakirjeiden säilyttäminen ja salaaminen vartijoilta vaati vangeilta paljon vaivaa ja mielikuvitusta. Niitä säilytettiin omissa vaatteissa ja piilotettuna selleihin mitä moninai-
simpiin paikkoihin. Vankilan henkilökunta oli luonnollisesti tietoinen kirjeiden olemas-
saolosta ja välillä suoritettiinkin selleissä täystarkastuksia. Tällöin vangit komennettiin
ulos ja sekä sellit että vangit pengottiin perinpohjin.²⁸²

Sähköttäminen oli nimenomaan yksinäisselleissä kurinpitorangaistusta kärsivien vanki-
en yhteydenpitokeino. Sähköttäminen tarkoitti sellin seinien tai lämpöpatterin naputta-
mista käyttäen morsen aakkosia tai muuta sovittua koodia. Yksinäisselleissä eli kopissa
olevilla vangeilla ei ollut muuta kontaktia vankitovereihin, joten sähköttäminen saattoi
olla, paitsi uutistenhankkimiskeino, myös selviytymisstrategia. Yhteys muihin ihmisiin
saattoi muodostua hyvinkin tärkeäksi mielenterveyden kannalta, kun vanki joutui muu-
ten istumaan yksin eristetyssä kopissa. Toinen vastaava keino oli käyttää tyhjää juoma-
mukia ja keskustella sen kautta seinänaapurin kanssa.²⁸³

Poliittisia vankeja ei ollut täysin eristetty toisistaan, kuten edellä jo mainittiin. Mahdol-
lisuuksia vapaaseen yhdessäoloon ei ollut paljoa, mutta niitä oli kuitenkin. Erityisesti
20-luvulla ja 30-luvun alkuvuosina poliittiset vangit saivat viettää melko paljonkin ai-
kaa yhdessä. Vankeja oli vähän, joten valvonta oli kohtuullisen helppoa. Vankilassa oli
yleensä vain kymmenkunta poliittista naisvankia kerrallaan. He saattoivat jopa muo-
dostaa yhteisen ruokakunnan. Vanki Lydia Arppe nimittikin poliittisia vankeja perheek-
si kirjoittaessaan kotiin. Arppe kertoi vankien yhdistäneen kaikki ruokavaransa ja elä-
vän suloisessa sovussa.²⁸⁴

Vangeilla oli myös tilaa enemmän kuin myöhempinä vuosina. Tyhjään selliin oli poliit-
tisia vankeja varten laitettu liesi, jolla saivat keittää ruokaa. Eräs vanki muisteli sellissä
keitetyn emalimukissa silakanpäitä ja -sisuksia, jota kutsuttiin aivomuhennokseksi ja
sukusolukukerrukseksi.²⁸⁵ Tämän ruokalajin kehittäjä Eva Sassi-Korhonen mainitsi
aiheesta eräässä vankilarunossaankin:

²⁸¹ Valtiollisten kirje osastolta toiselle. Löydetty vankilan kävelypihalta 20.5.1932.
Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV. ka

²⁸² Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöark. 5; Arppe Lydia, muistelma. Henkilöark.
5; Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka.

²⁸³ TMT 271:949 (Sirkka: Lehtoranta). TA

²⁸⁴ Arppe Lydia. Kirje perheelle 15.8.1927. Henkilöark. 5. ka.

²⁸⁵ Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöark. 5. ka

*"Viekää terveiset Tammisaareen,
että emäntiä hyviä täältä löytää.
Sukusolukukerrusta ja nokkoskeittoa
osataan me laittaa pöytään."*²⁸⁶

Kuten jo aiemmin mainittiin, sunnuntaisin kirkonmenojen aikaan oppiluokassa olevien valtiollisten vankien sellien ovet avattiin. Tämä aika oli arvokas vangeille. Silloin he saattoivat kokoontua johonkin selliin ja keskustella vapaasti.²⁸⁷ Erään vangin mukaan sunnuntaisin kuunneltiin usein toisten kertomuksia aikaisemmasta työväenliikkeen toiminnasta.²⁸⁸ Sunnuntaisin poliittisilla vangeillakin saattoi siis olla omat liturgiansa.

Oppiluokan vangeilla oli aamuisin puoli tuntia aikaa ovien avaamisesta suorittaa aamutoimensa. Tätäkin tuokiota pyrittiin käyttämään hyödyksi yhteisiin hetkiin. Perjantaisin vangit pääsivät saunaan. Saunassa vangit saivat olla keskenään, vartija odotti saunan ulkopuolella. Saunomista tuntuvatkin monet muistelmien kirjoittajat pitäneen viikon kohokohtana. Saunassa pystyttiin keskustelemaan aroistakin aiheista ja laatimaan suunnitelmia tulevan viikon varalle. Aamutoimien aikana tai saunassa saatettiin myös viettää esimerkiksi nimi- tai syntymäpäiviä tai juhlistaa työväenliikkeen merkkipäiviä. Oppiluokan vangit saivat lisäksi syödä yhdessä käytävällä. Päivät kuitenkin vietettiin pääsääntöisesti yhteisissä työhuoneissa valvonnan alla ja illat yksin selleissä. Työhuoneessa tai ruokailussa vapaa yhdessäolo ei onnistunut, sillä näitä tilaisuuksia vahdittiin tarkemmin.²⁸⁹

Yhdessäolo tuntuu muodostuneen vankilassa korostetun tärkeäksi. Siinä, missä luntat tai nopeat viestinvaihdot käsittelivät yleensä kiellettyjä poliittisia asioita, vapaampi yhdessäolo oli enemmän rentoa jutustelua ja arjen juhlistamista. Vapaita tuokioita ei siis käytetty kovin tehokkaasti poliittiseen toimintaan, vaan pääosassa oli yhdessäolo. Eri-laiset pikku juhlat tuntuvat saaneen hyvin suuren merkityksen. Vangit saattoivat leipoa kakkuja omaisten lähettämistä korppujauhoista ja säästetyistä margariininapeista. Joulun alla yhdessäoloaika saatettiin viettää tekemällä joulusiivousta, jolla luotiin joulun tuntua, vaikka vankilan joulu ei paljon muuten poikennutkaan tavallisista päivistä.²⁹⁰

²⁸⁶ Eeva Sassi-Korhonen. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

²⁸⁷ TMT 271:949 (Sirkka: Junntila) TA; Johtok. ptk. 17.6.1930, 1§. HKLV. HMA

²⁸⁸ TMT 271:949 (Sirkka: Suosalo) TA.

²⁸⁹ TMT 271:949 (Sirkka: Rautee, Stenberg). TA; Hämäläinen Elina, muistelmä. Henkilöark. 5; Parkkari Martta. Muistelmat 6C. ka.

²⁹⁰ Arppe Lydia. Kirje perheelle 16.12.1927. Henkilöark. 5; Korhonen Saara. Muistelmat 6C. ka.

4.2.2 Poliittinen toiminta ja yhteiset voimannäytöt

Koska tutkimuksen kohteena ovat poliittisista syistä tuomitut vangit, herää luonnollisesti kysymys, jatkuiko poliittinen toiminta vielä vankeudessaakin. Mahdollisuuksia toiminnan jatkumiselle antoi poliittisten vankien pitäminen vankilassa yhtenä ryhmänä. Toiminnan organisoimista taas vaikeutti vankilan totaalinen tarkkailu ja valvonta. Kuitenkin useat valtiolliset naisvangit pyrkivät ylläpitämään myös vankilassa poliittista järjestöluonteista toimintaa mahdollisuuksien mukaan.

Tärkeä osa poliittista toimintaa vankilassa oli työväenluokan juhlapäivien viettäminen. Tällaisia juhlia olivat ainakin naistenpäivä, vappu sekä Vladimir Leninille, Rosa Luxemburgille ja Karl Liebknechtille omistettu kolmen L:n päivä, jota juhlistettiin 21.1. Juhlapäivien viettäminen oli luonteeltaan vahvasti joukkohengen luomista ja työväenluokan ideaalien vahvistamista. Juhlissa korostettiin sitä seikkaa, että muuallakin juhliittiin. Juhlien avulla haluttiin ikään kuin luoda side ulkopuoliseen maailmaan. Tilaisuudet pyrittiin tekemään arvokkaiksi ja juhlaviksi mm. runojen, laulujen, voimisteluesitysten ja esitelmien avulla. Juhlat vietettiin yleensä vankilan saunassa tai sunnuntaisin yöosastolla jumalanpalveluksen aikaan.²⁹¹

Vaikka muistelmissa kuvailtaan välillä hyvinkin tarkkaan juhlien kulkua ja poliittista merkitystä, työväenluokan juhlien viettämisen suurin merkitys yksittäisille vangeille tuntuu kuitenkin olleen mahdollisuus viettää aikaa yhdessä ja saada vaihtelua vankilan arkeen. Muistelmissa huokuva näennäinen ristiriitaisuus johtunee poliittisten muistelmien luonteesta. Ulla-Maija Peltonen on tutkinut kommunistien muistelmissa esiintyviä teemoja. Hänen mukaansa muistelmat voidaan tulkita myös puolueen taholta organisoituksi, ikään kuin osaksi puolueen historiaprojektia. Juuri 1920- ja 1930-luvuilla työväenliike pyrki vakiinnuttamaan omia juhlapäiviään. Peltosen mukaan juhlapäivät ovat yksi teema, joka esiintyy laajemminkin tuosta ajasta kertovissa kansan arkiston muistelmissa.²⁹²

Läheskään aina vangeilla ei ollut mahdollisuutta viettää varsinaisia juhlia. Erityisiä päiviä saatettiin tällöin juhlistaa myös siten, että tehtiin jotain tavallisuudesta poikkeavaa. Pyrittiin näyttämään vankilan henkilökunnalle ja kriminaalivangeille, että jotain erityistä oli tekeillä. Myös tällä toiminnalla oli vahvasti joukkohenkeä luova tavoite. Erään muistelman mukaan vappu 1931 vietettiin kävelytunnilla näin:

”Vankilassa oli äiti ja lapsi, pientä pidettiin kuin silmäterää, mutta äiti ei saanut itse hoitaa, vaan krimitt hoitivat. Vappua juhliittiin siten, että suurin joukosta, Katri Järvinen, otti Annelin syliinsä, kun lapsella oli

²⁹¹ Harjunpää Ida, muistelmä. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV; Parkkari Martta. Muistelmat 6C; Vankilalaulut ja runot 3C. ka.

²⁹² Peltonen 1996, 267 - 278.

punainen takki. Se oli lippumme. Sitten pituusjärjestyksessä, kengännauhat huolellisesti solmittuna vankilan huivi ja esiliina sāngyssā prāssāttynā ja asiallisesti sidottuina me marssimme. Oli juhlovā. En muista rāngāistiinko, mutta vappu oli kiva.”²⁹³

Vapun juhlimisella oli mitā ilmeisimmin erityismerkitys poliittisille vangeille, sillā vappua kāsittelān muistelmissa paljon. Ilmeisesti poliittisten naisvankien keskuudessa syntyi jonkinlainen marssiperinne, koska vappua juhlistettiin muinakin vuosina nimenomaan kāvelytunnilla. Sotavuosina vankilassa ollut runoilija Elvi Sinervo kuvaa tātā perinnettā runossaan vappumarssi, jossa vangit marssivat kehāssā, kuten muinakin pāivinā, mutta kāvely koetaan voitokkāana miljoonien ihmisten yhteisenā vappumarssina:

*”Maa vavahtaa askelten alla,
tāmā pāivā on ihmeellinen.
Niin kuulas on kirkkaus taivaan.
On vappu. Tuntemme sen.*

*Me marssimme, meitā on monta.
Soi askelten kumua maa.
Nākymätöntā lippua kantain
nyt miljoonat vaeltaa.*

*Yli veren ja vihan ja tuskan
nāin marssivat miljoonat.
Me laulamme. Meitā on monta.
Me olemme voittajat.”*

Tärkeiden pāivien juhlistaminen ei kuitenkaan aina sujunut ilman rāngāistuksia. Vappuna 1935 rāngāistiin kolmea valtiollista vankia margariinin vāärinkāytöstā, vangit olivat ilmeisesti yrittäneet leipoa kakkua vapunsi. Lisäksi kaksi vankia sai rāngāistuksen luvattomasta laulemisesta ja yksi vanki kiihotuspuheen pitāmisestā.²⁹⁴ Vuoden 1936 vappuna taas rāngāistiin perāti 27 naista mielenosoituksellisesta kāytöksestā.²⁹⁵

Valtiollisten vankien poliittinen yhteistoiminta ei rajoittunut pelkkān juhlien viettāmiseen. Vangit kuvaavat usein vankilassaoloaan jatkuvana taisteluna vankilajärjestystā kohtaan. Taistelukeinoina mainitaan yleensā vāhāinen työnteko, työn sabotointi ja nālākālakot. Erāānlaisena taistelukeinona nāhdān myös se, ettā vangit pyrkivät pitāmāān itsensā sekā henkisesti ettā fyysisesti vireinā jatkaakseen keskeytynyttā poliittista taistoaan vapaudessa.²⁹⁶

²⁹³ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

²⁹⁴ Rāngāistuspvk 2.5.1935. HKLV. HMA.

²⁹⁵ Rāngāistuspvk 2.5.1936. HKLV. HMA.

²⁹⁶ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark 5; Lyyli Salminen. Runoja. Hāmeenlinnan vankila 3E2.1.9. PV. ka; TMT 271:949 (Sirkka: Stenberg). TA.

Kuten luvussa 4.1.1 todettiin, työurakoiden alitukseen liittyvät kurinpitorangaistukset olivat ylivoimaisesti yleisimpiä poliittisille vangeille jaettuja rangaistuksia. Vuonna 1932 vankilan johtaja Aarne Koskinen kertoi Etsivän keskuspoliisin haastattelussa, että valtiollisten vankien mielenosoitukset olivat supistuneet ainoastaan sabotaasiin. Tällä Koskinen tarkoitti juuri jatkuvia työurakoiden alituksia. Johtaja kertoi myös yrittäneensä taistella tätä kehitystä vastaan vastustamalla näiden vankien ehdonalaiseen päästämistä.²⁹⁷

Poliittiset vangit onnistuivat siis systemaattisilla työurakoiden alituksilla järkyttämään vankilan johtoa, joka kyllästyneenä vesileipä- ja yksinäissellirangaistusten tehottomuuteen teki helmikuussa 1933 esityksen oikeusministeriölle erityisen rangaistusosaston järjestämisestä valtiollisille naisvangeille.²⁹⁸ Maaliskuussa vastaus esitykseen saapui. Naisvankilan päiväsellisosaston ensimmäinen kerros saatiin järjestää kurinpito-osastoksi. Vastauksen mukaan tähän osastoon siirrettäville vangeille ei pitänyt antaa niitä erikoisetuja, joita valtiollisille vangeille muuten lain mukaan voitiin myöntää. Lisäksi kyseisiä vankeja oli pidettävä tehokkaassa työssä sekä entistä paremmin silmällä.²⁹⁹

Vastauksen sanamuoto on mielenkiintoinen. Siinä puhuttiin nimenomaan valtiollisten vankien oikeuksista, jotka *voitiin* myöntää. Lain mukaan oikeudet olisi kuitenkin *pitänyt* myöntää.³⁰⁰ Asetuksen vankeinhoitolaitoksesta vuodelta 1925 mukaan eräänä kurinpitorangaistuksena voitiin tosin käyttää *sopivasti supistettuja* vangin oikeuksia³⁰¹, mutta vankeinhoitolaitos venytti silti aika tavalla sinällään melko yksiselitteistä lakia antaessaan Hämeenlinnan vankilan johdolle oikeuden poistaa valtiollisilta vangeilta kokonaisuudessaan näille kuuluvat tutkintovangin oikeudet.

Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja perusteli tätä päätöstä näennäisesti sillä, että osastolla oli tarkoitus säilyttää valtiollisten lisäksi myös muita kurinpidollisesti pakkoluokkaan alennettuja kuritushuonevankeja. Tehokas järjestyksen ylläpitäminen vaati sitä, että kaikki osastolla olevat vangit olivat samassa asemassa oikeuksiinsa nähden.³⁰² Vankeinhoitolaitoksessa oltiin siis mitä ilmeisimmin tietoisia, siitä, että kurinpito-osaston

²⁹⁷ Kaarlo Stendahlin ja Rusko Sihvosen matkakertomus 18.8.1932. Lyhennysote. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA

²⁹⁸ Johtokunnan ptk 28.2.1933, 4§. HKLV. HMA.

²⁹⁹ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 11.3.1933. Saap. kirjeiden diaari 108; Johtokunnan ptk 23.3.1933, 7§. HKLV. HMA.

³⁰⁰ As. Rikoslain voimaannpanemisesta 19.12.1889, 35§; Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 21.1.1921 (13/1921), 8§.

³⁰¹ As. Vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/1925), 94 §.

³⁰² Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 11.3.1933. Saap. kirjeiden diaari 108.

suhteen toimittiin, jos ei aivan lain kirjainta, niin ainakin sen henkeä vastaan. Tätä osoittaa nimenomaan se, että vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Arvelo koki tarpeelliseksi erikseen selittää syitä siihen, miksi rangaistavilta vangeilta poistettiin valtiollisen vangin oikeudet. Joka tapauksessa näin saatiin aikaan huomattavasti aikaisempaa tehokkaampi rangaistusjärjestelmä valtiollisille vangeille.

Vankilan johtokunta järjesti saamansa luvan mukaan uuden kurinpito-osaston ja määräsi tälle osastolle 18 vankia, jotka alennettiin samalla pakkoluokkaan.³⁰³ Kaikki siirretyt 18 vankia olivat jatkuvasti alittaneet työurakoitaan ja osoittaneet muutenkin mieltään, joten siirto oli sinänsä perusteltu.³⁰⁴

Vankilassa siis eristettiin tehokkaasti pahimmiksi katsotut yllyttäjät. Tässä voidaan nähdä vankeinhoidon eristämisaatus³⁰⁵ muuntuneena uuteen muotoon. Alunperinhän eristämisaatoksen ideana oli se, että erityyppiset vangit eivät tartuttaisi ajatusmaailmaansa toisilleen. Pelättiin nimenomaan vaarallisten vankien levittävän vaarallisia ajatuksiaan vähemmän vaarallisille, jolloin näistäkin tulisi vaarallisia. Vaarallisimmiksi katsottujen poliittisten vankien eristämisen taustallakin saattoi siis olla pelko poliittisen vankiaineksen aktivoitumisesta entistä hankalammin hallittavaksi.

Luvussa 4.1.1 mainittiin jo, että vuosi 1932 oli eräänlainen siirtymävuosi, jolloin valtiollisille vangeille jaettujen kurinpitorangaistusten määrä kohosi selkeästi. Vankilassa alkoi syntyä passiivisen vastarinnan perinne, joka ilmeni ennen kaikkea työurakoiden alituksina. Vankilaan tulleet vangit oppivat vastarinnan keinot siellä pidempään olleilta. Kun vankien vastarinta lisääntyi, myös johtokunta todennäköisesti alkoi jakaa helpommin kurinpitorangaistuksia. Tämä taas suututti vankeja, jotka tekivät työtä entistä hitaammin. Johtokunta halusi katkaista tämän noidankehän niin tiukoilla kurinpitorangaistuksilla, että niiden pelotusvaikutus riittäisi estämään työn alitukset ja muun vastarinnan. Johtokunnan pöytäkirjoista huokuu selvästi kyllästyminen valtiollisten vankien levottomuuteen, joten eristäminen voidaan nähdä myös eräänlaisena kostotoimenpiteenä kiusaajia kohtaan.

Johtokunnan yritykset tilanteen purkamiseksi eivät kuitenkaan onnistuneet. Valtiolliset vangit ärsyntyivät entistä enemmän. Kolme kurinpito-osastolle määrättyä valtiollista vankia vastasi tilanteen kiristymiseen tekemällä kantelun kohtelustaan Oikeusministeriölle. Valitus ei kuitenkaan aiheuttanut sen kummempia toimenpiteitä.³⁰⁶

³⁰³ Johtokunnan ptk 11.4.1933, 12§. HKLV. HMA.

³⁰⁴ Rangaistuspäiväkirjat 1931-33. HKLV. HMA.

³⁰⁵ Eristämisaatuksesta ks. esim. Pajuoja 1993.

³⁰⁶ Johtokunnan ptk 14.6.1933, 6§. HKLV. HMA.

Kesäkuun alussa poliittisten vankien asemaa heikennettiin jälleen poistamalla heiltä alunperin vuonna 1928 myönnetty oikeus lukea erinäisiä päivälehtiä. Näitä lehtiä olivat Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Suomen Sosiaalidemokraatti, Suomenmaa ja Uusi Suomi. Vankilan johtokunta tulkitse saamaansa ohjeistusta melko vapaasti, sillä Vankeinhoitolaitokselta tulleen kirjeen mukaan kyseisten lehtien lukuoikeus piti alunperin poistaa vain uudelle rangaistusosastolle siirretyiltä vangeilta. Johtokunta poisti kuitenkin oikeuden kaikilta valtiollisilta vangeilta.³⁰⁷

Lukukielttoon määrätty lehdet olivat kaikki puolueiden pää-äänenkannattajia. Niiden lukuoikeuden poistolla haluttiin estää vaarallisimpia valtiollisia vankeja pysymästä perillä Suomen poliittisista tapahtumista, jotteivät he voisi käyttää hankkimiaan tietoja ”kiihotukseen ja yhteiskunnan vastaiseen toimintaan”. Lisäpontta lehtien kieltämiseen toi lähestyvä vaaliaika. Poliittisen sanomalehdistön pelättiin antavan aineistoa poliittiselle kiihotukselle vankien keskuudessa. Lehtien lukuoikeuden poistoa perusteltiin sillä, että tiedot poliittisesta tilanteesta olivat aiheuttaneet järjestyshäiriöitä aiemminkin.³⁰⁸

Hämeenlinnan valtiollisten naisvankien yhteistoiminta tiivistyi heinäkuun 16. - 21. päivä 1933 järjestettyyn laajaan nälkälakoon. Lakko järjestettiin yhtäaikaaisesti Hämeenlinnan ja Tammisaaren vankiloissa.³⁰⁹ Kuitenkaan Hämeenlinnan nälkälakkoa ei voida pitää vain Tammisaaren lakon kaikuna, sillä poliittisilla naisvangeilla oli selkeästi myös omia, konkreettisia tavoitteitaan. Hämeenlinnan naisvangit vaativat heiltä poistettujen oikeuksien, myös lehtien lukuoikeuden, palauttamista. Lisäksi he ilmoittivat hieman epämääräisesti haluavansa eleellään vaikuttaa myös muuten vankilan sisäiseen järjestykseen. Todennäköisesti tällä tarkoitettiin vastaperustetun kurinpito-osaston lakkauttamista.³¹⁰

Lakon ajankohta oli ilmeisesti tarkkaan mietitty vankien keskuudessa, sillä lakon alkaessa sekä vankilanjohtaja Aarne J. Koskinen, lääkäri Onni Tavastjerna että pastori Verneri Vartia olivat kesälomalla. Johtaja Koskisen sijaisena toimi vankilan talouspäällikkö Anders Lehtinen ja lääkärin sijaisuutta hoiti T. Ahtiala. Pastorilla ei ollut sijaista. Ainoa vakinainen johtokunnan jäsen, joka ei ollut lomalla, oli keskusvankilan apulaisjohtaja Eeva Oula.³¹¹ Vangit toivoivat epäilemättä, että johtokunta ei osaisi toimia ongelmien sattua yhtä napakasti kuin yleensä. Varsinkin lääkärin osuus nälkälakossa korostui

³⁰⁷ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 26.5.1933. Saap. kirjeiden diaari 213; Johtokunnan ptk 31.5.1933, 8§. HKLV. HMA.

³⁰⁸ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 26.5.1933. Saap. kirjeiden diaari 213. HKLV. HMA.

³⁰⁹ Johtok. ptk. 11.10.1933, 7 §. HKLV. HMA.

³¹⁰ Johtok. ptk 6.9.1933, 11§. HKLV. HMA.

³¹¹ Esim. johtokunnan ptk 21.7.1933, läsnäolijat. HKLV, HMA.

siksi, että nälkälakossa olevia vankeja piti pakkosyöttää. Tämän toimenpiteen suorittivat nimenomaan vankilan lääkäri ja sairaanhoitajat. Pakkosyöttäminen oli brutaalia toimintaa, josta ei varmasti nauttinut kumpikaan osapuoli:

”Oliko 5-6 pv kun rupesivat pakkosyöttämään. Kuvitelkaa itse, kun 2 ihmistä pitää kiinni ja kolmas työntää letkua kurkkuun. Sitten letkuun kaadetaan haaleata maitoa, siinä meinaa tukehtua. Sitten taluttivat sänkyyn, sama toistui seuraavana päivänä.”³¹²

Lakko oli hyvin organisoitu ja se ulottui laajalle poliittisten vankien keskuudessa. Kaiken kaikkiaan lakkoon osallistui vankilassa olevista 121 valtiollisesta naisvangista 114.³¹³ Vankeinhoitolaitoksen ylijohdaja Arvelo otti yhteyttä vankilaan elokuun lopulla ja kehotti johtokuntaa pitämään kuulustelut, joista oli käytävä ilmi, ketkä vangit olisi asetettava syytteeseen lakosta. Lakon katsottiin olleen vankien puolelta toimenpide, josta ei voinut selvitä vain normaaleilla vankilan kurinpitorangaistuksilla. Vankeinhoitolaitos halusi asettaa lakosta vastuussa olleet henkilöt syytteeseen Hämeenlinnan raastuvanoikeudessa.³¹⁴

Johtokunta ryhtyikin ripeisiin toimiin. Se toimitti kuulustelun lakon johdosta. Tämän perusteella johtokunta uskoi, että kaikista lakkoon osallistuneista 114 vangista 77 oli neuvotellut keskenään lakon käynnistämisestä. Näistä vangeista 17 oli lisäksi tehnyt vastarintaa pakkosyötettäessä. Johtokunta syytti lakosta neuvotelleita 77 vankia salakapinasta ja pakkosyöttöä vastustaneita vankeja lisäksi vielä virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Loppuja syömälakkoon osallistuneita vankeja päätettiin jättää syyttämättä sillä perusteella, että he olivat joko lopettaneet lakon ennen sen päättymistä tai heidän tekoonsa oli johtokunnan mielestä olemassa muita lieventäviä asianhaaroja. Näitä vankeja oli tarkoitus rangaista vain kurinpidollisesti. Lievennyksenä pidettiin esimerkiksi sitä, jos vanki oli liittynyt lakkoon painostuksen alla. Hieman yllättäen johtokunta ymmärsi myös vankeja, jotka olivat liittyneet lakkoon myötätunnosta. Kokonaan rankaisematta haluttiin jättää viisi vankia, joiden johtokunta tulkitse liittyneen lakkoon muiden vankien painostuksen alla.³¹⁵

Johtokunnan oli vaikea nähdä nälkälakon olevan millään lailla oikeutettu. Tämä ilmenee johtokunnan pöytäkirjassa käytetystä sanamuodosta, jossa mainitaan vankien vaatineen takaisin ”*laillisessa järjestyksessä* poisotettuja erikoisoikeuksia”³¹⁶ Vankilan johtokunta oli kuitenkin laajentanut omin neuvoin kurinpito-osastolla säilytettävien valtiollisten vankien sanomalehtioikeuksien kaventamista koskemaan kaikkia valtiollisia

³¹² Parkkari Martta. Muistelmat 6C. ka.

³¹³ Johtok. ptk 6.9.1933, 11 §; Nimilehdet (naiset) 1930 - 1933. HKLV. HMA.

³¹⁴ Vankeinhoitolaitoksen ylijohdaja Hämeenlinnan vankilalle 30.8.1933. Saap. kirjeiden diaari 313. HKLV. HMA.

³¹⁵ Johtok. ptk 6.9.1933, 11 §. HKLV. HMA.

³¹⁶ Johtok. ptk 6.9.1933, 11 §. HKLV. HMA.

vankeja, mihin sillä ei kuitenkaan olisi pitänyt olla oikeutta. Myös vankeinhoitolaitos oli venyttänyt vankien oikeuksia koskevaa lakia ja poistanut joiltain vangeilta kokonaan valtiollisten vankien oikeudet.

Nälkälakko todellakin vaikutti vankilan sisäiseen järjestykseen, mutta ei aivan sillä tavalla, kuin vangit olivat tarkoittaneet. Johtokunta päätti melko pian nälkälakon päättämisen jälkeen tehdä vankeinhoitolaitokselle ehdotuksen toisesta kurinpito-osastosta valtiollisille vangeille. Tällä kertaa kurinpito-osastoksi ehdotettiin miesvankilan ns. Pohjoisosastoa, joka oli 18 selliä käsittävä eristetty osasto. Johtokunnan mukaan näin jokainen osastolle siirretty valtiollinen vanki saisi olla yksin sellissään. Vankeinhoitolaitos hyväksyi myös tämän ehdotuksen ja uusi kurinpito-osasto järjestettiin elosyyskuun vaihteessa 1933. Vankeinhoitolaitos käytti edelleen samaa kaavaa vastauksessaan kuin aiemmin keväällä määrätessään edellisestä kurinpito-osastosta. Sen mukaan osastolla voitiin säilyttää myös kriminaaleja ja kaikkien osastolla säilytettävien vankien oli oltava yleisiin oikeuksiinsa nähden samassa asemassa, ts. valtiollisille vangeille kuuluvia erikoisoikeuksia ei voitu myöntää.³¹⁷

Lakkoa puitiin pitkälle syksyyn. Vankeinhoitolaitoksesta informoitiin lokakuussa johtokuntaa oikeusministeriön kannasta, jonka mukaan vankilan johtokunnan ei tulisikaan asettaa oikeudessa syytteeseen kuin ne vangit, jotka tekivät ankarimmin vastarintaa laitoksen virkamiehille. Johtokunta päätti lykätä asian käsittelyn siksi, kunnes nähtäisiin, mihin tuomioon Tammisaaren raastuvanoikeus päätyisi vastaavassa asiassa. Loppujen lopuksi yhtäkään naisvankia ei asetettu syytteeseen lakosta, vaan rangaistukset olivat ainoastaan vankilan sisäisiä kurinpitörangaistuksia.³¹⁸

Lakon vaikutukset vankien asemaan jäivät lähes olemattomiksi. Kuitenkin kurinpito-osastoilla säilytettävien vankien asemaa parannettiin hieman. Heille myönnettiin pieniä helpotuksia kävely- ja kirjeenvaihto-oikeuksiin. Lisäksi he saivat oikeuden käyttää omaa villapaitaa tai -takkia. Tämä ei kuitenkaan johtunut vain nälkälakosta, vaan oikeuksien helpotus johtui myös vankien ja heidän omaistensa tekemistä monista valituksista ja kanteluista.³¹⁹

³¹⁷ Johtok. ptk 9.8.1933, 3 §; Johtok. ptk 6.9.1933, 7 §; Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 30.8.1933. Saap. kirjeiden diaari no 306. HKLV. HMA.

³¹⁸ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 5.10.1933. Saap. kirjeiden diaari 355; Johtok. ptk 11.10.1933, 7§; Nimilehdet (naiset) 1930 - 1933. HKLV. HMA.

³¹⁹ Vankeinhoitolaitoksen ylijohtaja Hämeenlinnan vankilalle 12.1.1934. Saap. kirjeiden diaari 16; Johtok. ptk 12.1.1934, 3 §. HKLV. HMA; TMT 271:949 (Sirkka: Suosalo) TA; Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. EKV. KA.

Vangit jatkoivat edelleen kapinointiaan ja vankilan henkilökunnan ärsyttämistä. Vuoden 1934 alussa vankilan apulaisjohtaja Eeva Oula kertoi Etsivän keskuspoliisin haastattelussa poliittisten vankien käyttäytyvän yleensä siten, ettei heitä päästy paljon muusta kuin työn alittamisesta rankaisemaan. Tämä harmitti selvästi apulaisjohtajaa. Hän kertoi poliittisia vankeja siirretyn juuri jatkuvien työnalitusten perusteella kurinpito-osastolle. Eniten ärtymystä apulaisjohtajassa tuntui kuitenkin aiheuttavan se, että erään muuten hyvin näkyvät kommunistit suorittivat työnsä juuri minimivaatimusten mukaan, niin ettei heitä voinut rangaista eikä myöskään siirtää kurinpito-osastolle. Näin heidät oli edelleen jätettävä muiden vankien joukkoon yhteisiin työhuoneisiin. Oula uskoi juuri näiden vankien huolehtivan yhteisrintamasta ja terroristista.³²⁰

Poliittisen vangin oikeuksiin kajoaminen tuntui aina saavan poliittiset naisvangit takajaloilleen. He olivat hyvin tietoisia oikeuksistaan ja puolustivat niitä yhteisvoimin. Näin oli, vaikka heikennys olisi ollut hyvin perusteltu tai väliaikainen, kuten vuonna 1936 yöselliosaston maalaustöiden aikaan. Maalaus eteni hyvin aina yöselliosaston kolmannelle kerrokselle asti, jossa säilytettiin valtiollisia vankeja. Tämän jälkeen alkoivat ongelmat.

Vankilan johto aikoi maalauttaa ensin pohjoisen puolen ja tällä puolella asuvan 13 valtiollisen vangin oli tarkoitus siirtyä tilapäisesti eteläisellä puolella asuvien 11 valtiollisen vangin sellitovereiksi. Vartija Laakson ilmoitettua asiasta ruokatunnilla usea valtiollinen vanki huusi kieltäytyvänsä siirtymästä toisen vangin kanssa samaan selliin. Myöhemmin vartija Laakso kehotti henkilökohtaisesti kutakin vankia siirtymään tavaroineen sellistä. Ainoastaan yksi vanki totteli. Paikalle kutsuttiin johtaja Koskinen, mutta tilanne ei lauennut. Pohjoispuolen vangit pysyivät kannassaan. Lisäksi eteläisen puolen vangit ilmoittivat kieltäytyvänsä ottamasta sellitoveria. Johtaja antoi vangeille tunnin miettimisajan ja uhkasi jatkuvasti niskoittelevien vankien saavan rangaistuksen.³²¹

Asia ei selvinnyt tunnissa. Vangit pysyivät kannassaan. Jokainen vanki kuulusteltiin yksitellen. Tällä toimenpiteellä johtaja halusi ilmeisesti rikkoa vankien yhteisrintaman ja antaa painostuksen alla toimiville mahdollisuuden paeta tilanteesta. Vankien rintama kuitenkin piti. Ainoastaan Maria Kaipainen, joka oli jo aiemmin totellut vartijan käskyä ilmoitti olevansa valmis muuttamaan selliä. Johtaja siirrätti äänekkäimmin siirtoa vastustaneet neljä pohjoisosaston ja kolme eteläosaston vankia päiväselliosastolle. Muut vangit päätettiin säilyttää eristettyinä yöselliosastolla. Kaikki vastarintaa tehneet vangit

³²⁰ Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. EKV. KA

³²¹ Johtok. kuulustelupkt 11.8.1936. HKLV. HMA.

tuomittiin törkeästä tottelemattomuudesta alennettaviksi pakkoluokkaan. Sen lisäksi he menettivät kirjeenvaihto- ja tapaamisoikeutensa kahdeksi kuukaudeksi.³²²

Rangaistukset tällaisista yhteisistä voimannäytöistä eivät siis olleet pieniä. Pakkoluokkaan alentaminen vei vangilta suuren osan valtiollisen vangin oikeuksista. Vanki joutui myös eristetyksi muista. Kirjeenvaihto- ja tapaamisoikeuden menetys taas merkitsi yhteyksien katkeamista ulkomaailmaan. Sellinvaihtoa vastustaneet vangitkin menettivät tekonsa seurauksena kosketuksen sekä vankitovereihin että omaisiin ja ystäviin.

Miksi tällaisiin voimanponnistuksiin sitten ryhdyttiin? Yhtenä syynä oli varmasti vankilan erilainen maailma, joka rakentui pienten yksityiskohtien ympärille. Pienikin muutos vangin elämässä sai aikaan turvattomuuden tunteen. Erityisesti tämä kohdistui vankioikeuksiin ja niiden menettämisen pelkoon. Vankilan ulkopuolella vaikuttava maanalainen SKP ja myös vankien oman yhteisön normit vaativat vankeja vastustamaan vankilajärjestystä kaikin tavoin. Vangit lietsoivat taisteluhenkeä ja tiedottivat vastarinnan mahdollisuudesta esimerkiksi vankirunoilla ja -lauluilla:

*”Ei vankilan muurit sammuttaa voi taistelutahtoamme
Väsymättä riennämme aina vaan kohti saapuvaa voittoamme
Meitä yhteinen taistelu kannustaa se lisää vain voimiamme
Läpi muurin ristikkorautainkin käsi kätehen liittäkäämme.”³²³*

Valtiollisten naisvankien poliittisen toiminnan kulmakiviä oli pyrkimys olla yhteydessä kommunistiseen puolueeseen. Yhteyshenkilöinä toimivat ainakin vankilasta vapautuvat vangit, jotka saattoivat kuljettaa viestejä ulospäin. Myös jotkut vartijat välittivät vankien muistelmien mukaan viestejä. Vartijoiden toimimisesta viestinviejinä ei kuitenkaan löydy viitteitä muista lähteistä.³²⁴

Hieman yllättäen tapaajien mukana viestejä kulki ilmeisesti aika vähän. Tapaamisia valvottiin tarkasti ja vartijat keskeyttivät heti tapaamisen, jos huomasivat jotain epäilyttävää. Koko aikana poliittisia vankeja rangaistiin vain kahdesti tapaamisen aikana tehdystä rikkeestä: Vuonna 1930 eräs vanki jäi kiinni luvattomista asioista puhelusta tapaajan kanssa. Vuonna 1932 taas toiselta vangilta löydettiin tapaamisen jälkeen 48-sivuinen SKP:n puoluekonferenssin päätöslauselma ”Suomen valtiollinen tila ja SKP:n

³²² Johtok. kuulusteluprk 11.8.1936; Johtok. ptk 12.8.1936, 6 §; Rangaistuspvk 12.8.1936. HKLV. HMA.

³²³ Kirj. Lyyli Salminen. Hämeenlinnan vankila. Runoja 3E2.1.9. PV. ka.

³²⁴ TMT 271: 949 (Sirikka: Stenberg). TA; Lyhennysote 78, 20.2.1937. Lydia Arppen henkilömappi. EKV. KA

lähimmät tehtävät” sekä kaksi silkkipaperiarkkia käsittävä konekirjoitettu selostus ”tilanteesta”.³²⁵

Tietenkään rangaistusten vähäisyys ei tarkoita, etteikö tapaamisia olisi käytetty hyväksi enemminkin yhteydenpidossa puolueeseen, mutta rangaistusten lukumäärä antaa kuitenkin viitettä siitä, että kovin yleistä tämä ei voinut olla.

Etsivä keskuspoliisi (vuodesta 1937 Valtiollinen poliisi) oli tietoinen vankien yhteyksistä puolueeseen. Se ei kuitenkaan puuttunut asioihin, vaan yritti parhaansa mukaan käyttää näitä yhteyksiä hyväkseen jäljittäessään kommunisteja. EK tarkkaili myös Hämeenlinnan vankilan sisäistä elämää ja pyrki haastattelemaan sekä vankilan henkilökuntaa että poliittisia vankeja. Tarkkailu ajoittui ennen kaikkea vankilan ruuhkaisiin vuosiin 1932 - 1936.

Poliittiset vangit eivät olleet ainoita, jotka käyttivät vapautuvien vankien palveluksia. Myös EK yritti parhaansa mukaan hyödyntää heitä. EK onnistuikin värväämään muutamia tällaisia vankeja riveihinsä ja keräämään heiltä tietoja. Parhaat tiedot poliittisten naisvankien toiminnasta EK sai nimenomaan vapautuneilta poliittisilta vangeilta, jotka olivat itse toimineet vankiyhteisössä ja tunsivat sen tavat. Myös vankilan johtokunnan edustajat, ainakin johtaja Aarne Koskinen ja apulaisjohtaja Eeva Oula, jakoivat auliisti tietoaan vankilan sisäisistä tapahtumista.³²⁶

Etsivä keskuspoliisi käytti ujostelematta hyväkseen myös vankien kirjeenvaihtoa selvittäessään näiden yhteyksiä. EK:sta pyydettiin melko usein Hämeenlinnan vankilalta jonkun tietyn vangin kirjeenvaihtoa nähtäväksi.³²⁷ Valtiollisten vankien laajemmat kirjeenvaihto-oikeudet antoivat tarkkailuun hyvät mahdollisuudet.

Tarkkailtavat olivat kuitenkin tietoisia valvonnasta ja yrittivät parhaansa mukaan harhauttaa Etsivää keskuspoliisia. Joskus tässä onnistuttiinkin. Vuonna 1934 EK ilmoitti saaneensa tiedustelunsa kautta tietää, että eräät ulkopuolella olevat kommunistit käytti-

³²⁵ TMT 271: 949 (Sirkka: Stenberg). TA; Rangaistuspvk 21.10.1930 ja 9.8.1932. HKLV. HMA; Kaarlo Stendahlin ja Rusko Sihvosen matkakertomus 18.8.1932. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA

³²⁶ Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi; Kaarlo Stendahlin ja Rusko Sihvosen matkakertomus 18.8.1932; Ilmoitus No 113/32. Paula Solmu. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA.

³²⁷ Esim. Etsivä keskuspoliisi Hämeenlinnan vankilalle 19.2.1931. Saap. kirjeiden diaari 214; Etsivä keskuspoliisi Hämeenlinnan vankilalle 13.4.1937. Saap. kirjeiden diaari 22; Valtiollinen poliisi Hämeenlinnan vankilalle 28.2.1938. Saap. kirjeiden diaari 12. HKLV. HMA.

vät kirjoittaessaan Tammisaaren ja Hämeenlinnan vankiloihin kirjeiden lähettäjinä sellaisia paikallisia tuttaviaan, jotka eivät olleet aiemmin osallistuneet kommunistiseen toimintaan. Näin kirjoittajat toivoivat harhauttavansa vankilaviranomaisia ja EK:a siten, että nämä eivät lukisi kirjeitä niin tarkkaan kuin silloin, jos lähettäjän tiedettiin olevan tunnettu kommunisti. Samassa tarkoituksessa myös vankilassa olevat kommunistit lähettivät kirjeensä eri henkilölle kuin ne oikeasti oli tarkoitettu. Kuvio oli toiminut jonkin aikaa, ennen kuin EK sai sen selville.³²⁸

Erityisen kiinnostunut Etsivä keskuspoliisi oli vankilan poliittisen toiminnan johtajista ja organisaattoreista. Sellaisista se ei kuitenkaan saanut varmaa tietoa. Johtajat Koskinen ja Oula yrittivät kyllä parhaansa mukaan nimetä EK:lle johtajia, mutta heidänkin tietonsa perustuivat lähinnä arveluihin. Organisaattoreiksi tulivat yleensä nimetyksi ne vangit, jotka olivat kurinpidollisesti hankalimpia tapauksia.³²⁹

Kysymys poliittisen toiminnan johtajista onkin hankala. Muistelmissa ei suoraan viitata kenenkään johtaneen poliittista toimintaa. Niissä annetaan ymmärtää toiminnan olleen enemmän kollektiivista ja itseohjautuvaa. Kuitenkin joistain vankitovereista puhutaan hyvin arvostavasti. Arvostus liittyi selkeästi vangin vapaudenaikaisen järjestötoiminnan laajuuteen. Uskottiin ahkerasti kommunistisessa puolueessa toimineiden vankitoverien olevan myös pystyvämpiä. Tällaiset vangit toimivat yleensä muiden vankien opettajina, joten voi olettaa heidän olleen ainakin mielipidevaikuttajia.³³⁰

Kaksi kommunistisesta toiminnasta irtisanoutunutta poliittista vankia kertoi apulaisjohtaja Oulalle vuonna 1934, että vankilassa toimi johtava neuvosto, joka määräsi kaikki yhteiset esiintymiset työn tekoon, mielenosoituksiin, opiskeluun ja muuhun toimintaan nähden. Vankilassa toimi myös ilmeisesti ainakin 1930-luvun alkupuolella muutamia kommunistien soluja.³³¹

Puolueen lisäksi myös järjestö nimeltä Punainen Apu piti yhteyttä vankeihin. Punainen Apu oli perustettu valtiollisten vankien avustamiseksi. Järjestö lähetti mm. paketteja ja

³²⁸ Etsivä keskuspoliisi Hämeenlinnan vankilalle 19.3.1934. Saap. kirjeiden diaari 28. HKLV. HMA.

³²⁹ Kaarlo Stendahlin ja Rusko Sihvosen matkakertomus 18.8.1932. Lyhennysote. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA; Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. EKV. KA

³³⁰ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5; Hämäläinen (Ruotsalainen) Elina, muistelmä. Henkilöark 5. ka.

³³¹ Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. EKV. KA; Ilmoitus No 113/32. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA

kirjoja vankilaan. Vangit saattoivat itse ilmoittaa järjestölle, mikäli joku oli niin huonossa kunnossa, että tarvitsi paketteja. Järjestö piti myös mahdollisuuksiensa mukaan kirjeilyä vankilaan ja pyrki tiedottamaan vallitsevasta poliittisesta tilanteesta.³³²

4.2.3 Keskinäinen kontrolli

Tähän mennessä valtiollisia naisvankeja on työssä käsitelty yhtenä joukkona. Kahdessa edellisessä alaluvussa tarkasteltiin vankien yhteisöllisyyttä, yksimielisyyttä, ja näiden synnyttämää yhteistoimintaa. Vain jossain tapauksissa on saattanut kuulua vähäisiä kaikuja vankien erimielisyyksistä ja erilaisista toimintatavoista vankilassa. Vankien toiminta ei ollut täysin spontaania tai itseohjautuvaa, vaan sitä säätelivät osittain hyvinkin tiukat ryhmän sisäiset käyttäytymissäännöt. Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin poliittista vankiyhteisöä. Keskiössä ovat vankiyhteisön asettamat normit ja vastaavasti niiden rikkomisesta seuranneet sanktiot. Lisäksi tarkastellaan lähemmin niitä vankeja, jotka eivät sopeutuneet poliittisten vankien ryhmään.

Vankiyhteisö säätelivät jäsentensä elämää luomalla omia normeja ja sääntöjä vankilan normien rinnalle. Osittain nämä normit olivat vastakkaisia, sillä siinä, missä vankilan normit vaativat vangeilta ahkeruutta, poliittisten vankien normien mukaan työtä piti tehdä mahdollisimman hitaasti. Odotukset vangin käyttäytymisestä olivat kuitenkin pohjimmiltaan yhdensuuntaisia, sillä säädyllisyyden, siveellisyyden, ahkeruuden ja rehellisyyden vaatimukset kuuluivat molempiin normistoihin.³³³

Vangilta vaadittavat ominaisuudet olivat melko samansuuntaisia molemmissa normistoissa. Selkeänä erona oli kuitenkin se taho, jota kohtaan vangeilta vaadittiin hyvää käytöstä. Vankeinhoidon puolella vangin tuli luonnollisesti osoittaa hyvää käytöstä virallisen vallan edustajia, nimenomaan vankilan henkilökuntaa kohtaan. Poliittisten van-

³³² TMT 271:949 (Sirkka: Junttila). TA.

³³³ TMT 271:949 (Sirkka: Stenberg). TA; Matilainen Kerttu, muistelma. Henkilöark. 5. ka; Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 52-53 §. Ulla-Maija Peltonen on osoittanut, että kommunistien muistelukerronnassa esiin nouseviin hyvän työläisen tunnusmerkkeihin kuuluvat ahkeruus, rehellisyys, sivistyneisyys (uutteruus opiskelussa), rohkeus, sisukkuus, vaatimattomuus, harkitsevuus, ateistisuus sekä uskollisuus puolueelle ja tovereille. Porvarilliset ja kommunistiset käsitykset ihanneihmisestä eivät juurikaan eroa toisistaan muuten kuin suhtautumisessa uskontoon. Tämä sama kuvio on rekonstruoitavissa myös kun verrataan vankeinhoidon ja poliittisten vankien käsityksiä ihannevangista. Vaikka erottavaksi tekijäksi nousee työnteko, se ei kuitenkaan muodosta kovin suurta kuilua, sillä poliittiset vangit vaativat toisiltaan kyllä ahkeruutta esimerkiksi opiskelussa. Työn välttely oli vain taistelukeino. Peltonen 1996, 256.

kien yhteisö taas vaati hyvän käytöksen suuntaamista vankitovereihin ja puolueeseen. Esimerkkinä käyttäytymisen suuntaamisesta otan seuraavat vastakkaiset esimerkit:

”Vangin tulee (...)

2:o osottaa kunnioitusta ja ehdotonta kuuliaisuutta vankilan viranomaisille;

3:o noudattaa hiljaisuutta, säännöllisyyttä ja siisteyttä, olla säädyllinen puheissaan ja tavoissaan sekä aina pysyä totuudessa.

4:o olla ahkera ja tarkkaavainen”³³⁴

”Tovereille oli oltava rehellinen ja vilpitön, kaikkien oli työskenneltävä voimiensa mukaan työväenliikkeen hyväksi. Vastustajille ei pitänyt olla rehellinen, koska hekään eivät olleet.”³³⁵

Vankiyhteisön luoma normisto erosi vankeinhoidon normistosta siten, että siinä vaadittiin, paitsi kuuliaisuutta omaa ryhmää kohtaan, myös voimien suuntaamista toista ryhmää vastaan. Tämä selittynee vasemmistolaisen työväenliikkeen taisteludogmilla. Toisaalta toisen ryhmän tekemisellä viholliseksi, luomalla ulkoinen uhka, saatettiin myös tiivistää oman ryhmän yhtenäisyyttä, varsinkin, kun oma ryhmä oli alistetussa asemassa.³³⁶ Vankilaviranomaisethan pystyivät käyttämään vankeihin erityyppisiä formaaleja sanktioita ja pakotteita.

Voidaankin sanoa, että kahdessa edellisessä luvussa käsitellyt yhteiset tapahtumat ja toiminta yhdistettynä ryhmäkuriin loivat ja ylläpitivät poliittisten vankien ryhmää sisältä käsin, kun taas kapinointi vankilan johtoa vastaan lujitti sitä ulkoa.

Poliittisten vankien ryhmä ei kuitenkaan ollut täysin yhtenäinen. Kaikki vangit eivät suostuneet noudattamaan ryhmän asettamia vaatimuksia. Sooloilijat erottuivat nimenomaan yhteisten voimannäyttöjen kohdalla. Esimerkiksi vuoden 1933 nälkälakosta jäi kokonaan pois seitsemän vankia. Tämän lisäksi johtokunta jätti rankaisematta viittä vankia, koska uskoi näiden toimineen painostuksen alla.³³⁷ Samoin edellisessä luvussa käsitellyn yöselliosaston maalaustöiden aikana 1936 tapahtuneessa kapinoinnissa yksi vanki suostui vaihtamaan selliä muiden kieltäytyessä ehdottomasti.³³⁸ Muista vangeista erottuivat 1930-luvulla myös ne, jotka tekivät työtä vankilan vaatimusten mukaisesti ja joita ei täten jouduttu rankaisemaan lainkaan työn alituksista. Tällaiset poliittiset vangit olivat kuitenkin selkeänä vähemmistönä.³³⁹

Muistelmien mukaan ryhmäkuriä noudattamattomia vankeja pidettiin heikkoina ruikuttajina. Poliittisen vankiyhteisön normien rikkomisesta seuranneet sanktiot olivat äärim-

³³⁴ Asetus vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 52 §.

³³⁵ TMT 271:949 (Sirkka: Lehtoranta). TA.

³³⁶ Ryhmien välisistä suhteista Tiuranniemi 1993, 61 - 62; Liebkind 1998, 302 - 314.

³³⁷ Johtokunnan ptk. 6.9.1933, 11 §. HKLV. HMA.

³³⁸ Johtok. kuulusteluprk 11.8.1936. HKLV. HMA.

³³⁹ Rangaistuspvk 1933 - 1937. HKLV. HMA.

mäisen raskaita. Vankiyhteisö rankaisi normien rikkojaa henkisellä väkivallalla. Sanktioihin kuuluivat painostus, halveksunta ja pahimmillaan täydellinen toveriyhteisön ulkopuolelle sulkeminen. Yhteisöstä eristäminen kävi rangaistaville vangeille niin raskaaksi, että vankilan johtokunta alkoi kevästä 1933 pitää toverikurista luopuneita vankeja omana ryhmänään. Täten nämä vangit eivät joutuneet lainkaan tekemisiin muiden poliittisten vankien kanssa.³⁴⁰

Keskusvankilan apulaisjohtaja Eeva Oula kertoi Etsivän keskuspoliisin haastattelussa vuonna 1934, että toverikurista luopuneiden ryhmän jäsenillä ei ollut sen suurempia oikeuksia ja vapauksia kuin muillakaan. Oulan mielestä olisikin ollut suotavaa, jos toverikurista luopuneiden ryhmälle olisi pystytty lähettämään esimerkiksi EK:n toimesta pikku avustuksia silloin tällöin. Oula uskoi tämän auttavan muitakin vankeja seuraamaan luopuneiden esimerkkiä.³⁴¹

Vaikka toverikurista kiinni pitäneet vangit pitivätkin luopuneita heikkoina, vaati kuitenkin aikamoista rohkeutta kieltäytyä noudattamasta vankiyhteisön normeja. Ketkä sitten uskalsivat asettautua alttiiksi poliittisten vankien yhteisöstä eristämiseksi? Irtisanoutuneet saattoivat olla pitkän linjan kommunisteja, jotka olivat syystä tai toisesta pettyneet puolueen toimintaan. Muita syytä toverikurista luopumiselle näyttäisivät olevan vakavat sairaudet ja lähellä oleva vapautuminen. On myös vankeja, joiden luopumiselle ei näytä olevan muuta syytä, kuin vankilan antaman käyttäytymisnormiston osoittautuminen vankiyhteisön normeja vahvemmaksi. Näiden vankien kohdalla ei aina voida puhua luopumisista, vaan jotkut ovat heti tuomionsa alusta alkaen sopeutuneet vankilan käyttäytymisnormeihin ja noudattaneet niitä.³⁴²

Eräs piirre yhdisti ryhmäkurista irtisanoutuneita vankeja: he olivat selvästi iäkkäämpiä kuin muut vangit. Kun kaikkien poliittisten naisvankien suurimpana ikäryhmänä ovat 20 - 34 -vuotiaat (ks. kuvio 3), luopuneiden ryhmän jäsenet sijoittuvat muutamia poikkeuksia lukuunottamatta ikähaarukkaan 40 - 60 vuotta.

Eri lähteet antavat hyvin ristiriitaisen kuvan poliittisesta vankiyhteisöstä. Etsivän keskuspoliisin dokumentit kuvaavat yleensä hyvin tarkasti vankien erimielisyyksiä. Etsi-

³⁴⁰ 271:919 (Sirkka: Stenberg). TA; Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. FKV. KA.

³⁴¹ Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi. EKV. KA.

³⁴² Vankilan apulaisjohtaja Oulan kirje Etsivän keskuspoliisin Rusko Sihvoselle 27.6.1934. Karoliina Väisäsen henkilömappi. EKV. KA; Johtokunnan ptk. 6.9.1933, liite. HKLV. HMA; Johtokunnan ptk 1924 - 1939, kuukausittaiset arvostelut vangeista. HKLV. HMA.

välle keskuspoliisille tietoja antanut entinen valtiollinen naisvanki kertoi vankien elämän olleen hyvinkin eripuraista. Hän puhui ”hoipertelusuunnan” muodostumisesta naisvankien keskuuteen ja kertoi sen takana olevan nimenomaan vanhempien vankien. Näillä hän sanoi olevan kokemuksia omista ”huitomisistaan” siksi paljon, että he olivat lähteneet kritisoimaan SKP:n toimintaa.³⁴³

Toisaalta poliittisten vankien muistelmissa korostetaan nimenomaan hyvää toverihenkeä ja puhutaan sisäisestä yksimielisyydestä. Todennäköisesti muistelmissa tarkoitetaan vain toverikurin piirissä pysyneitä vankeja. Luopuneet halutaan unohtaa tai sulkea piirin ulkopuolelle, aivan kuten tapahtui todellisessakin elämässä. Poliittisten vankien normeja rikkoneita ei täysin unohdeta muistelmissa. Heidät mainitaan yleensä tilanteessa, jossa halutaan kuvata miten vankiyhteisö rankaisi ”heikkoja”. Tällöinkin luopuneet suljetaan ryhmän ulkopuolelle käyttämällä heistä pronominia ”ne” tai ”he” vastakohtana ”meille”.³⁴⁴

Syynä lähteiden antamiin ristiriitaisiin tietoihin lienee se, minkä takia ne on tuotettu. Etsivä keskuspoliisi oli kiinnostunut nimenomaan säröistä vankien suhteissa. Näin etsittiin uusia tiedonantajia vankien keskuudesta. Lisäksi EK ja Hämeenlinnan vankilan johto, ennen kaikkea apulaisjohtaja Oula, etsivät yhdessä keinoja vankien yhtenäisyyden murtamiseen. Luopuneiden ryhmän kasvattamista pidettiin toivottavana.³⁴⁵

Vankien muistelmien tavoitteena taas oli tukea työväenliikkeen ideaaleja. Ulla-Maija Peltosen mukaan juuri kommunistien 20- ja 30-luvun muistelmat liittyvät kiinteästi poliittiseen toimintaan ja työväen julkisuuteen. Niissä kerrotaan nimenomaan joukkotilaisuuksista ja voimannäytöistä. Voidaan puhua suorastaan organisoidusta muistelukeronnasta.³⁴⁶ Poliittisten naisvankienkin muistelmissa halutaan korostaa vankien yksimielisyyttä ja aatteellista lujutta. Tarinat vankien keskinäisistä erimielisyyksistä eivät istu näihin tavoitteisiin.³⁴⁷

³⁴³ Erään hiljattain Hämeenlinnan keskusvankilasta vapautuneen poliittisen naisvankin vaikutelmia K.O. vankilasta 20.4.1932. Lyhennysote. Impi Vahteran henkilömappi. EKV. KA.

³⁴⁴ Parkkari Martta. Muistelmat 6C. ka; TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen, Stenberg). TA.

³⁴⁵ Erään hiljattain Hämeenlinnan keskusvankilasta vapautuneen poliittisen naisvankin vaikutelmia K.O. vankilasta 20.4.1932. Lyhennysote. Impi Vahteran henkilömappi; Rusko Sihvosen matkakertomus koskien matkaa Tampereelle ja Hämeenlinnaan 14. - 16.2.1934. Sigrid Lehtivuoren henkilömappi; Vankilan apulaisjohtaja Oulan kirje Etsivän keskuspoliisiin Rusko Sihvoselle 27.6.1934. Karoliina Väisäsen henkilömappi. EKV. KA.

³⁴⁶ Peltonen 1996, 278.

³⁴⁷ Esim. Parkkari Martta. Muistelmat 6C. ka; TMT 271:949 (Sirkka: Peltonen, Stenberg, Suosalo). TA.

Paradoksaalista on se, että vaikka vankilan johto ilmeisesti piti toivottavana toverikurin murtamista, se saattoi kuitenkin suhtautua ”hoiperteleviin” vankeihin alentuvasti. Vuoden 1933 nälkälakon selvittelyissä johtokunta teki kuulustelupöytäkirjan, jossa luonnehditaan kutakin lakkoon osallistunutta vankia muutamalla sanalla. Mielenkiintoista kuulustelupöytäkirjassa on se, että lakosta keskenään sopineita ja sitä muita pidempään jatkaneita 77 vankia luonnehditaan yleisesti sanoilla ”suhtautunut vastustavasti vankilajärjestykseen”, ”röyhkeä ja väkivaltainen”, ”aatteellinen kommunisti” ja ”yllyttäjä”, kun taas lakkoon muiden kehotuksesta liittyneistä ja sen aikaisemmin lopettaneista käytetään ilmaisuja ”kehittymätön”, ”luonteeltaan hiljaisempi”, ”johdateltava” ja ”hysterinen”.³⁴⁸

Vaikka kummankaan ryhmän kuvailut eivät ole mairittelevia, näyttää silti, ettei vankilan johtokuntakaan arvostanut ryhmäkurista liveenneiden vankien henkisiä ominaisuuksia kovin korkealle. Ainakin tähän ryhmään kuuluvia vankeja on kuvailtu selvästi enemmän passiivisina ja horjuvina, kun taas lakosta neuvotelleita pidetään aktiivisina toimijoina.

5. Vapautuminen

5.1 Vapautumiseen liittyvät muodollisuudet

Vankila voidaan nähdä tilana kahden maailman, rikoksen ja oikeaan ja hyvään palaamisen välissä. Samalla vankila on paikka, jonka on tarkoitus tehdä yksilön muuttuminen mahdolliseksi siten, että hän voi palata yhteiskuntaan kunnon kansalaisena.³⁴⁹ Poliittisten naisvankien kohdalla tämä ei onnistunut kovin hyvin, sillä kaikkiaan 11,7 prosenttia Hämeenlinnan vankilassa olleista poliittisista naisvangeista 1920- ja 1930-luvuilla tuomittiin uudelleen samasta rikoksesta.³⁵⁰

Vanki saattoi päästä ehdonalaiseen vapauteen kärsittyään 3/4 rangaistuksestaan. Vuonna 1931 säädetty laki muutti tätä käytäntöä niin, että ehdonalaiseen saattoi päästä jo 2/3 rangaistuksesta kärsittyään. Nekin vangit, jotka eivät muuten päässeet ehdonalaiseen, piti kuitenkin päästää pois vankilasta, kun 11/12 rangaistuksesta oli kärsitty. Tämä johdui siitä, että tällöin jokaiselle vangille saatiin ehdonalaisvalvoja, joka tarkkaili vangin käytöstä vapaudessa. Tavoitteena oli ennaltaehkäistä rikoksen uusiminen.³⁵¹

³⁴⁸ Johtok. ptk. 6.9.1933, liite. HKLV. HMA.

³⁴⁹ Foucault 1980, 141.

³⁵⁰ Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939. HKLV. HMA.

³⁵¹ Hannula 1981, 125-126; Ruokanen 1981, 90.

Vankilan johtokunta teki ehdotuksen oikeusministeriölle vangin ehdonalaiseen vapauteen laskemisesta. Käytännössä poliittiset naisvangit pääsivät harvoin muuhun kuin pakolliseen ehdonalaiseen vapauteen (11/12 rangaistuksesta kärsittyään). Vankilan johtokunta piti poliittisten vankien käytöstä yleisesti niin huonona, että ehdonalaiseen vapauteen ehdottamista harvoin edes harkittiin. Poikkeuksen muodostivat vakavasti sairaat vangit sekä muutama sellainen vanki, joka ei noudattanut toverikuria. Kaikkia poliittisesta vankiyhteisöstä irtisanoutuneita vankeja ei kuitenkaan suinkaan ehdotettu ehdonalaiseen vapauteen.³⁵²

Silloinkin, kun vankilan johtokunta ehdotti jotain vankia ehdonalaiseen vapauteen, ongelmia tuli helposti työpaikan hankkimisessa. Jotta vanki olisi voinut päästä vapauteen, hänellä oli oltava vapaudessa työpaikka. Vankilaviranomaisten tuli parhaansa mukaan auttaa vankia työpaikan etsimisessä. Töiden etsiminen kommunistille, entiselle tai nykyiselle, muodostui monesti hyvin vaikeaksi. Vuonna 1934 vankilan apulaisjohtaja Eeva Oula lähestyi jopa Etsivää keskuspoliisia etsiessään paikkaa eräälle poliittisten vankien yhteisöstä irtisanoutuneelle naiselle, jonka hän uskoi vakaasti tehneen parannuksen:

”Kuopiosta kotoisin oleva valt. vanki Karoliina Väisänen, joka on täällä eristäytynyt kommunistien joukosta, on kärsinyt 2/3 tuomiostaan ja saavuttanut sen pistemäärän, mikä vaaditaan ehdonalaiseen vapauteen päästämiseksi, mistä esitys OM:lle voitaisiin tehdä heinäkuun alussa. Kun vapautettavalla täytyisi olla työpaikka (varmuus rehellisestä toimeentulosta), ja kun KV itse ei sellaista ole kyennyt hankkimaan, eikä muultakaan taholta ole saatu hänelle työpaikkaa, rohkenen tiedustella, olisiko EK:lla mahd. toimittaa työtä KV:lle. KV on täällä kutonut erilaisia kankaita ja uskoo kotikutojana voivansa elättää itsensä. Vastaisuudessa hän ei sekaantune poliittisiin asioihin ja on luvannut julkisesti ilmoittaa kantansa vapaaksi päästyään.”³⁵³

Vaikka Oula uskoikin vilpittömästi Väisäsen parannukseen, EK oli skeptisempi. Kirjeen vastaanottaja Rusko Sihvonen ilmoitti vankilaan, ettei EK voi hankkia Väisäselle työpaikkaa. Sihvonen ilmeisesti kuitenkin luki kirjeen tarkasti päätellen kirjeen marginaaleihin kirjoitetuista reunahuomautuksista:

”Tässä taas huomattava kommunisti katumuksen tiellä. Väisänen Kuopion seudun pahimpia kommunistiakoja(...) Salaiseen toimintaan KV tuskin huomattavimmin ottanut osaa, mutta vaikutuksensa keskeisenä kiivaana kommunistina on suuri. Vankilassa KV lienee tehnyt kääntymyksen, josta jo viime talvena kuulimme. Eipä taida Kuopion edustus mielellään ruveta kyselemään työpaikkoja Väisäselle, entiselle monivuotiselle harminkappaleelleen.”³⁵⁴

³⁵² Johtok. ptk 1924 - 1939, kuukausittaiset arvostelut vangeista; Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939. HKLV. HMA.

³⁵³ Vankilan apulaisjohtaja Oulan kirje EK:n Rusko Sihvoselle 27.6.1934. Karoliina Väisäsen henkilömappi. EKV. KA.

³⁵⁴ Vankilan apulaisjohtaja Oulan kirje EK:n Rusko Sihvoselle 27.6.1934. Karoliina Väisäsen henkilömappi. EKV. KA.

Kun vangin vapauttamisen hetki lähenee, hänet oli vähintään kolmea vuorokautta ennen varsinaista vapautumispäivää vietävä matkaselliin. Matkasellissä vanki oli eristettynä muista, vankilaan vielä jäävistä vangeista. Lisäksi vankilan oli huolehdittava vangille puhtaat siviilivaatteet. Vaatteet olivat joko vangin omat tai vankilan puolesta hankitut, mikäli vangilla itsellään ei ollut siistejä vaatteita. Vanki oli myös saatettava Hämeenlinnan rautatieasemalle. Lisäksi rangaistuksensa kokonaan kärsineelle oli annettava vapaustodistus, jossa kerrottiin vangin käytöksestä ja edistyksestä ja jossa vanki velvoitettiin menemään joko ansio- tai kotipaikalleen.³⁵⁵

5.2 Irtautuminen vankiyhteisöstä

*Mul aukee salpa se, min taakse jäätte toverini rakkaat te,
tunnen, sen tien vainojen pystypäin ja uljahina kuljette.
Jos joskus kohdataan niin sitä toivon vaan
et taiston lippu sama meitä johdattaa
Näin tunnetulvan tään sain teille vierittää.
Nyt kelpo toverijoukkoni hyvästi jää.*

Tämä ote vankilalaulusta kuvaa hyvin poliittisten naisvankien tapaa käsitellä vapautta. Muistelman mukaan laulun tekijä Lyyli Heinonen lauloi laulun omassa läksiäisjuhlassaan vuoden 1935 kesällä yöselliosaston käytävällä.³⁵⁶ Laulussa on kovin haikea sävy. Vaikka kauan odotettu vapaus vihdoinkin koittaa, poliittisten vankien toveripiiriä jäädyttää kaipaamaan.

Poliittisten vankien yhteisö valmisti siinä missä vankilaviranomaisetkin vankia lähtöön. Poislähteville vankitovereille kirjoitettiin runoja ja puheita sekä pidettiin läksiäisjuhla. Myös vapautuva vanki itse saattoi työstää vapautumistaan, kuten luvun alussa olevasta esimerkkirunosta käy ilmi.³⁵⁷ Vapautumisen hetken lähestyessä vangit saattoivat katsoa taaksepäin vankilassa vietettyjä vuosia ja muistella niitä jopa haikeudella. Kirjeissä kotiinkin kerrattiin elämää vankilassa ja kiiteltiin kotiväkeä sen helpottamisesta.³⁵⁸

³⁵⁵ Asetukset vankeinhoitolaitoksesta 21.3.1925 (112/25), 100 - 105 § ja 7.10.1936 (316/36), 102 - 107 §.

³⁵⁶ Lyyli Heinonen, vankilalaulu vuodelta 1935. Vankilalaulut ja runot 3C. Ohjelmatoiminta. ka.

³⁵⁷ Kielletty posti. Hämeenlinnan vankila 3E2.1.12. PV; Miettinen Kerttu. Kirje 15.7.1936. Henkilökohtainen aineisto 3E4. PV. ka.

³⁵⁸ Lydia Arppe. Kirje perheelle 23.4.1939. Henkilöark. 5. ka; Mäkelin Ellen, kirje pojan vaimolle 8.12.1925. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV. ka.

Lähtö vankilasta ei välttämättä ollut helppo. Vankilan säännöllinen elämänrytmi tuntui turvalliselta verrattuna vapauteen. Kaikilla vangeilla ei myöskään ollut kotia, mihin mennä. Omaisuus oli vähäistä, vanki saattoi omistaa vain päällään olevat vaatteet.³⁵⁹

Vangin terveydentila oli saattanut heikentyä vankilassa niin paljon, että elämä vapaudessa koettiin raskaaksi. Lydia Arppe kirjoitti juuri ennen vapautumistaan vuonna 1928 kotiin näkönsä huonontuneen niin paljon, että ammatti piti vaihtaa. Arppe oli ennen vankeuttaan ollut kirjansitoja. Vapautuessaan toiselta tuomiolta vuonna 1939 Arppe varoitteli kotiväkeään paistamasta näiden ehdottamia tervetuliaisohukaisia, koska vapautuvan vangin vatsa ei sietänyt moisia herkkuja. Toinen vanki muisteli olleensa vesipöyhössä vapautuessaan, koska hänet tuotiin matkaselliin suoraan 6 vuorokauden vesileipärangaistukselta. Hän arvioi vankila-ajastaan kuluneen kaikkiaan 2/3 vesileipärangaistuksella.³⁶⁰

Vapautuminen oli kuitenkin päivä, jota odotettiin pitkään ja hartaasti. Vangit käsittelivät vapautumista kirjeenvaihdossaan ja laskivat yhdessä omaisten kanssa vuosia, kuukausia ja päiviä vapautumisen hetkeen.³⁶¹

Matkasellissä olo oli vangille henkinen siirtymätila takaisin vapaaseen yhteiskuntaan. Myös vankilan henkilökunta tiedosti tämän. Vankilan henkilökunnan suhtautuminen vankiin saattoi muuttua täysin tämän siirryttyä matkaselliin odottamaan vapautumista. Aiemmin tylyt vanginvartijat saattoivat vangin vapautumisen hetkellä kysellä ystävällisesti vangin tulevasta elämästä tai vankila-ajan kulumisesta.³⁶²

6. Poliittiset naisvangit - yhteisö lukkojen takana

Vankilassaoloaikaa voidaan pitää eräänlaisena välitulana tai riittinä. Sen tarkoitus on sopeuttaa rikollinen takaisin yhteiskuntaan, jonka pelisääntöjä tämä on rikkonut. Sopeuttaminen edellyttää kuitenkin sitä, että vanki myöntää tehneensä väärin. Mitkä olivat yhteiskunnan mahdollisuudet käsitellä vankeja, jotka eivät pitäneet itseään syyllisenä tekemäänsä rikokseen? Miten kohdeltiin vankeja, jotka olivat lisäksi yhteiskunnan kannalta kaikkein vaarallisimpia pyrkiessään horjuttamaan sen rakenteita? Poliittisista naisvangeista vain marginaalisen pieni ryhmä irtisanoutui kommunismista. Vankilan pelo-

³⁵⁹ Matilainen Kerttu, muistelmä. Henkilöark. 5. ka.

³⁶⁰ Arppe Lydia. Kirjeet perheelle 17.3.1928 ja 2.4.1939. Henkilöark. 5. ka; Nimilehti No 46/1927. Nimilehdet (naiset). HKLV. HMA.

³⁶¹ Kirje Lydia Arppelle 15.11.1927. Arppe Lydia. Henkilöark 5; Mäkelin Ellen, kirje pojan vaimolle 8.12.1925. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV. ka.

³⁶² Matilainen Kerttu, muistelmat. Henkilökoht. aineisto 3E4. PV. ka.

tusvaikutukseen ei ollut kovin suuri, sillä tutkittavan 16 vuoden aikana lähes 12 % naisista ehti uusimaan rikoksensa.

Työssä on tutkittu kahta rinnakkaista ja sisäkkäistä yhteisöä: Hämeenlinnan keskusvankilaa vuosina 1924 - 1939 ja siellä tuomiotaan kärsineitä poliittisia naisvankeja. Poliittisten naisvankien elämä vankilassa oli tarkasti järjestettyä ja rajattua. Suomen vankeinhoidossa vallalla ollut eristämisideologia näkyi paitsi vankien jakamisessa eri vankiluokkiin, myös valtiollisten vankien lähes täydellisenä eristämisenä muista vangeista.

Vuoteen 1929 asti poliittisia vankeja oli vankilassa niin vähän, että he saattoivat viettää melko vapaasti aikaansa yhdessä. Poliittiset vangit eivät kuitenkaan aina olleet kaikki samoissa tiloissa. 1930-luvulla vankilaan tulvi niin paljon vankeja, että hajasijoittaminen muodostui välttämättömyydeksi. Eri vankiluokkia pyrittiin säilyttämään erillään toisistaan. Samoin rangaistaville vangeille oli olemassa oma yksinäisselliosastonsa, jossa heidät pidettiin eristettyinä. Vuonna 1933 vankilaan perustettiin lisäksi kaksi kurinpito-osastoa, joihin siirrettiin jatkuvasti rikkomuksia tehneitä valtiollisia vankeja. Poliittisista vangeista voi silti puhua yhtenä ryhmänä, tilojen välillä tapahtui koko ajan dynaamista liikettä vankien siirtyessä luokasta toiseen, joutuessa rangaistuksi tai palatessa rangaistukselta.

Eristämisajatuksen mukaan vangin tuli viettää ainakin yöt yksin. Vankilan tilanahtaus aiheutti kuitenkin sen, että eristämisajatus ei aina täysin voitu toteuttaa. Useita vankeja jouduttiin sijoittamaan samaan selliin. Tilanahtautta voidaan pitää osasyynä 1930-luvulla kehittyneeseen kapinointiaaltoon, joka kohdistui ennen kaikkea vankityöhön, sen sabotointiin ja välttelyyn. Vangin henkilökohtaisen tilan väheneminen aiheutti samalla poliittisten vankien oman kulttuurin tiivistymisen yhtenäisemmäksi ja organisoidummaksi 1930-luvun alussa. Myös vankien määrä toimi merkittävänä tekijänä. Kun vankeja oli enemmän, yksittäinen vanki jäi vankilan henkilökunnalle vieraammaksi. Suuri vankimäärä tarjosi tietynlaisen kasvottomuuden, joka todennäköisesti rohkaisi vankeja rikkomaan vankilan sääntöjä. Kollektiivilta saatiin tukea kapinointiin.

Vankimäärän noustessa poliittisten vankien keskuudessa kehittyi 1930-luvun alussa järjestelmällisen vastarinnan muotoja. Vangit pyrkivät parhaansa mukaan käyttämään vankilajärjestyksen tarjoamia keinoja taisteluun sitä itseään vastaan. Erityisesti vangit harjoittivat passiivista vastarintaa. Jäykät vankisäännöt mahdollistivatkin sen, että vangit pystyivät esimerkiksi tekemään työtä mielenosoituksellisesti juuri ja juuri urakoiden vaatiman määrän tulematta rangaistuiksi.

Tilanahtaudesta huolimatta poliittiset ja kriminaalivangit onnistuttiin eristämään toisistaan koko tutkittavan ajanjakson aikana. Erottelu ulottui lähes kaikkiin vankilan tiloihin. Vankiryhmät pidettiin erossa toisistaan niin opiskellessa, työtä tehdessä kuin saunoes-

sakin. Poikkeuksen muodosti ainoastaan vankilan sairaala, jossa kaikki sairaat vangit pidettiin yhdessä. Tämä johtui vankilan alkeellisuudesta ja ahtaista tiloista.

Eräänlaisina rajanylittäjinä vankilassa toimivat kuitenkin ns. käytävätytöt, eli siivoustöistä ja ruuan jakamisesta huolehtineet kriminaalivangit. Käytävätytöt olivat luottovankkeja, jotka saivat liikkua melko vapaasti vankilan alueella. Kriminaaleille poikkeuksellisesti he olivat tekemisissä poliittisten vankien kanssa ja pystyivät luomaan näihin yhteyksiä. Useimmin nuo yhteydet ilmenivät välineellisenä, sillä poliittiset vangit palkkasivat käytävätyttöjä viemään viestejä muissa vankiluokissa ja osastoissa säilytettäville poliittisille vangeille. Kriminaalivankien osaksi jäi toimia linkkeinä poliittisten vankien yhteydenpidossa.

Valtiollisten vankien oikeudet takasivat sen, että poliittiset vangit olivat kriminaalivankeja paremmassa asemassa ainakin vaatetuksen ja ravinnon puolesta. Hämeenlinnan paikallistasolla vankilan johtokunta pyrki supistamaan tai poistamaan näitä oikeuksia saadakseen tehokkaamman kurinpitokeinon. Vankilan johtokunnan toimista paistoi turhautuminen sen tehottomana pitämää rangaistusjärjestelmää kohtaan. Oikeusministeriön alaisuudessa toiminut vankeinhoitolaitos kuitenkin yleensä esti laajat omavaltaisuudet.

Hämeenlinnassa oli siis vankilan paikallistasolla halua kiristää valtiollisten vankien rangaistusjärjestelmää. Omin päin tätä ei kuitenkaan voitu tehdä, sillä yksittäiset vankilat olivat oikeusministeriön tiukassa valvonnassa. Vankilan johtokunnan selkeä turhautuminen tilanteeseen ei kuitenkaan aiheuttanut suurempia vallan väärinkäytöksiä. Mielenkiintoista on, että Suomen valtio kohteli sotien välisenä aikana valtiollisia naisvankejaan loppujen lopuksi melko lempeästi. Vaikka valtiolliset vangit joutuivatkin kärsimään rikollisuutta kohtaan tiukentuneiden asenteiden vuoksi tilanahtaudesta vankilassa 1930-luvulla, ei tämäkään aika aiheuttanut silti laajoja heikennyksiä valtiollisten vankien asemaan.

Valtiollisen vangin oikeudet laajensivat kuilua valtiollisten ja kriminaalivankien välillä, sillä niiden mukaan valtiolliset vangit tuli tutkintovankien tapaan säilyttää erillään kriminaaleista. Vangit ylläpitivät ja puolustivat myös itse oikeuksiaan nousemalla ankaaraan vastarintaan, mikäli oikeudet olivat uhattuna. Vankien omaisetkin omaksuivat eristysjärjestelyn ja pitivät sitä oikeutettuna. Kriminaalivankeja pidettiin likaisina ja pelottavina. Poliittisten naisvankien ollessa kosketuksissa kriminaaleihin pelättiin näistä tarttuvan vaarallisia tauteja. Kammoksuttiin myös sitä, että kriminaalivangit hoitivat poliittisten naisvankien pieniä lapsia.

Valtiolliset vangit itse saattoivat suhtautua kriminaaleihin myös ymmärtäen. Positiivisiin tunteisiin liittyi kuitenkin tunne omasta moraalisesta ylemmyydestä. Muistelmissa kriminaalivankeja ja heidän kohteluaan, esimerkiksi raipparangaistusta, saatettiin myös käyttää vankilarepression esimerkkitapauksina.

Ulla-Maija Peltosen mukaan suurin ero porvarillisessa ja kommunistisessa hyvän ihmisen ideaalissa oli suhtautuminen kirkkoon. Porvarillinen ideaali-ihminen oli harras kristitty, kommunistinen taas ateisti.³⁶³ Vankilassa ei yllättävää kyllä tullut tämän asian tiimoilta skismoja. Vankilan pastori saattoi kyllä pitää joskus puhutteluja uusille tulokkaille, mutta niillä ei ilmeisesti ollut vankeihin vaikutusta. Uskonvapauslaki oli tullut voimaan jo 1922, joten vankilan henkilökunta saattoi pelätä kommunistien reaktioita, mikäli näille ryhdyttäisiin tyrkyttämään uskontoa. Mielenkiintoista on, että myös kirkkoon kuuluneet poliittiset naisvangit oli Hämeenlinnassa vapautettu jumalanpalveluksista. Tämä johtui käytännön syistä. Vankiryhmän valvontaa pidettiin helpompana, mikäli kukaan valtiollinen vanki ei mennyt jumalanpalvelukseen.

Vankilan rajoja määritti vankeinhoidossa vallalla ollut käsitys hyvästä vangista. Se saneli myös, millaisista teoista vankeja kurinpidollisesti rangaistiin. Vangille asetettuja käyttäytymisodotuksia voidaan pitää eräänlaisina rajoina aivan kuten vankilan fyysisten tilojen asettamia rajojakin. Hyvän vangin tuli olla kuuliainen, ahkera, rehellinen ja nöyrä. Nöyryyttä lukuunottamatta poliittisten vankien keskuudessa vaikuttanut käsitys hyvästä kommunistista oli yllättävän samankaltainen kuin käsitys hyvästä vangista. Erona oli vankien ja vankeinhoidon suhtautuminen työntekoon, sillä poliittiset naisvangit alittivat 1930-luvulla jatkuvasti vankilan johdon määräämiä työurakoita. Kyse ei kuitenkaan ollut varsinaisesti siitä, etteikö kommunistisessa ideologiassa ihmisen hyveisiin olisi kuulunut ahkeruus, vaan siitä, että poliittiset naisvangit käyttivät vähäistä työtä taistelukeinona vankilajärjestystä vastaan.

Vangit tuovat usein muistelmissaan esiin vankilarepression. Hämeenlinnan vankilassa kärjistyneet tilanteet olivat kuitenkin selkeän vuorovaikutteisia, voidaan puhua suoraan noidankehästä. Poliittiset vangit vaikuttivat omalla käyttäytymisellään vankilaviranomaisiin, jotka tiukensivat kontrollia. Vangit vastasivat tähän kehittämällä vastarinnan keinoja, mikä taas aiheutti rangaistusten kovenemisen.

Poliittisten vankien yhteisöä pyrittiin vahvistamaan tukemalla yhteisöä sisältä päin. Kaikki yhdessäoloon tarjoutuneet tilaisuudet käytettiin tarkkaan hyväksi ja tietoa omaksumista vakaumuksesta luotiin niin työväenliikkeen juhlien kuin opiskelunkin avulla. Poliittinen toiminta nousi tärkeään asemaan ryhmäidentiteetin luomisessa. Toisaalta se myös osoittautui vedenjakajaksi vankien välillä, sillä kaikki poliittiset naisvangit eivät suostuneet osallistumaan yhteistoimintaan.

Hannu Ruonavaaran mukaan yhteiskunnassa on olemassa erilaisia moraalisaätelyn projekteja ja niitä edistäviä ryhmiä. Moraalisäätely voidaan nähdä toiminnan kenttänä, jolla

³⁶³ Peltonen 1996, 256.

omia moraaliprojektejaan edistävät toimijat kilpailevat keskenään.³⁶⁴ Vankeinhoitolaitos ja kommunistinen puolue olivat tietyllä tavalla tällaisia moraalisäätelijöitä, jotka pyrkivät vaikuttamaan poliittisiin naisvankeihin. Kummallakin oli omat, osittain toisistaan poikkeavat keinot edistää asiaansa.

Vankeinhoidon piirissä nämä keinot ilmenivät formaaleina sanktioina, kurinpitorangaistuksina. Sanktioita olivat esimerkiksi vesileipärangaistus, vangin pitäminen pimeässä huoneessa ja vankioikeuksien osittainen poisottaminen. Myös poliittisten vankien yhteisö rankaisi yhteisön määrittelemien rajojen ylittäjiä. Vangit, jotka eivät halunneet noudattaa vankiyhteisön normeja eristettiin sen ulkopuolelle. Rangaistus oli henkisesti äärimmäisen raskas. Tätä kuvaa se, että vankilan johto puuttui asiaan ja alkoi pitää yhteisön ulkopuolelle suljettuja vankeja omana ryhmänään vuonna 1933.

Vankilassa vankeja pyrittiin kasvattamaan myös opetuksen avulla. Tavoitteena oli sivistystyön avulla saattaa vanki yhteiskuntakelpoiseksi ihmiseksi. Poliittinen vankiyhteisö käytti moraalisäätelyn keinoina yhtä lailla opetusta ja opiskelua. Keskinäisellä opiskelulla pyrittiin vankien kommunistisen tietoisuuden kasvattamiseen.

Poliittisen vankiyhteisön toiminta ei ollut spontaania eikä itseohjautuvaa. Se noudatti hyvin kiinteästi kommunistisen puolueen antamia toimintaohjeita ja -malleja. Kommunistinen puolue antoi ne raamit, joiden puitteissa poliittiset naisvangit organisoivat toimintaansa. Vankien keskuudessa vallitsi selkeä arvojärjestys. Ansioituneimmat ja pisimpään kommunistisessa liikkeessä toimineet vangit olivat vahvoja mielipidevaikuttajia, jotka sanelivat pitkälle vankiyhteisön normit.

Erona poliittisten vankien ja vankeinhoidon asettamien normien välillä oli se, että poliittinen vankiyhteisö määritteli vihollisen ja vaati taistelua sitä vastaan. Jatkuvan taistelun idea liittyi kommunistisiin oppeihin. Se myös sopi huonosti vankeinhoidon ideaaliin nöyrästä, omia tekojaan miettivästä ja katuvasta vangista. Poliittisten naisvankien toiminta oli näkyvää, kuuluvaa ja mielenosoituksellista. Tällä oli myös vankiryhmän kollektiivisuutta vahvistava funktio. Epämääräisen valtiojärjestelmän edustajaksi nostettiin selkeä ja konkreettinen vihollinen: vankila. Tätä vihollista vastaan pyrittiin taistelemaan kaikin keinoin ja siten vahvistamaan ulkoisesti omaa ryhmää.

³⁶⁴ Ruonavaara 1998, 46.

LÄHTEET

1. ARKISTOLÄHTEET

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (IIMA)

Hämeenlinnan Keskus- ja lääninvankilan arkisto (HKLIV)

Diariot ja päiväkirjat (A)

Saapuneiden kirjeiden diaarit 1924 - 1939 (Aa: 25-27; Aa: 1-13)

Vankilan lääkärin vastaanottokirja 1933 - 1946 (Ac 4: 2)

Rangaistuspäiväkirja (Ad: 5; Ac10: 1-7)

Vankilan koulun päiväkirjat 1924 - 25 ja 1929-31 (Ad 4; Ac 9: 1-2)

(Apulais-)johtajan päiväkirja 1933 - 1939 (Ac 1: 7- 13)

Luettelot ja kortistot (B)

Nimilehdet (naiset) 1924 - 1939 (B I a 2 - 152)

Pöytäkirjat (C)

Johtokunnan pöytäkirjat 1924 - 1939 (Ca: 6-8; Ca: 1-5)

Kansan arkisto (ka)

1920- ja 1930-lukujen vasemmistolaiset järjestöt (1C)

Punainen apu

Ohjelmatoiminta (3C)

Vankilalaulut ja -runot

Poliittiset vangitsemiset 1919-1944 -erikoiskokoelma (PV) (3E)

Yleistä

- luettelot

- vankilakaskut

Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankila

- kielletty opiskelu

- vankien harrastukset

- kirjaluettelot

- runoja

- kielletty posti

- omaisten kirjelmä oikeusministerille

Henkilökohtainen aineisto

- Jenny Anttila

- Ida Harjunpää

- Katri Järvinen

- Elli Kemppi

- Kerttu Miettinen

- Anna Mustonen

- Ellen Mäkelin

- Kerttu Mäkinen

- Anna Nervander

- Irja Palen

- Katri Helmi

- Elli Parkkari

- Irja Piispanen

- Jenny Salo

- Eva Sassi-Korhonen

- Martta Suhonen

Henkilöarkistot (5)

Lydia Arppe
Helmi Erkkilä
Lyyli Heinonen
Elina Hämäläinen
Kaisa Junttila
Hertta Kuusinen
Anna-Liisa Lehtoranta
Kerttu Matilainen
Betty Peltonen
Elsa Rautee
Mirjam Tiilikainen-Suvanto

SKP:n toimintaan liittyvät muistelmat 1919 - 1938 (6 C)

Saara Korhonen
Hilda Nevalainen
Martta Parkkari

Kansallisarkisto (KA)

Etsivä keskuspoliisi - Valpo (EKV)

Henkilömapit

494 Lydia Arppe
819 Elin Fagerholm
1858 Sigrid Lehtivuori
1861 Karoliina Väisänen
2377 Impi Vahtera
3791 Hildur Haarala

Työväenarkisto (TA)

Työväen muistitietotoimikunnan kokoelmat (TMT)

171: 541/11 Betty Peltonen
171: 541 /19 Toini Wälläri
271: 949 (Seppo Sirkka)
- Kaisa Junttila
- Anna-Liisa Lehtoranta
- Betty Peltonen
- Elsa Rautee
- Elli Stenberg
- Anna Suosalo

2. VIRALLISJULKAISUT

Suomen Suuriruhtinasmaan Asetuskokous vuodelta 1889. Helsinki 1890.

Suomen asetuskokoelma 1921. Helsinki 1922.

Suomen asetuskokoelma 1925. Helsinki 1926.

Suomen asetuskokoelma 1931. Helsinki 1932.

Suomen asetuskokoelma 1936. Helsinki 1937.

Suomen valtiokalenteri 1924 - 1940. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Suomen virallinen tilasto XII. Vankinhoito (SVT XII) 1924 - 1938.

- Vankeinhoidon säilytysosastojen lukumäärä.

- Vangittujen ja tuomittujen henkilöiden lukumäärä vankiloissa.

3. BIOGRAFIAT

NUORTEVA 1989. Nuorteva, Jussi, Suomen vankeinhoidon matrikkeli 1881 - 1988 Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 2. Helsinki 1989.

4. KIRJALLISUUS

AHO 1981. Aho, Timo, Vankiluvun kehitykseen vuosina 1881 - 1978 vaikuttaneista tekijöistä. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Toim. Elina Suominen. Helsinki 1981.

BJÖRNE 1977. Björne, Lars, ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...”. Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918 - 1939. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 117. Vammala 1977.

CHRISTIE 1993. Christie, Nils, Kohti vankileirien saaristoa? Rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa. Alkuteoksesta *Crime Control as Industry* suom. Tea Berndtson. Tampere 1993.

EISELE 1999. Eisele, Per, Decision Making in Groups: Group Membership Effects on Post-decision Processes. Lund 1999.

FOUCAULT 1975. Foucault, Michel, Tarkkailla ja rangaista. Alkuteoksesta *Surveiller et punir* suom. Eevi Nivanka. Keuruu 1980.

GOFFMAN 1969. Goffman Erving, Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Suom. Auli Tarkka ja Riitta Suominen. Helsinki 1969.

GRUENEWALDT 1983. Gruenewaldt, Virpi v, Terveystenhoito vankeinhoidossa. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 11. Helsinki 1983.

HAAPALA 1995. Haapala, Pertti, Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914 - 1920. Helsinki 1995.

HANNULA 1981. Hannula, Ilari, Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Toim. Elina Suominen. Helsinki 1981.

HIETANIEMI 1992. Hietaniemi, Tuija, Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917 - 1948. Hist. tutk. 166. Helsinki 1992.

HINKKANEN 1992. Hinkkanen, Merja-Liisa, Taivaallinen voima talossa. Johtajan roolit ja toimenkuvan muutos Suomen vankiloissa 1880-luvulta 1980-luvulle. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1992, 2. Helsinki 1992

HUTTULA 2000. Huttula, Tapio, Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929 - 1932. Bibliotheca historica 55. Helsinki 2000.

- ILMONEN 1998. Ilmonen, Kaj, Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa Uudet ja vanhat liikkeet. Toim. Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen. Tampere 1998.
- KAARNINEN 1997. Kaarninen, Mervi, Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. Bibliotheca historica 5. Helsinki 1997.
- KALTERIMAISEMA 1998. Laitinen, Jouko et al. Kalterimaisema. Näköaloja vankilamuseon kävijälle. Vankilamuseo. Hämeenlinna 1998.
- KATAINEN 1994. Katainen, Elina, Akkain aherrusta aatteen hyväksi. Suomen naisten demokraattinen liitto 1944 - 1990. Helsinki 1994
- KATAINEN 1998. Katainen, Elina, Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen. - Betty Peltosen tarina. Teoksessa Aave vai haave. Väki voimakas 11. Toim. Tauno Saarela et al. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 1998.
- KEKKONEN 1995. Kekkonen, Jukka, Suomen oikeushistorian linjoja. Teoksessa Kriisit, valta ja oikeus. Näkökulmia oikeushistoriaan. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996. (Julkaistu alunp. teoksessa Oikeuskirja. Lapin yliopisto 1995.)
- KEKKONEN 1996. Kekkonen, Jukka, Poliittinen rikollisuus Suomessa vuosina 1918 - 1939. Teoksessa Kriisit, valta ja oikeus. Näkökulmia oikeushistoriaan. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996. (Julkaistu alunp. teoksessa Laittomuuden laitoteillä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Helsinki 1996.)
- KETTUNEN 1986. Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918 - 1930. Hist. tutk. 1938. Jyväskylä 1986.
- LACKMAN 1985. Lackman, Matti, Taistelu talonpojasta. Suomen kommunistisen puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918 - 1939. Scripta historica X. Oulu 1985.
- LACKMAN 1994. Lackman, Matti, Etsivä keskuspoliisi 1919 - 1937. Teoksessa Turvallisuuspoliisi 75 vuotta 1919-1994. Toim. Matti Simola ja Jukka Salovaara. Poliisin oppikirjasarja 1994, 1. Helsinki 1994.
- LAHTI 1977. Lahti, Raimo, Suomen rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän kehitysvaiheista. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisusarja A, n:o 3. Turun yliopiston julkisoikeuden laitos. Turku 1977.
- LAITILA 1994. Laitila, Teuvo, Sairaus yhteisössä. Riittitutkimuksen näkökulmia elämän kriittisiin vaiheisiin. Teoksessa Sairaus ja ihminen. Kirjoituksia parantamisen perusteista. Toim. Katja Hyry. Tietolipas 132. Pieksämäki 1994.
- LAITINEN 1995. Laitinen, Jouko, Vankeinhoitolaitoksen ja sen henkilöstön kehityspiirteitä sadan vuoden aikana. Teoksessa Avainasemassa. Vankilavirkailijain liiton vaiheita vuosilta 1895 - 1995. Lappeenranta 1995.

- LAPPI-SEPPÄLÄ 1982. Lappi-Seppälä, Tapio, Teilipyörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 9. Helsinki 1982.
- LIEBKIND 1998. Liebkind, Karmela, luku Ryhmien väliset suhteet ja sosiaalinen identiteetti. Teoksessa Helkama, Klaus - Myllyniemi, Rauni - Liebkind, Karmela, Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki 1998.
- LIPSONEN 1997. Lipsonen, Leo, Vangittu kulttuuri. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1997, 1. Helsinki. 1997
- LÅNG 1981. Lång, K. J, ”Vankeinhoitolaitosta johtaa oikeusministeriö” - Katsaus vankeinhoidon keskushallinnon muotoutumiseen. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Toim. Elina Suominen. Helsinki 1981.
- LÅNG 1986. Lång, K. J, Katsaus vankilamuistelmiin. Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia V. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 168. Vammala 1986.
- LÄHTEENMÄKI 1995. Lähteenmäki, Maria, Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910 - 30-luvun Suomessa. Bibliotheca historica 2. Helsinki 1995.
- MATINPURO 1981. Matinpuro, Raili, Vankien oikeudet ja vankilajärjestys 1918 - 1975. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 4. Helsinki 1981.
- MATTILA 1993. Mattila, Mirjam, Rautapuu kukkii. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1993, 1. Helsinki 1993.
- MYLLYNIEMI 1998. Myllyniemi, Rauni, luku Joukkokäyttäytyminen. Teoksessa Helkama, Klaus - Myllyniemi, Rauni - Liebkind, Karmela, Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki 1998.
- MÄKELÄ 1976. Mäkelä, Jaakko, Oikeudenkäyttö Suomen politiikassa. Valtiorikosjutut 1918 - 1939. Poliitikka 1976.
- NUORTEVA 1987. Nuorteva, Jussi, Vangit - vankilat - sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 4. Helsinki 1987.
- PAJUOJA 1993. Pajuoja, Jussi, Vankilarakentaminen. Katsaus rangaistusten historiaan. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1993, 6. Helsinki 1993.
- PELTONEN 1989. Naisia turvasäilössä. Toim. Ulla-Maija Peltonen. Helsinki 1989.
- PELTONEN 1996. Peltonen, Ulla-Maija, Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen. Helsinki 1996.

- RISLAKKI 1985. Rislakki, Jukka. Maan alla. Vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941 - 1944. Helsinki 1985.
- RUOKANEN 1981. Ruokanen, Miikka, Ihmiskäsitys vapausrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevassa lainsäädännössä Suomessa 1889 - 1980. Helsinki 1981.
- RUONAVAARA 1998. Ruonavaara, Hannu, "Vanhat" yhteiskunnalliset liikkeet moraalisaatelyn projekteina. Teoksessa Uudet ja vanhat liikkeet. Toim. Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen. Tampere 1998.
- SAARELA 1996. Saarela, Tauno, Suomalaisen kommunismin synty 1918 - 1923. Tampere 1996.
- SALMI-NIKLANDER 1989. Salmi-Niklander, Kirsti, "Siskoni kohtasin varjossa yön". Alistamisen ja vastarinnan keinot poliittisten naisvankien muistitiedon valossa. Naistutkimus 1/1989.
- SIISIÄINEN 1998. Siisiäinen, Martti, "Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat". Teoksessa Uudet ja vanhat liikkeet. Toim. Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen. Tampere 1998.
- SILTALA 1985. Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- SINERVO, Elvi, Pilvet. Runot 1941 - 1956. Loimaa 1984.
- SINHA 1994. Sinha, Durganand and Tripathi, Rama Charan, "Individualism in a Collectivist Culture: A Case of Coexistence of Opposites". Teoksessa Individualism and Collectivism. Theory, Method, and Applications. Toim. Kim Uichol et al. Cross-cultural Research and Methodology Series vol. 18. Thousand Oaks - London - New Delhi 1994.
- TIURANNIEMI 1993. Tiuranniemi, Juhani, Yksilö, ryhmä, organisaatio. Sosiaalipsykologian perusteita. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A: 15. Turku 1993.
- UPTON 1970. Upton, Anthony, Kommunismi Suomessa. Rauma 1970.
- UTRIAINEN 1989. Utriainen, Terttu. Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. Lapin korkeakoulun oikeustieteiden osaston julkaisuja. B-sarja 15. Helsinki 1989.

LIITE

Hämeenlinnan vankilan johtokunnan jäsenet 1924 - 1939

johtaja	pastori	lääkäri	apulaisjohtaja (kv)	apulaisjohtaja (lv)
Koskinen Aarne J. (1924 - 1939)	Vartia Verner (1924 - 1935)	Tavastjerna Onni (1924 - 1939)		
				Andersin Bruno* (1927 - 1931)
			Oula Eeva* (1932 - 1936)	Lehtinen Reinholdt (vs)* (1932 - 1933)
				Hurme Viktor (vt)* (1934)
				Jama (Palenius) Torsten* (1935 - 1936)
	Jalkanen, Kaarlo (1936 - 1939)		Oula Eeva (1937 - 1939)	Jama Torsten (1937 - 1939)

* ylimääräinen jäsen

Lähteet: HMA, HKLV, johtokunnan ptk 1924 - 1939; Suomen valtiokalenteri 1924 - 1939.